

Байчораланы Сослан

**ДЖЕСИР
КЪАРАЧАЙ**

<http://albinaandzulya.wordpress.com>

Байчораланы Сослан

ДЖЕСИР
КЪАРАЧАЙ

Назмула бла поэмала

КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС РЕСПУБЛИКА
КИТАБ БАСМА
ЧЕРКЕССК 2000

Китабы тыш суратын
Художник Сиротина В. В. салганды.

Алтышдажылыкъ ёрлеу

Автобиография очерк

I

Назму китабла джаза, илму китабла джаза ётдюк асламысын джашау джолубузну. Ол ишле- мени журналист да, поэт да, алим да этди- ле: 1970 джыл — СССР-ни Журналистлерини сою- зуну члени, 1977 джыл — филология илмуланы кандидаты, 1987 джыл — СССР-ни Джазыучула- рыны союзуну члени, 1991 джыл — филология илмуланы доктору, 1995 джыл — тюркологиядау профессор, 1996 джыл — Халкъла арасы тюрк академияны керти члени.

«Этген ишим теломе болса шаудан,
Къыйналмазма кетеме деб джашаудан»,—

деб, чыгъармаларымы барын джыйышдырыб кёр- генимде, джашау джолуму, аны огъай, ёмюрле- ден келген тарихибизни огъуна дунияны мийик-

470228020—15
Б 9П1 (03)—99 16—2000

ISBN 5—7289—0147—6

© Къарачай-Черкес Республика
китаб басма, 2000

лиги Минги Таудан къараб кёрюб суратлаб бар-
гъанча къуралгъан поэмалар чыгъармаларымы бю-
теу ол джыйымына атын берди — «Тау башына
чыкыгъанма мен» деген атын. Гитчелигимден бе-
ри ол поэмалары, джаза келе да, бошадым дей да
чыгъара, алай а халкыбызны ётген тарих джо-
лун, аны бла бирге кесимикин да ачыкларгъа
таб мадар табханым кёллендириб, дагъыда ёсдюре
да чыгъара бюгюннге джетдим: 60-чы джыллада
къарачай газетде «Ана джуртум бла анам» деген
ат бла, 1968 джыл «Джигитликни эсгертмеси» де-
ген китабымда «Къазауатка къаршчы джыр» де-
ген ат бла, 1989 джыл «Мен джолгъа кесим джа-
нгыз чыгъама» деген китабымда «Тау башына
чыкыгъанма мен» деген ат бла басмалай келдим
ёсдюре келген ол поэмалары.

Тау башына чыкыгъанма мен,
Тик эниште къарайма —
Келген джолуму тынчын,
Къыйынын да санайма...

«Джашау Тауну» тешесине ёрлеу сабийлигим-
ден бери баш муратым эди, сёз ючюн:

1962 джыл, «Дугъум кёзлеринг» деген кита-
бымда:

«Туугъанлы джыйырма бла юч джылым
толгъанды —

Атламым тик ёрге болгъанлай тургъанды,
Мийикден джаб-джарыкъ нюр Чолпан ышарыб,
Мен тауну башындан джетерге ышаныб,
Баргъанма тубеген тыйгъычны чачканлай —
Мийикден мийикге джолуму ачканлай...»

1968 джыл, «Джигитликни эсгертмеси» деген
китабымда:

«Кюрешгенди, этгенди боран сыйыт,
Быргъайым деб тау джитиден ызына,
Ол баргъанды ачы боранны джырыб,
Тау тешпеде бегирине базаына».

1973 джыл, «Отубуз» деген китабымда:

«Урсунла боранла,
Джаусунла джангурла,
Джырыма этилген
Эжиуге санарыкъма,
Къаядан къаягъа
Илине да чыгъа,
Кёб мийик тауладан
Алкъын мен ауарыкъма».

1977 джыл, «Северокавказский ареал древне-
тюркской рунической письменности» («Бурунгу
тюрк руника джазманы Шимал Кавказда джай-
ылымы») деген кандидат диссертациямда бурун-
гуларыбызны Ара Кавказда къалдырылгъан ул-
лу джазма культурасын кёргозтген эдим; ол ише
дери ол-бу джазыуну юсюнден айтылгъанла бол-
маса, Шимал Кавказда руника ареал барды де-
ген джокъ эди. Ол ишим бла бирге къошулду
илмугъа бурунгу тюрк руника джазма Лабадан
Теркге, Минги таудан Каспий тюзлеге дери
джайылыб болгъаны.

1985 джыл, «Уялуду, байды Джамат эл»
деген китабымда:

«Тауну мийиги джилтилейди,
Арыды мени чыгъарым,

Ары ёрлеуде ашырама
Сизни, багъалы джылларым.

Джашау, не джерде джюрюсем да,
Сенден сейнр кёрмедим тау!
Сени джолунгда тубеученди
Кёб къууанч, кёб палах, кёб чырмау.

Хомух ёрлеялмай сынады,
Тикде ол береди джаины,
Джигер а чыдай сыйырады
Тауну кёзююлю деппанын.

Андан къарасанг а — джангы ран,
Джангы тау — джангы мийиклик,
Хорлар ючюн энтда керекди
Етгюр сан, джангы джигитлик.

Манга бу затны шыбырдайдыла,
Оза багъалы джылларым,
Да келмейди сора мени да
Тутхан джолумдан джанларым».

1989 джыл, «Древнетюркские рунические памятники Европы: Отношение северокавказского ареала древнетюркской рунической письменности к волго-донскому и дунайскому ареалам» («Европаны бурунгу тюрк руника эсертмелери: Бурунгу тюрк руника джазманы Шимал Кавказда джайылымыны Итил, Дон, Дунай джанларында джайылымы бла байламлыгы») деген китабымда бурунгуларыбызны ёргеде сагъынылган руника джазыуларыны («таш кытабларыны») эртделеде Европагъа, андан да кенгиге джайылганлары кёргюзтген эдим.

1989 джыл, «Мен джолгъа кесим джангыз чыгъама» деген китабымда:

«Чауулланы ичлери бла,
Сыртлыкъланы юслери бла,
Джолсузлукъгъа чырта къарамай,
Узакъда ышанны кёрюб,
Керекли джюкню кёлтюрюб,
Мийикликге тубтюз барама».

1991 джыл, «Древнетюркские рунические памятники Европы...» деген китабымы доктор диссертациягъа тыйыншы кёрдюле да, авторефератын чыгъартдырдыла, докторлукъну джакъыладым.

1991 джыл чыгъармачылыкъ ишими юсюден чыгъган буклетни ара магъанасын тутхан назмум ачыкълауларымы къууанчы эди:

«В честь гостей долгожданных гармонь
заиграла,
Барабанные ритмы вторят музыке той,
Горец кружится в центре широкого зала —
Начался карачаевский огненный той.

Расступилась толпа — в круг плывет
дева-лебедь
Да руками-крылами рисует Эльбрус,
Тут плясуны охотно друг друга заменят,
А устанет плясун — сам я в круг устремлюсь».

1993—1994 джыллада «Карачай в тысяче-
летиях» («Къарачай мингджыллыкъллада») деген китабымы ёргеде айтылган илму ишлени тамалында джазыб, кесим ачхан энчи Эпиграфика илму-тинтиу институтуму «Алания» деген тарих-филология илму газетини биринчи джети номеринде басмалаган эдим.

1997 джыл битдирген джангы китабымдан:

Гитчеликден сюрюнде ёксюз кьалыб,

Иннетиме джашаууму салгъанма —

Джер тюбюнден таугъа тырнакълаб чыгъыб,

Джитисинден джулдузгъа узалгъанма.

II

1937 джыл апрелни 6-да Огъары Тебердиде онеки сабийли юйдегиде онбиринчи болуб туугъанма: Адурхайны юзюгюнден келген Байчораланы Алийни уланы Дорджуну джашы Бучайны уланы Хаджи-Мырза улу Якуб — атам, Батчаланы Гобашлары деген атауудан келген Хасанны уланы Къаракёзюню кызы Сапра — анам, ёргеде айтханымча, онеки сабий ёсдюргендиле: (уллудан гитчеге) Аскер, Хызыр. Разият, Рамазан, Зухра, Калимат, Мухаммад, Фатима, Аубекир, Энвер, Сосланбек, Асланбек. Адамны төрт тукуму болады да, экисин айтдым, алагъа кьошарым — атамы анасы — Салпагъарланы Бийболат улу Иссаны кызы Мннат, анамы анасы — Ёзденланы Бекир улу Алибекни кызы Забида.

Кёсю джаннган тутулуучу джыл

Туугъан эдим Тебердиде,

Да алгъынчыма джашау джол,

Къаты кыйнаб тебретиле:

Кёрдю эки башлы Минги тау:

Мени халкъым болуб ёлю сау,

Къуршаланды да сюрюддю —

Бу джерледен сибирилди.

Бешде джесир болуб барама,

Айдагъанла — бизникиле.

Сабийликде муну кёре,

Дагъыда кесимлей кьалама.

Минги таугъа джылаб къарай:

«Сау, кьал!» — дейме, джуртдан къорай.

Къайсы джылдан бери джазаса

Деб соргъаннга — бир джууабым:

Джюрек джарама узаласа,

Эм ал назмум — ол джылауум.

Мал ташыучу эшелонла

Таулу халкъдан толуб — джолгъа.

Аз эштилик ючюн сарын,

Этгендиле кьадауларын.

Сыйытланы Аллах эштеди:

Къаргъыш бла байламлы, ала

Мени эсимде кьала-кьала,

Назму этиб айтханым бешдеди.

Халкъны ма ол къаргъыш сёзю

Джетгенин да кёрдю кёзюм.

1989 джыл июнну 8-де «Ленинни байрагъы» газетде поэмалдан.

Биз зор бла кёчюрюлюб төгюлген джерде,
Орта Азияны дангыл тюзюнде, тауларымы таш-
сыкълаб, душпурлагъа ёрлей эдим, М. Ю. Лер-
монтовну Кавказны юсюнден чыгъармаларын аз-
бар эте эдим, кесими эркинлиги сыйырылгъан
поэтге санай эдим:

«Сабийликде джуртдан узакъ атылыб,
Толу ёксюз болгъанымда, джакъ излеб,
Кавказымы кёзюме кёрговтюрге
Лермонтовну китабларын окудум.
Ол сезимни тохтаусуз джюрютгенин
«Къарачайгъа багъа бериучюлеге»
Алай сыйлы кёрюндегенин кёрдюм,
Аны ючюн а тюгенмеди къарамым.

Джакълъкъ излеб тауларыма чыгъама —
Джашынача суйюнеди Минги тау,
Алагъа атай джюрек мактамларымы,
Ёмюрюмю джырла бла ашырама».

Къайтыб келиб, Минги таугъа чыкъгъаным,
ёргеде айтханымча, мени джазыууму ара ёзеге
болуб къалыб, бютеу джашау джолуму андан
къараб кёргенча поэманы чыгъара-чыгъара джа-
за барама да, дунияны мийиклигинден къараб,
ол онеки сабийли юйюрню да былай кёреме:

Тау башына чыкъгъанма мен,
Кюн таякъ ийнакълайд менц,
Джылылыгыгъы эсге кёб-кёб
Тюшюреди, анам, сени.
Сен эсиме тюшгенлейнге,
Башларын булут байлагъан
Мийик таула арасында
Джылтырауукъ миялагъа
Ушаш сууну джагъасында
Кёксюл чарслы нарат чегет,
Этегинде бир уллу юй.
Атам, онеки сабийинг,
Кими джырлай, кими ойнай,
Кими бешигинде джукълай,
Хоншунг Айшат ушакъгъа деб,
Бир къолунда сабийи бла,
Бир къолунда урчугъу бла,
Анам, джаным, сени джокълай
Туруучусу эсиме шаркъ
Деб тюшеди — сагъыш беред.

Атынг «Тулпар Ана» болуб,
Калинин саугъа бергенин,
Таб, бююн да элинг билед».

«Джигитликни эсертмеси» деген кита-
бымдан.

«Хар таулуча, таугъа чыгъыб, тюзге эниб,
Анда малгъа, мында джерге кючюн бериб,

Ач-джаланигач болмасын кюйюрюм деб,
Анга аталсын хар сагъатым, хар кюнюм деб,

Рыскы этиб кюрешгенди атам Якъуб,
Джетмез кючюн кюйюрюне аз да джокълукъ.

Бугъойланы джанлары бла тау артына
Джюрюгенди артмакъ салыб ат артына.

Малын элтиб, къумач келтиргенди бери,
Мындан ашлыкъ алгъандыла эбзелери.

Юйге келсе, кече агъач джонганды ол,
Талай кюннге бир арбаны джыйгъанды ол,

Кеси этиб аны юсюнде хар керегин,
Арну бояб аны ичин, тегерегин.

Джашчыкълары кёрюк басыб, ол темирден
Эл джашауда кереклени барын этиб,

Алай бла муну юйюнде оравагъа
Кийим джетиб, артыгъы бла азыкъ джетиб,

Сабийлери китабла алыб къолларына,
Баргъандыла Якъуб этген школларына.

Якзуб кѣбге элде мекям сиегенди,
Саулай эл да анга тилек тилегенди».

*«Мен джолгга кесим джангыз чыггама»
деген китабымдан.*

«Анам, ол кюн насыблыгга
Санай эди ким да сени:
Бирем-бирем джетиб, адам
Болаелле сабийлеринг.

Сен а ол кюн билмей эдинг
Сен кырык джылгга джаратханны
Къарачайны джауларыны
Уулу джели чачарыгын —
Насыб сенден къачарыгын.

Джел элти юйюнгю кююн,
Алты баланг джатды джерге,
Къууанч хантха уста къолунг
Юренди кебин бичерге.

Барына да кюйдюнг — бишдинг,
Джюрегингде — алты джаранг,
Мычмай тѣшекге тюшдюнг,
Кѣб термилдинг, джарлы анам.

Джангы бушуу джюрегинги
Джетинчи джерин бузду —
Атамы ауушханы
Кѣзледен къан тамызды.

Ууакъланы уллулагга
Аманат этиб кетдинг,

Къадар бизни сабийлей
Толу ѳксюзле этди».

Бу да — ол китабдан.

Саныбызда исси къанынг
Джашаудан юлош алдыра,
Сен берген огъурлу иннет
Джюрюшню таукел салдыра,
Бир — джол табмай, терсни джыра,

Бир — эсгериб, тюзге чыгга,
Тырнакъларгга керек болса,
Тырнакълаб ѳрлей мийикге,
Джашау кеси ана болуб
Джетдик джарыкъ бююнлюкге».

Бу да — ол китабдан.

«Назмум, анам, джюрегимде
Кесинг салгган джылыуунгду.
Аны къурутхан кююмде
Мени ырызынг урлукъду.

Сени сыйынг, сени кючюнг
Чыгъарады мийикликге,
Бол деб адам, бол деб поэт,
Тюртед мени джигитликге».

Бу да — ол китабдан.

Сабийлигимден бери джыр-назму джазыу
джашаууму магъанасына тергелиб турду.

«Кесилсе, чартлаб къаң чыгъар сау сѣз
Табылгынчы излеудю ишим.

Мен аны табалсам,
Иги танг кёрюннюкдю,
Халккыым, джыр хазнангда юлюшюм.

Ол болур къанымы амалсыз кюн
Сагъышсыз мерекеб этдирлик.
Олду сау кечени
Олтуртуб джаздыргъан,
Ышартхан, джетгенлей эртденлик».

«Отубуз» деген китабымдан.

III

Бютеу джашау джолум турмушуму кёлюме джетген назмула джазальрча къуаргъа кюрешиудю. Сёз ючюн, сабийлигимде сюрюнде (халккыбызны зор бла кёчюрюлген джеринде — Орта Азияда), эркинлигим сыйырылгъан поэтме деб, аны юсюнден джазыб, джазгъаным а кёлюме джетмей тебрегенинде, эртеде поэт айтханлай: «Да, только здесь могу я быть поэтом!» — деб, Туугъан джуртума, Кавказгъа, къачхан эдим. Москвадан, джарты джолдан, ызыма къайтаргъан эдиле. Арадан бир джыл ётдюрюб, туугъан Джуртума Каспий тенгиз бла къачханымда, киши тыялмады. Эки джылдан халккыбыз да ызымдан келген эди. Не болумда джашасам да, не джерледе айлансам да, алай эт, былай эт деген кишим да болмагъанлай, окъууну къоймай, иги да окъуб туруучан эдим, ёргеде сагъынылгъан бютеу онеки да айырмага-игиге окъугъандыла. Халккымызымдан келгенинден сора бир джылдан, онучуну бошарыма, биринчи назму китабым, «Дугъум кёзлеринг», Джазыучуланы союзунда союзлюб, игиге саналыб, издательствогъа берилген эди. Къабарты-Малкъар университетни студенти

болуб тургъанлайма, ол китабым чыгъыб, джыйырма джети сомлукъ стипендияма кёре, менден бай ким болур дерча бир ачха (тёрт минг сом) келгенинде, басмаланган назмула ючюв ачха да телене кёреме деб сейирсинген эдим. Джазгъаным анда да кёлюме джетмей тебрегенинде, андан Къарачайгъа, андан да Москвагъа, андан дагъыда Къарачайгъа кетген эдим:

•Нальчик къалды, каштанын
Чайкъай таудан ургъан джел,
Тебердини нараты —
Джабба-джашил, назикбел —
Къарады манга коле,
Сау кел, сау кел дегенча,
Ёткюр къуш да чууакъ кёкде
Къанатларын кергенча
Кёрюнеди, сюе болур
Хоншусуну къайтханын,
Джырларыма салыучанма
Аны залим шартларын».

«Дугъум кёзлеринг» деген китабымдан.

Андан бери таулада халккыны тарих ызларын ызлай, назмуларымы да джаза айланыб турдум, нек десенг, былайда мен бек сейир устазларымы арасында эдим: ала бурунгу джазма эсертмелени къалдыргъанла эдиле. Ол тамаша чыгъармаланы излей эдим сыртда-къолда. Хар поэтни да чыгъармачылыкъ джолун белгилеген, анга башлам салгъан, устазлыкъ этген поэти болмай къалмайды. Сабийлигимде сюрюнде М. Ю. Лермонтовну чыгъармаларын азбар этиб туруучуму ёргеде айтхан эдим, аны энтда окъуйма, азбар

да этеме, таб, китабларыма да аны назму тизгин-
лериңден ат эте келгенме, сёз ючюн, «Хаджи-
Абрек» деген поэмасыны ал тизгини — «Велик,
богат аул Джемат» — мени бир китабымы аты-
ды — «Уллуду, байды Джамагъат эл». «Выхожу
один я на дорогу» деген романсыны ал тизгини
мени бир китабымы атыды — «Мен джолгъа ке-
сим джангыз чыгъама», алай а, ёргеде айтханым-
ча, мени бу таулада къарачай поэт устазларым
бурунгу джазма эсертмелени квалдыргъанла
эдиле. Экспедицион джыйын къураб, тинтген
эдим аны бла бирге Минги тауну этеклерин, Къо-
бан ёзен бла аны джетеклерини эски шахар тюб-
лерип, Покун-Сыртын, Бийчесынны, Балыкъ, Че-
гем, Черек, Васхан, Джёгетей, Уллу Инджик,
Уруп, Лаба, Уллу Хурзук, Махар, Дууут, Индиш,
Баба-Сын, Марджа, Инал, Чууана, Къафар, Те-
берди ёзенлени, аланы аралары сыртлыкъланы-
таулары. Экспедиция аланы бир къауумунда
ташлада-къаялада кёб джюз петроглиф бла, алай
демеклик, бурунгу суратла бла, бирге руника
джазма эсертмеле да табхан эди, сёз ючюн,
Схауат ёзенни къаялада шыякы дорбун къабыр-
ларында — алты джазыу, Джёгетей ёзенни ба-
шында Гнакъызы деген къулакъны шыякы дор-
бун къабырларында — джети джазыу, ары дери
кёб руника джазыулары ачыкъланган Хумара
шахар тюбно тёбен джанында Инал къулакъны
шыякы дорбун къабырларыны къатында — джети
джазыу, Гум ёзенни башында Къалеж деген ша-
хар тюбде — бир джазыу, Покун-Сыртда Тешик-
ле деген къулакъда — юч, Васхан башында Гес-
тенти деген къулакъгъа шаркъдан къарагъан
къаялада — беш джазыу, Огъары Чегемни огъары
джанында таугъа ёрлеб кетген Битикле атлы таш

басхычыны къатында — бир, Уруп ёзен башында
Сутул деген къулакъда бир тик ранны бетин тол-
туруб тургъан суратла панорамасыны арасында —
тёрт джазыу, Лаба башында Ахмат-Къаяны шыя-
кы дорбун къабырларында — бир джазыу, Уллу
Хурзук ёзенни огъарысында Кюкюртюлю бла Кич-
кине-Къол къулакъланы арасында, Битик-Тюбюн-
ден кыблагъа тартаракъ тауда, — бир джазыу.
Бу ачыкълаула бары мени кёллендиргенден кёл-
лендире, назмучулукъ ишими ити баджарта
эдиле.

«Кетиб, тауда тарих ызын ызлайма —
Ёмюрлени тахсаларын къозгъайма,

Къайтыб, кюкле, айла, джылла джазама —
Тарих излей, «ийне бла кёр къазама».

Халкъым, мындан тарихли бол, эсен бол,
Мындан башха керек тюдлю манга джол».

*«Уллуду, байды Джамагъат эл» деген
китабымдан.*

•Булгарлы бла тюбешди алан,
Къылыгъан чыгъармай къыныңдан,

Тенгими табдым деб къууаныб,
Онг кёлуна бал аякъ алыб.

Бир-бирине болуб кюеуле,
Ёсдюрдюле таулада деуле.

Андан болду Къарачай-Малкъар,
Анга шагъат хар ёзен, хар тар.

Чакъырыу өтдик, алан, атынгы!
Джарыкъ джюрют танг сыфатынгы!»

Бу да — ол китабдан.

«Ёмюрле саркъадыла саркъыуча,
Сен тураса тау башында былай,
Аланланы тейри юйлери таш къала,
Шорбатынга чычыкъла джырлай...»

Бу да — ол китабдан.

«Халкъымы къалыупала джазмасын окъудум,
Аны бла бирге тууду бу умутум:

Айхай да джазгъан болурла поэтле
Бу таула ичинде минг джылдан кёб эртде!

Бу джуртда алада а къалгъанды китаб,
Да, Сослан, аны сен изле да бир таб,

Анга ншлерин джораларча алим,
Мындан да кючлю къууанырча элим!»

Бу да — ол китабдан.

«Танг къурум бла тарих ызлай чыкъсам,
Тёбенде джукълайдыла элле,
Мен тинтген тау кюн кёлек кийсе,
Танг къанат джаяды ёзеннге».

Чууана къарайды арада,
Тау джитиде акъ мекям болуб,
Булгарлы бла алан къыздаи туугъан.
Салгъанды аны, къаяны джонуб.

Къошум таба къараб мийикге,
Бир кёзюн а Къобанига ийиб,
Сюеледи Чууана кёкде,
Эртделеде акъ кёлек кийиб.

Танг къурум бла тарих ызлай чыкъсам,
Тёбенде джукълайдыла элле,
Мен тинтген тау кюн кёлек кийсе,
Танг къанат джаяды ёзеннге».

Бу да — ол китабдан.

«Джангур джуугъан чегетинги ичинде
Тюшдю манга кийикле бла джюрюрге.

Оюлгъанды тиклеринге джюз къала,
Агъач басды, топракъ къозлай ала.

Къыйналсам да, хар ташынга ёрледим —
Ненча тюрлю эсгертменги тергедим!

Атла джегнб, джазма ташла эндирдим —
Мешна тутуб, музейиме элтдирдим,

Ма ала кючюн джангурлу чегет ичинде
Тюшдю манга кийикле бла джюрюрге».

*«Мен джолгъа кесим джангыз чыгъама»
деген китабымдан.*

Алай бла, туугъан Джургума, халкъыма къа-
ра кюч бла да, къалам бла да къуулукъ этиб кю-
рештеним, ёргеде айтханымча, мени журналист
да, поэт да, алим да этди: 1970 джыл — СССР-
ни журналистлерини союзуну члени, 1977 джыл —

филология илмуланы кандидаты, 1987 джыл — СССР-ни Джазыучуларыны союзуну члени, 1991 джыл — филология илмуланы доктору, 1995 джал — тюркологиядан профессор, 1996 джыл — академик.

Уллу ишле энди этерикме мен,
Ансы бошаб, бошму кетерикме мей?

Алтмыш джылны джырла этб тургъанма,
Басмагъа уа джюзден бирин ургъанма.

Уллу ишле энди этерикме мен,
Ансы бошаб, бошму кетерикме мей?

Эски къалсын, джангыгъа кюч саллыкъма —
Насыб ючюн алгъындан бек джанлыкъма.

Уллу ишле энди этерикме мен,
Ансы бошаб, бошму кетерикме мей?

Мени ишими бардырлыкъла къурайма,
Джетишимлерин эслесем, джырлайма.

Уллу ишле энди этерикме мен,
Ансы башлаб, бошму кетерикме мей?

Джесир Къарачай

Поэма

1-чи башы

А Ч Ы К Ъ Л Ы К Ъ

Эй Минги тауу тегерегинде ёзенле,
Чынгыл а башларын бары Минги таугъа узатыб,
Лякълары уа — тарладан чыгъыб, тюзледе,
Аралары уа — булутха, кюннге да батыб.

Сыйдам джерлери таш тебеледен толубду,
Биз, кёзоулеше, кёб минг джыл джыйдыкъ алавы;
Чауул къотара кёб къыйынлыкъгъа джолукъдукъ,
Тер бла сугъардыкъ хар сабан ызны, таланы.

Бизге уа ма бу халал юлюшню кызгъаныб,
Халкъны джаулары зор бла айырдыла бу
джуртдан.

Джюреклерибиз ауруу табдыла къозгъалыб,
Хыны сёз эште, кёб сауутланган сылыкъдан.

Кёб минг джыл ёсген таг рыскыбыздан — джол
азыкъ,

Кыйминге да берилмегенди эркилик.

Халиуанымда джыдай къалгъанды чум къазыкъ.
Ол кёчюргенге нек ойнатмадым керилиб?

Бош къалгъандыла халкъымы бютеу эллери,
Мыдахдыла месиз айланган сюрюле.
Кёрден толады Къазакъ-Къыргъызы кенглери,
Тутмакъ халкъыбыз каторга ишге сюрюле.

Чауулну сабан этген халкъымы джер джута,
Къыйындыкъланы мен сынай-сынай джашадым.
Джангыртыгъача къууанмагъанма бир джукъгъа,
Ол башланганлы кёб бушуууму ташладым.

Къарыу табханма джамагъат джолун тинтерге,
Тарихибизни тюз ёзегине къайтыргъа,
Кертиге къонган букъуну толу сюртерге,
Мудхузлукъ берген кемликни ачыкъ айтыргъа.

Тыялмадыла ол джаула бизни Кавказдан:
Ёнген ёлгенди, сау къалгъан къайтыб келгенди,
Таза джюрекде джашаб туруучу таймаздан
Туугъан тауларын къууанчдан джылай кёргенди.

Эй Минги тауну тегерегинде ёзенле,
Чынгыл башларын бары Минги таугъа узатыб,
Аякълары уа — тарладан чыгыб, тюзледе,
Аралары уа — булутжа, кюннге да батыб.

ТАУ БАШЫНА ЧЫКЪГЪАНМА МЕН

1.

Тау башына чыкъгъанма мен —
Джулдузгъа узалгъанма,
Бу мийикден кёргенимден
Кеф болуб къызаргъанма.

2.

Тау башына чыкъгъанма мен —
Тик энивге къарайма —
Келген джолуму тынчын,
Къыйынын да савайма.

Къолуму аязындача
Кёрюнеди ёзеним,
Шагырей затларыма
Илиелле кёзлерим.

Теревде тартылыбды
Кёксюл ала бир сызгъа,
Бир тарчыкъды, атлам эт —
Ётерсе ол джагъагъа.

Аны къатына энсент а —
Кенгди, чамланганчады,
Кесни къагъта беклеб,
Башы бла суу чачады.

Талайды джагъаларын,
Къобарады джеркленн,
Гузабалаб барады
Кюйген тюзледен керн.

Ой кюйген тюз, кюйген тюз,
Сен ёлесе суусабдан,
Эринлеринг джарылыб,
Болушлукъ сакълаб халкъдап.

Сабавла — мийикледе,
Джан солурукъ суу — терен,
Ёмюрле ётедиле
Сугъарылмай бу ёзен.

Айтыугъа кёре, джерни
Этди суудан тоярча
Шаркъ джуртлада билимни
Башына джыйгъан Къарча.

Къарча-Тёбе, Къарча-Таш,
Къарчаны-Келилери...
Къарча башчы болгъанды
Дейле халкъны сёзлери.

Къанлы-Кёчюу, Къанлы-Джурт,
Къанлы-Илипин деген а
Айтадыла къан тёге
Сакълагъанын джерлени.

Чабыуул этмегенди,
Чабханланы ургъанды,
Санларындан акъгъан къан
Ташшы-агъачны джуугъанды.

Кеси уа ёлмегенди,
Джюрегимде джашайды.
Азатлыкъ бла мамырлыкъны
Джакъларыкъгъа ушайды.

Таш эсертме салмайма,
Къарачай халкъ — эсертменг.
Джеринге джау чабхан кюн
Сенлей сермеширме мен.

Ерледи ма бу таугъа —
Къарады тёбенлеге,
Сабан ызлагъа аугъан
Къаялы эвилеге.

Дупбурну, чунгурну да
Алды да ол тергеуге,
Езенни суратын салды
Къар кибик акъ териге.

Ол суратда — къаяла,
Сылгъыч тау къабыргъала,
Юслери бла-къырыкъла —
Суу толкъун «къычырыкъла».

Къырыкълада — толкъунлаб
Баргъан сууну сураты,
Ол джайылгъан джер — джашнаб,
Кёзю алдай къууаты.

Джыйыб джуртну къартларын,
Салды арагъа терини —
Кёрюб ол суратларын,
Сагъындыла Тейрини.

Къарчаны чакъырыуу
Тау эллени къобарды,
Да илипини башланды
Тамагында Къобанны.

Таулула таш джагыны
Гетменле бла кёб тейдюле,
Джайла-къышла ётдюрюб,
Индек ишлеб, суу ийдиле.

Энишледе къызынды,
Айланчлада бурулду,
Джар башлары бла ётюрб,
Сабанлагъа къуюлду.

Бу Къобан тигиминден
Ёзен берекет алды:
Бутакъ алмадан толуб,
Джашыл ханска узалды.

Андан бери кёб ёмюр
Ётдю къача-къуууша,
Илпини а турады
Джуртка мелхумдукъ къоша.

3.

Тау башына чыкъгъанма мен,
Къарча ёрлеген мийикге,
Мындан ёхтем къарайма
Джашваугъа-игиликге.

Къайданды бу игилик —
Билгенге халал болсун,
Джакълаб сыйларыкъ эсе
Тауланы бурунигусун!

Биз бетден анга ушаб,
Аны орнуна джашайбыз,
Бир кесек къоша-къоша,
Аны азыгъын ашайбыз.

Алыб къыйыргъа ташый
Чауулланы ташларын,
Джер ачыб кюрешгенле,
Ёхтем тутуб башларын!

Минг джылланы ичинде
Болдугъуз бирер тебе.
Бир къаууму турады,
Кёбю джокъ болду чёге.

«Къан-Илпини» дедик да
Индеклени бирине,
Джагысында къарайма
Обаланы мингине.

Чауулдан джерле ача
Бурулуб къалыб ташка,
Ма къарайды Къарчача
Бююнгию къартха-джашха.

«Эй иги джаш, — дейди ол, —
Сен чыкъгъан тау кёргенди
Минг джылланы ичинде
Ма бу джарыкъ Къобанны

Терк-терк кызыаруучусун
Кирдишлеге салыб джол,
Зауукъданмы киргенди
Чауулада кечинген,
Тёкген бу джерге кыанын
Халкынгы бурунугусу?

Неди сыйлы десегиз, —
Кыаныбыз бла терибиз,
Джыламукъ да кыатыша,
Сивиген ма бу джерибиз.

4.

Тау башына чыкыгъанма мен,
Къар джугъума, къар чайнайма.
Сойном сезимледен толуб,
Нарт ёзениме къарайма.

Эмилик суудан табкырлагъа
Мекамла минедиле,
Хар бири алма-кертме
Бачкалагъа киредиле.

Алгын не да къол бла эсе,
Энди уа бульдозерле,
Садла артында, юйле артында
Ишлейдиле бедженле;

Эмилик сууну ат джеринден —
Кёпюрден — кырпыч мешнала
Кызыу-кызыу ётедиле,
Таулагъа гюр-гюр тил сала.

Ишчиле да кырпычдан
Кёб атаж юйле салалла,
Къурчбилек кёлтюргюч крапла
Мийиклеге узалалла.

5.

Тау башына чыкыгъанма мен.
Кюн таякъ ийнакълайд мени.
Джылылыгъы эсге кёб-кёб
Тюшюреди, анам, сени.

Сен эсиме тюшгенлейнге,
Вашларын тубан байлагъан
Мийик таула арасында
Джылытырауукъ миялагъа.

Ушаш сууну джагъасында
Кёксиол чарслы нарат чегет,
Этегинде бир уллу юй,
Атам, онеки сабийинг,

Кими джырлай, кими ойнай,
Кими бешигинде джукълай,
Хоншунг Айшат ушакъгъа деб,
Бир къолунда урчугъу бла,

Бир къолунда сабийи бла,
Анам, джаным, сени джокълай
Туруучусу эсиме шаркъ
Деб тюшеди — сагыш беред.

Атынг Тулпар Ана болуб,
Калинин саугъа бергенин
Таб бюгон да элинг билед.

Биз, юйюрюнг, ортабызгъа
Салыучубуз эсимдеди,
Зынгырдауукъ ауазынг бла
«Бузджигитни» джырылаб айтсанг,
Барыбыз да къымсыз тынгылаб
Къалыучубуз эсимдеди.

Фазулин, Навоини
Эмда бек кѣб Шаркъ Чолпанны,
Атларын да эштгинчиме,

Джазгъанларын, белляунуча,
Сабийликде севден эште,
Джугъун къоймай азбар этдим,
Етгюр фахмунг къанат бериб,

Кѣб джерни джетиб кѣрюб,
Туугъан джеримден келбетли,
Андан татлы, андан джылы
Джер табмадым деб ант этдим.

Тау мийгинден секире,
Акътолкъун суу шууудайды,
Джагъасында наратланы
Тѣшелери кълмылдайды.

Балалы кълш уясында
Тургъан киби, анам — юйде,
Атам — арбазда чарх ишлей,
Бачхада да мешхут кюе.

6.

Тау башына чыкълганма мен,
Джерим бла анам — манга сагълш.
Анам, толу юйюрюнге
Этер эди ким да алгълш.

Сойдюк сени тилинг,
Аны ючюн — артыкъ сый санга!
Кълзынг школда окълтады,
Джетиб этген муратына.

Разият бла Хызырынты
Москвагъа ийгенсе —
Аланы МГУ-да
Окълурларын сойгенсе.

Бир кюн эки органчынгы
Техникумгъа ашырдынг,
Баларындан кълрай туруб,
Кълра дугълум кѣзлерингден
Джыламукълъа тѣюлгенин
Барыбыздан джашырдынг.

Анам, ол кюн насыблыгъа
Санай эди ким да сени:
Бирем-бирем джетиб, адам
Болаелле сабийлеринг.

Сен а ол кюн билмей эдинг,
Сен кълрыкъ джылгъа джаратханны
Кълрачайны джауларыны
Уулу джели чачарыгълн —
Насыб сендеи кълчачарыгълн.

Джел элти юйюню кюлюн,
Алты баланг джатды джерге,
Кълуанч хантка уста кълонг
Юреви кебин бичерге.

Барына да кюйдюнг-бишдинг,
Джюрегингде — алты джаранг.

Мычымай тѣшекге тюпдюнг,
Кѣб термилдинг, джарлы анам.

Джангы бушуу джюрегинги
Джетинчи джерин бузду:
Атамы ауушханы
Кѣзледен кѣан тамызды.

Ууакъланы уллулагъа
Аманат этиб кетдинг,
Къадар бизни сабийлей
Толу ѳксюзле этди.

Андан бери бѣлек-бѣлек
Джылла ѳте баргъандыла,
Ол мен чекген джарсыула уа
Джюрегимде кългъандыла.

7.

Тау башына чыкъланма мен,
Джашау джолуму кѣреме,
Аны мудхуз этгенлеге
Хамаи налат береме.

Бюгюн урушну излеген
Мен кѣргенни сынасын,
«Мамырлыкъл» сѣз бла багъларча
Джюрегинде джарасын.

Хо, кълума сауут алыб
Чыкълмагъланма мен урушха —
Алты джылым тола туруб,
Урушну оту сорушханд.

Алай а фашист ууундан
Сабийликни билмегенме,
Оюнчакълны тутмагъланма,
Джюрегимден кюлмегенме.

Мен кѣргенме Къарачайда
Кълан шоркъала саркългъланларын,
Акъл чачлы къларт кълатывланы
Ачы сарын тартханларын.

Советни да тюз аллында,
Джурту ючюн бериб джанын,
Кълара джамчыгъла чырмалыб
Тулпар ѳлокню джатханын.

Мен кѣргенме ѳзениме
Бомбаланы тийгенлерин,
Анда-мында мекълмланы
Чыкълырдашыб кюйгенлерин,

Сора фашистлени келиб
Колхозланы чачханларын,
Мурдар кълан бла хыны-хыны
Гюрбелени ачханларын.

Джерибизни басыб фашист,
Кюрепди халкълны бюгерге.
Эркинлик суйген таулу уа
Онг табды бугълу юзерге:

Кълйтды да Совет Аскери
Фашистлеге кълан кекиртди,
Таулу кълызыл байракълны
Минги-тауда бегитди.

Джауну бояб къара къаныга,
Джараладан толуб ана
Больницада джатхан кибик
Кёрюнеед джуртум манга.

Билмей эднм эм къан ичген
Бизни вождубуз болгъанын,
Юсюбозден кетмегенди
Ол кыймылдыкыла салгъаны.

8.

Тау башына чыкыгъанма мен.
Къаргъа олтуруб, назму окъуйма,
Анам, эсге тюшгенсе да,
Ачы бушууну тогъуйма.

Елсем, бир Ясын окъур деб,
Мени сабий кюнлеримде
Къураи окъургъа юретдинг,
Къазауатны кыйындыгъын
Чегиб бошаб, кёчюрюлюб,
Азияда ёлюб кетдинг.

Не палахла сынакакъ да,
Сыйынг джюрекде сакъланыб,
Джашау ючюн кюрещдик биз;
Къолгъа тюшген къабын ашны
Сау къалгъанла — бир кызынг бла
Беш джашынг — тенг юлещдик биз.

Саныбызда исси къанынг
Джашаудан юлюш алдыра,
Сен берген огъурлу иянет
Джюрюшню таукел салдыра,

Бир — джол табмай, терси джыра,
Бир — эсгериб, тюзге чыгъа,
Тырнакъларгъа керек болса,
Тырнакълаб ёрлей мийикге,
Джашау кеси ана болуб,
Джетдик джарыкъ бюгюнлюкге.

Юсюгюнгу мурдар къадар
Къанын ичиб тоялмады,
Умутуча, барыбызны
Къырыб бошаб къоялмады.

Джореклени тебиулери
Санга атаб джюрюрюкбюз,
Кавказ таудан мийикге
Сыйынгы да кёлтюрюкбюз.

9.

Тау башына чыкыгъанма мен,
Санайма буз ауушланы.
Сакълангандыла алада
Ызлары къан урушланы.

Намазлыкыда кёл кёлтюрюб,
Халкыгъа тынчылык тилей турдунг,
Ахлунг урушда ёлгенин
Эштиб, башынгы джерге урдунг.

Эгечлеринг — Шамшият,
Обакъай бла Гаша —
Тилегинге амин дедиле,
Анам, санга къараша.

«Аллах, болуш!» — деб турсанг да,
Халктыны джаула аямалла.
Анга шагъат болубдула
Къан чачылгъан къая раила.

Ант этеме Морх ауушда
Джатханланы сыйлары бла,
Алагъа джуургъан болгъан
Кавказны кирсиз къары бла.

Джатханлагъа сарын айткан
Джылтырауукъ шоркъала бла,
Халкъ ишлеген эм ишлерик
Тебивмезлик къалала бла,

Джокъду, анам, санга ёлюм!
Сыфатынг толу джазылыб,
Туудукъларында джашарлай
Этергеди мени кёлум.

Назмум, анам, джюрегимде
Кесинг салгъан джылыуунгду,
Аны къурутхан кюномде
Мени ырызынг урлукъду.

Сени сыйынг, сени кючюнг
Чыгъарады мийикликге,
Бол деб адам, бол деб поэт,
Тюртед мени джигитликге.

10.

Тау башына чыкыгъанма мен,
Олтурама кюнге джууукъ.

Кёб джарсыуну джыкыгъанма мен,
Айланмазча мени къуууб.

Анам эсиме тюшгенлей,
Къыйын кюнде кюч табханма,
Энди мийикге мингенлей,
Сакъла, джазыу, унутхандан!

Сакъла, джазыу, мени кенг эт
Аналарын атхандадан —
Туутгъан джерден тойгъан джерни
Сайлаб, ары тартхандадан!

Ала да чыкыгъаибыз дейле
Таулавы эм мийигине,
Кетгеллерин билмейдиле
Джашауну мийик тигинден.

Бюгюн мен джюрюй эсем да
Белибауну къаты тартыб,
Джюрекде сыйлы сезим бла
Насыблыма, мени сартын.

Башха джерден баш этеме
Туугъан джерни чыгъанагъын,
Кесиме джолдаш этеме
Ол иннетли хар адамын.

Туугъан джер бла анамы мен
Тенг сюеме, тенг джакълайма,
Мен ышанган хар тенгимден
Ма ол иннетни сакълайма.

Ма ол иннет джерибизни
Джашнатыргъа учундурад,
Тау тарында элибизни
Ариу шахарчыкыгъа бурад.

11.

Тау башына чыкыганма мен,
Къар джугъума, къар чайнайма,
Джарыкъ сезимледен толуб,
Туугъан джуртума къарайма.

Тар ёзенден табхырлагъа
Джангы койле минедиле,
Хар бири алма-кертме
Бачхалагъа киредиле.

Алгъын не да къол бла эсе,
Энди уа бульдозерле,
Садла артында, койле артында
Ишлейдиле бедженле.

Эмилик сууну ат джеринден —
Кёпюрден — кырпыч мешнала
Къызыу-къызыу ётедиле,
Таулагъа гюр-гюр тил сала.

Ишчяле да кырпычдан
Кёбэтаж койле салалла,
Къурчбилек кёлтюргюч кравла
Мийиклеге узалалла.

3-чю башы

ДУНИЯНЫ МИЙИКЛИГИ

Таула тауу Минги тау,
Нарт джылкыыда Нарт Тюс,
Дунияны мийиклиги,
Къарт болдум сени сюе!

Къарачайдан къарадым,
Малкъардан да къарадым,
Туугъан тауум деб ёрлеб,
Бузларышгы джалладым.

Нарт баласы этгенча,
Бузунгдан борбай этдим.
Сени джырынгы джырлаб,
Дюн-дунияда той этдим.

Тансыккълаб къайтыб санга,
Айрынгда джел къакъдырдым,
Наныкъ этеклерингде
Танларымы атдырдым.

Чучхудум басдырылгъан
Улду сахар тюблени,
Айландым эллерингде
Тюб билирге джюклениб.

Минг джылла теренинден
Келе келген эсертме,
Таш садакъла табханма
Этегинг таш терекде.

Туугъан тауум, ол нек чыкыды
Бу сенлей мийиклиге?
Тарихи табларында
Излерге бек керекме.

Ата-анаы тарихи
Билген борчду уланнга.
Минги тау, къалай татлыса
Минги таулу аланнга!

Хунабызда суу ташла,
Юслеринде — къара таш,
Къаб-къара джалын басыб,
Отдан чыкыгъанга ушаш.

Сыйлы ташды, сылагъыз
Деучен эди къарт анам.
Къайдан чыкыгъан болур да
Ма ол ташха ол къарам?

Худесни аягында да
Къадау ташха кёс ийдим,
Аланы къара кёмюрча
Бирчалыкъларын билдим.

Тотур-Ташха бардым да —
Кёмюрге ушай эди,
Къатылыгъы Тотурну
Темирге ушай эди.

Тау элlege айландым,
Хуна башлагъа къарай,
Кёб ёмюрню сыйланган
Къара ташланы санай.

«Кел, Къарачач, Къара-Ташха
барайыкъ, —
Къаншаубнийим келе эсе, къарайыкъ,
Келмей эсе, Къара-Ташны
Джылай-джылай, узунуна
джарайыкъ!» —

Деб джылайды Гошаях
Басхан тарында.
Кёмюр бетли бу ташла —
Суу таш араларында.

Бирлери — бирер къая,
Бир къаууму — гитчеле,
Къайдан чыкыдыла была
Бу суу ташлы джерлеге?!

Минги таугъа ёрледим —
Суу таш бир да кёрмедим.
Къаяларын кёмюр бетли
Кёрюб, быллай оюм этдим:

Минг джылла теренинде,
Эрде, ма бу кенгликде
Бу Минги тау туугъунчу
Адам джашаб тургъанды,

Джерини арасындан,
Дунияны титирете,
Халкыгъа халек салычу
Кючлю вулкан ургъанды,

Узакълагъа атханды
Къызыл от къаяларын,
Европаны джарыта
Аны от джаялары.

Элlege от тёюле,
Бу Минги тау туугъанды,
Бу тауну къарангы халкъ
Тейриге санагъаиды.

Тейри берген ташды деб,
Къара-Ташха табына,
Халкъым джашай келгенди,
Тариле да абына.

Таула тауу Минги тау,
Нарт джылкыда Нарт тюе,
Бир кзулагы — Малкзарда,
Бирин Къарачайга ие,

Суулары джырла айта,
Халкыгъа къараб турганды,
Халкъ да анга сый бере,
Бу джерде урунганды,

Езилени джанларын
От къалала бла джасаб;
Ортасы бла ётген керуан
Табмай чырт джаудан азаб.

Узакъладан джау тебресе,
Мийикден бу кёргенди,
Къалалада от джандырыб,
Халкыгъа хапар бергенди.

Аманлыкъ бла келгени бу
Иймегенди таулагъа,
Елген осилт этгенди
Бу адетни саулагъа.

Аттилала, Чингисханла,
Асхакъ Темир, Чыгыр Къуш
Бу тау джерни тебледиле,
Кёб ёмюр барды уруш.

Ма алай бла тура туруб,
Ортада дауур чыкыды,
Юлешиниб, кау-куу болуб,
Къуу этгендиле джуртау.

Джанмадыла къалаланы
Башларында чыракъла,
Чыкмадыла кыгынларындан
Бош чыкъмаучу бычакъла.

Кими Дунай, кими Итил
Джагъасына джанлады,
Минги тауну ышыкъларын
Бир хуртдагы джакълады.

Андан бери — кёб ёмюрле,
Энди халкыны кышы — джай,
Минги тау тегерегинде —
Малкзар бла Къарачай.

Таула тауу Минги тауум,
Нарт джылкыда Нарт тюе,
Дунианы мийиклиги,
Къарт болдум сени сюе!

Минг джылла терениндеи
Келе келген эсертме,

Таш садакъла табханма,
Кымер садакъла табханма,
Скиф садакъла табханма,
Гунн садакъла табханма
Этегинг таш терекде.

Ала бери нек чыкыдыла,
Бу сенлей мийикликге?
Тарихни табларында
Излерге бек керекме.

Ата-ананы тарихин
Билген борчду уланнга.
Минги тау, къалай татлыса
Минги таулу аланнга!

Къарачайдан къарадым,
Малкъардан да къарадым,
Туугъан таум деб, барыб,
Бузларынгы джаладым,

Нарт баласы этгенча,
Бузунгдан борбай этдим,
Сени джырынгы джырлаб,
Дюв-дунияда той этдим.

Тансыкълаб къайтыб санга,
Айрынгда джел къакъдырдым,
Наныкъ этеклерингде
Тангларымы атдырдым.

4-чю башы

КЪАРАЧАЙ ДЕГЕН ДЖАНДЕТ

1.

Сират кёшорден ётелгенбиз
Бу дунябызда, алалла.
Да къайсы джандетге киргенбиз,
Билемдиле къалгъанла?

2.

Бу джуртну шом ингири джокъду:
Толкъун таууш — тегерегинг,
Толкъунну джырына тангылаб
Башын чайкъай хар тереги;
Джюрегинг толкъунча ойнай —
Сени джырлатмайык къоймай.
Джырларгъа уа — кёкге къара:
Тубанла башында къарла
Алтын кибиб саргъалыб,
Джарыкълыкъ сала джанынга
Ышарадыла санга;
Кёк да мерекеб бет алыб,
Анда-мында джулдузу
Сени таулагъа къызгъаныб,
Кёз къысыб сени къозууд.

3.

Кёз къысыб сени къозуиду
Джилгишленген тау джити,
Бет тюрсюнюнг бла булджуиду
Андан бир джелчик джетиб,
Ийисин нызы чайыры
Кёк чегетден айырыб,
Къар сууукъгъа къатышдырыб,
Ёзен джылыу бла сорушдуруб
Келтирсе, солуйса сююб,
Саулукъ къошулгъанча кёрюб,
Кесинги Кавказгъа бериб
Джапайса ойнаб-кюлюб,
Къайда эсе да джеринг,
Келмейд мындан кетеринг.

Келмейд мындан кетеринг,
 Джерлеринден да чырайлы,
 Ариу бетли, таза кёллю
 Адамларын танысанг.
 Къонакъ болсанг, эркелетиб,
 Тюз къарвашыча кёрюб,
 Юлюшюн санга саллыкды
 Мында тургъан хар инсан.
 Тау таугъа тюбемейди,
 Тюбейди адам адамгъа.
 Сен да тюбешген заманда,
 Бу адет эсинге тюшоб,
 Мында кёргенинги эт,
 Олду огъурму иннет.

5.

Олду огъурму иннет,
 Джюрегинги джумушатхан,
 Къащынгы къызыл гюлюн
 Джарыкълыгына ушатхан.
 Гюлден ариу а къайда?!
 Бютеу саугъаладан сайлаб,
 Джетген джаш суйгем къызына
 Гюл хансны узатады,
 Ышангысызлыкъны атады
 Да сюеди джюреги бла
 Насыбына санаб джашны,
 Бетге нюр бериб къууанчы,
 Гюлге ушагъан къызчыкъ —
 Кавказда субай назчыкъ.

Кавказда субай назчыкъ,
 Кирпиклери къайырылыб,
 Юслериде джылтырай чыкъ,
 Кюн бетледе къанат джайыб,
 Тебсей тургъан къызгъа ушаб,
 Къатында да къонуб къушла,
 Ариулугъу чырт таркъаймай,
 Емюрлеге да къартаймай,
 Джай да, къыш да джашил кийиб,
 Джылы тарда, къарлы тауда,
 Табигъат этсе да къаугъа,
 Джашаб турад бирча кюлюб.
 Ачы шимал сууугъуна,
 Боранланы къуугъунуна.

7.

Боранланы къуугъунуна
 Чыдай-чыдай, таулуларым
 Къушчу джуртда деменгили
 Ишлейдиле къалаларын.
 Бизге-джууукъ, бизге — татлы
 Силдемлери къуш къанатны,
 Не ючюн десенг, къуш бла таулу,
 Бири тарта мийикге,
 Бири аны сыры алыб,
 Тубанла башына барыб
 Шюк ата кийикге,
 Къошлада этле къакълай,
 Ашырыб тургъанд джашауун,
 Халкъла бла шюкрукъ сакълай.

8.

Кура — анда, Къобан — мында,
 Ортада уа — мийик таула,
 Тенгизлери — башха-башха,
 Къошулмазла къозгю суула.
 Джанлагъа уа аулакъ не тау
 Къошудургъа тойюл сылтау,
 Къарачайда аз тюлдюле
 Аккалары гюрджюлюле.
 Ким да гитче миллетимде
 Юлош табар — бирд къаныбыз;
 Бир эменни бутакъларыбыз,
 Урушабыз биз бир джерге.

9.

Бегибди шохлукъ, чачылмаз,
 Тюшмез анга джау тамгъасы,
 Тенгиз артындан джау чабмасын —
 Шюк отубуз — къургъакъ, хаэыр.
 Ычхынса къутургъан тууар,
 Адамны ызындан къууар,
 Азны кёрдюк Гитлерден
 Неда къанлы итлеринден?!
 Ненча сабий хатасыз
 Къалды ата-анасыз!..
 Джанлары сау кёмюлдюле
 Ненча джаш бла ненча къыз!
 Не кёб кетсе да заман,
 Унутулмаз акъгъан къан!

10.

Къалдым ата-анасыз,
 Минглеб мингден бирича,

Джюрек ачыуум мынча джыл
 Турад урушдан белгича.
 Атамы ишлегеи ююношо
 Джел ийиргенди кюлюн,
 Хоншубуз Чомурну уа
 Юй орнуна чунгуру бард.
 Чегет эди тегерек,
 Кёрсенг, мыдах болад джюрек:
 Башы сынган уллу нарат
 Турур санга мугур къараб.
 Анга мыдах атладым —
 Джарсыууму къатладым.

11.

Башы сынган уллу нарат,
 Тюбюнде-джетекчиклери,
 Тааа хауагъа чанчылыб
 Кёксюл кирпикчилери.
 Онеки джашил джетекчик —
 Онеки сабий терекчик,
 Аталары уа — башсыз,
 Аны ючюн мен — къууанчсыз.
 Къучакъладым, джыладым,
 Къанатында джел сызгырды,
 Мени юсюме эл джыйылды...
 Джарсыуу чекмесин халкъым,
 Халкълагъа — насыб ёмюрге!
 Джырды болсуула ингирле!

ЗАР КЪАБЛАННЫ БУЙРУГУ

1.

Тауну-тюню тамадасы бир къарт Къаблан
Зар болгъанды джашаууну ахырында.
Чегетледе джануарла тоядыла
Деб эшитгенлей, буйрукъ берди ол хырыдаб:

«Къабланладан къалгъанланы чыгъарыгъыз,
Тойгъанларын тюзледе бир сизгирсинле!
Эркинликсиз тойгъанлары ючюн, ала
Анда тую чыгъанакъны кемирсинле!»

Къабланладан къалгъанланы джарым айны
Узакъ джары тамам къызыу сюргендиле,
Къабланла уа чегетледе мыллыкъ табмай,
Къаб заманны ач къыйынлыкъ кѳргендиле.

Бир-бирлерин джыртхандыла, сойгъандыла,
Бир-бирлерин тылкъ-тылкъ этиб къойгъандыла.

Тау Маралны къачы уруб, Зар ёлгенди,
Хар джануар эски джерине келгенди.

2.

Кийиклени аз этдик деб къыйналдыла,
Доммайланы «Къызыл Китабха» алдыла.

Къарачайны кѳчюрюлюб къырылгъаны
Келмей къалды эслерине да алавы,

Не ючюн десенг, адам этге «ёч тюлдюле»,
Халкъны юлюшюн сыйырыргъа ёттюрдюле.

Мингджыллыкъла эте келген рысхыбызны
Сыйырды да, Къарамыйыкъ ачдаң кыырды.

Къазахстан бла Къыргъыстаннга тѳгюб бизни,
Элден элге иймегиз деб берди изни.

Да ма минг-минг сансыз къабыр бу кенгледе
Къаргъайды аны сен да кел деб бу кюнлеге.

Кийиклени аз этдик деб къыйналдыла,
Доммайланы «Къызыл Китабха» алдыла,

Къарачайны кѳчюрюлюб къырылгъаны
Келмей къалды эслерине да алавы.

3.

Да нек эшитилмейди таула къайтарыучу
ауазынг?
Къарачай халкъым, джокъ болуб бармай, аязы!

А Т А М

1.

Мийик тауу баш джанында джокъду агъач,
Тѳберлакъда анда-мында — зыгытчыкъла
Къаяланы юслеринде ёседиле.
Бек гымыхды къатларында кырдычыкъ да.

Тѳберлакъдаи ары — чегет, бери — чегет,
Арасында — кѳзлеулю джашил табхыр,
Алайда уа «башы тешик, тюбю чырик»,
Мурса басхан бир тѳнгертге къош турады.

Бютеу дуня гара ичерге баргъан джерде
Къар бла парат басхан таула арасында
О бош къалыб, чирий тургъан дуня джаңдет
Таудаи чыкыгъан кюзю сууну джагъасында!

Ол къош эди туугъан къошу Сосланбекни,
Ары чыгыб, ол къб ауур сезим чекди.
Атасыны къол ызларын кѳргенинде,
Аны эси эски замаңлагъа кетди.

2.

Эртделесе Теберди деген элде
Якъуб суююб Сапраны алгъанды,
Бир, эки деб, сора ол экисини
Джашы-къызы сау онеки болгъанды.

Насыб излеб, къурагъандыла ала
Дуниягъа бу мазаллы юйюрю.
Этер ючюн балаланы джокъдан бар,
Ата-ана не кѳрмедиле — не кѳрдю!

Хар таулуча, таугъа чыгыб, тюзге эниб,
Анда малгъа, мында джерге кючюн бериб,
Ач-джалангач болмасын юйюрюм деб,
Анга аталсын хар сагъатым, хар кюнюм деб,

Рыскы этиб кюрепгенди атам Якъуб.
Джетмез ючюн юйюрюне аз да джокълукъ.
Бугъойланы джанлары бла тау артына
Джюрюгенди артмакъ салыб атына.

Малын элтиб, къумач келтиргенди бериб,
Мындан ашылыкъ алгъандыла эбзелери.
Юйге келсе, кече агъач джонганды ол,
Талай кюнге бир арбаны джыйгъанды ол,

Кеси этиб аны юсюнде хар керегин,
Арчу боиб аны ичин, тѳгерегин.
Джашчыкълары кѳрюк басыб, ол темирден
Эл джашауда кереклени барын этиб,

Алай бла муну юйюнде оравагъа
Кийим джетиб, артыгъы бла азыкъ джетиб,
Сабийлери китабла алыб къолларына,
Баргъандыла Якъуб этген школларына.

Якъуб кѳбге элде мекам сюегенди,
Саулай эл да анга тилек тилегенди.

Орта школну бошагъан-бошагъанларын
Была вузлагъа бирем-бирем ашырдыла,

Ата-ананы къайгылары кѳб эдиле,
Къайгылагъа кѳб къайгыла къошулдула:

Анга — кийим, анга — ачха, анга — бочха,
Бошаб къайтса, джетер эсек а къууанчха!

Ол кѳзюдю мени да джаратылгъаным.
Игиликгеми, аманлыкъгъамыды туугъаным?
Табхавла уа насыбха деб табхандыла,
Мени амалтын рахатлыкъны атхандыла,

Сабийчиклей ѳксюз къююб кетгендиле,
Андан бери бек кѳб джылла ѳтгендиле.
ѳксюзлюкню къыйынлыкънын толу чекдим,
Ма кесим да толу къартлыкъгъа джетдим.

Туугъаи джерни кѳрюрге деб барама —
Атам аугъаи ауушпадан ауама.

3.

Мийик тауну баш джанында джокъду агъач,
Тѳберлакъда анда-мында зыгытчыкъла

Къаланы юслеринде ёседиле.
Аяз урса, къалтырайды кырдыкчыкъ да.

Андан төбен — ары — чегет, берн — чегет,
Арасында — кёзлеулю джашыл табхыр.
Алайда уа — «башы тешик, тюбю чирик»,
Мурса басхан бир тёнгерте къош турады.

Бютеу дуния гара ичерге баргъан джерде
Къар бла нарат басхан таула арасында
О бош къалыб, чирий тургъан думия джандет
Таудан чыкъгъан кюзюгу суулу джагъасында!

Ол къош эди туугъан джери Сосланбекин,
Ары чыгыб, ол кёб ауур сезим чекди.

7-чи башы

КАК ЧОЮНЧУКЪ

Узакъда тубанда кёрюнеди
Эм татлы заманым — сабийлик,
Эсими кесине кёб беледи
Эм татлы заманым — сабийлик.

Къышлыкъда къошубуз. Эртденни чыкъ
Джылтырайды арбаз мантлада,
Биз а къой сют бла как биширебиз,
Джаратыб аны бар хантладан.

Чоюнчукъ пысылдайды, къошну уа
Толтургъанды какны тылпыуу,
Къарнашым къалакчыкъ бла булгъайды,
булгъайды,

Мен киргенме къошха бет джуууб.

Как бишди, чоюнчукъ да тошгенди,
Ашайыкъ. Ашаргъа уа къайда?

Экеулен кирдиле: Быстро! Быстро!» —
Сёзлени биз эшитдик алайда.

Беш джылда эдим мен, къарнашым а
Тамадады менден алты джыл.
«Быстро! Быстро!» Ёсен таба энди
Къауданда бу кюмош чыкъны джыр!

Кагыбыз а къалды, асылу как,
Кыришли чоюнда тютюклей,
«Быстро! Быстро!», бизни, джауламыгча,
Къышлыкъдан ёзенге сюрдюле.

Замансыз чал урду — къартайгъанма,
Узакъда уа кёреме, майна,
Кагыбыз пысылдай тютюклейди,
Ол какны ашаргъа уа къайда!

8-чи башы

КЪАРА КЮНЛЕ

Итлерибиз кзаты-кзаты юрдюле —
Элибизге къара аскерле кирдиле.

Серов ийген НКВД аскерди —
Самырыбыз окъла тийиб джан берди.

Халкъым бары майданлагъа сюрюлдю —
Къара аскер мюлкюбюзге юрюлдю.

(1943 джыл ноябрны 2).

Биз барабыз ёзендени тизилиб —
Туугъан ёсен джерибизден юзюлюб.

«Халкъла арасы воздла» дейле джаулагъа,
Ала къанла джаудурдула таулагъа.

Богъурдакъда — «Хорлам» деген ордени,
Халкъымы уа кюйдюрседки ёргени.

Къазауатдан къалгъаи эдиле юйде
Рахын къартла, тиширыула, сабийле.

Бу джурт ючюн къан урушда уланла —
Джесир болуб баргъанладаи туугъанла.

Да барабыз ёзенлени тизилиб —
Туугъаи-ёсген джерибизден юзюлюб.

(1943 джыл ноябры 6).

Туугъан джурту сыйырылыб, халкъ барады.
«Халкъла атасы», джюрегинг къалай къарады!

Игиликле болдула деб байрамлайса,
«Зекый» дейле, сен а — джалдат, сен а сайса.

(1943 джыл ноябры 7).

Поезд кирди Итилни джангы кёпюрюне,
Оюлады деген сарын кёлтюрюле.

«Сират кёпюрге» сыйыныб тохтагъанды,
Кючлю кёшор деб Берия махтагъанды.

Чыкыярдады-лююулдеди, оюлмады —
Джесир халкъ да Итил суугъа къуюлмады.

Берия айтды: «Немца бомба тиймезми эди —
Бускакларын кёкге-джерге иймезми эди!»

(1943 джыл ноябры 10).

Халкъ барады эшелонлада сегиз кюнню.
Тюз миллетге таша джауу не бек кюлдю!

(1943 джыл ноябры 13).

Халкъ барады эшелонлада онбир кюнню —
Кремльден Къарачайгъа уу бюркюлдю.

(1943 джыл ноябры 14).

Халкъ барады эшелонлада онеки, кюн,
Сизге къоюб таула толу малын-мюлкюи.

(1943 джыл ноябры 15).

Халкъ барады эшелонлада онюч кюнню —
Къууаныргъа тыйыншы халкъ къан
чючкюрдю.

(1943 джыл ноябры 16).

Халкъ барады эшелонлада онтёрт кюнню,
Таза миллет бу азабха нек тюртолдю?

(1943 джыл ноябры 17).

Халкъ барады эшелонлада онбеш кюнню,
Джолда ачлыкъ-джалангачлыкъ, ёлюм кёрдю.

Къораб кетиб баргъанлыкъгъа бюгюлмеди.
Тик таулада ийленген халкъ ол тюлмю эди?

(1943 джыл ноябры 18).

СИРАТ КЕПЮРДЕН — БУ ДУНИЯБЫЗДА

Халкъ барады эшелонлада оналты кюн —
Джюрекленн таралтханды оналты кюу.
Джарлы миллет джаны саулай — сират
джолда,
Елген ёле, алгъа къарайдыла саула,

Къыйынлыкъны хорларбыз деб этиб умут,
Ол умутдан чыдар-тёвер къарыу тууб.

(1943 джыл ноябрны 19).

Халкъ барады эшелонлада онджети кюн,
Бу бастырыкъ тюш кибикди. Къайдады тюш?

Минги таудан Къазах къум тюзлесе дери —
Къарачайны къан ызы бла сюеклери.

Ол къыйынлыкъ кюрешсе да улутургъа,
Тойгъанлагъа тюшюб къалды унутургъа.

(1943 джыл ноябрны 20).

Халкъ барады эшелонлада онсегиз кюн,
Сау къалгъаны, энгда Минги тауда ёспю!

(1943 джыл ноябрны 21).

Халкъ барады эшелонлада онтогъуз кюн,
Ач-джалангач, къоюб Минги тауда мюлкюн.

Азияны джер-джерине къотарылды —
Елюклени джута-джута, джер къарылды.

1.

Къалай игиди-аламатды
Джолун орнун таныб баргъан!
Мени ёмюрюм анга шагъатды,
Ма талай джыр сёзюм андан!
Къайдан келди эсе да ангы,
Мен кесими таныгъанлы
Назму ийлейме талкъыда —
Къуллукъ этеме халкъыма.
Ерден къараб оноучула
Ауушунадыла сан этмей.
Орунлары къалсынла джетмей
Мени кибик джолоучугъа!
Къайда да эм онглу — джырлы,
Джыргъа сый бермеген — джарлы.

2.

Кёсю джангян тутулуучу джылы
Туугъан эдим Тебердиде,
Да алгъынчыма джашау джол,
Къаты къыйнаб тебретиле:
Кёрдю эки башлы Минги тау:
Мени халкъым болуб ёло сау,
Къуршаланды да сюрюкдю —
Бу джерледен сибирилди.
Бешде джесир болуб барама,
Айдагъанла — бизникиле.

Сабийликде муну кёре,
Дагыда кесимлей кыалама:
Минги таугъа джылаб кыарай:
«Сау кьал!» — дейме, джуртдан кыорай.

3.

Къайсы джылдан бери джазаса
Деб соргъаннга — бир джууабым:
Джюрек джарама узаласа,
Эм ал назмум — ол джылауум.
Мал ташычу эшелонла
Таулу халкъдан толуб — джолгъа.
Аз эштилир ючюн сарын,
Этгендиле къадауларын,
Сыйытланы Аллах эштеди:
Кыаргъын бла байламлы, ала
Мени эсимде къала-къала,
Назму этиб айтханым бешдеди.
Халкъны ма ол кыаргъын сёзю
Джеттенип да кёрдю кёзюм.

4.

Басыб тургъан кыйынлыкъны
Назмулагъа къантаралсам,
Эслер эдим мен джарыкъны,
Ары дери кёлум — азан.
Не кёргенме мен джашауда?
Туудум да бурулдум шаугъа:
Этди да халкъыбыз азыкъ,
Бериягъа болду азыкъ.

Халкъны ма ол таша джауу
Джуртубуздан кыоратдырыб,
Азиягъа чачыб кыырыб,
Мыртазакъгъа бериб сауун,
Ие болду бизни джерге,
Салды былайгъа ахлуларын,
Анга — кыууанч, бизге — сарын.

5.

Бир поездни кыотардыла да
Тянь-Шань тауну этегинде,
Элтедиле ёгюз арбала бла
Кыыргызыланы джерлеринде.
Ёле ма бу джолоучулукъ бла
Сау кечени барыб турдукъ да,
Арба бата, ёгюз джата,
Элге джеттенибиз танг ата.
Эл тюл, кыуру алты баракды
Дангыл тюзно арасында.
Алагъа бютеу бу басынган,
Бир айт, къалай сыйыналлыкъды?
Барын ары тыкъладыла —
Тегерегин сакъладыла.

6.

Хар кюн сайын андан чыгъады
Сарын къатыш талай ёлюк.
Мыйыларыбыз чагъылады,
Тёзевиз джыламукъ тегюб.
Бизни ючюн ской джерибизни деб,
Андан кетгендиле мени да

Атам-анам, эгеч-къарнаш
Ол дуниягъа, болуб джолдаш.
Уллуланы саны джетишмей
Кемик дууаны къылыргъа,
Мен къошулгъанма ынгырдаб,
Къан джыламукъ анга келишмей,
Джангы абдез алдырдыла,
Дууаны алай бардырдыла.

7.

Халкъ бу болумда къырылады
Азияны хар джеринде,
Джырчы Исмайыл а къылдырады,
Тута-тута джюрегиден,
Елгенлеге джаназыла.
Къабырлары сай къазыла,
Боладыла бирер тѳе
Къобан суугъа термилгенле.
Ёксюз къалыб, атам-анам деб
Джылай тургъан бир кююмде
Босагъамда кѳрюндюле:
— Къайдалла? — деб, аланы излеб
«Аллахны джан алычусу»
Комедант бла джумушчусу.—
Была къайры джанладыла?
Бу айда нек къол салмадыла?

8.

Ачлыкъ-джалангачлыкъ, тели ауруу,
Безгек-талау кѳбю аударду.
Не палахдан да асыры ауур
Сыйлы джуртдан къорау болду.

Ала къатыш ёлюб къалсам деб —
Термилиуден къутулалсам деб,
Сабий джюрегим эзиле
Джата эдим биргесине
Ёле тургъан тамадамы,
Ахыр кюндеги атамы,
Ахыр кюндеги анамы.
Ала ёлюб мен къалгъакымы
Ма бюкюн да кечалмайма,
Джазыудан а къачалмайма.

9.

Онум тола бардым школгъа,
Андан чыкъсам, малла кютюм.
Мени быллай джашау джолгъа,
Кимни айтайым, къайсы тюртдю?
Онтѳрт джандан беш къарнаш — сау.
Тышесе да джазыу азау.
Таулу къолну беш бармагъы,
Хар бирини бар тѳрт джагъы,
Баш бурмадыкъ бир оноудан,
Уллугъа гиче бойсунду —
Джашау хынылыгъы сынды.
Айырылмайын окъуудан,
Ёксюзлюкню сюре бардыкъ —
Тык таугъа сокъмакъ чыгъардыкъ.

10.

Окъуй эдим джестинчиде,
Тефтерими устаз алды,
Къараб туруб аны ичяле:
— Бу не тилди? — деб къадалды.

— Ага тилде назмуларым, —
Дегенимде, ол, кызарыб,
Мени директоргъа элти,
Комендант да ары джетди.
Бир таулу устазны чакъырдыла:
— Сатлыкъланы тили! — дедж,
Унамадым — кыстадыла,
Атанг-ананг келсинле деб,
Ала джууаб берсинле деб.

11.

Тутмакълыкъда халкъым азгъан кюн,
Онтерт джылы онтерт ёмюр
Кёрюне, мен кюуле джаагъан кюн,
Насыб келир, насыб келир
Деб кёл эте джамай эдим,
Мен Мцыриге ушай эдим.
Къыйынлыкъ джетди дерге
Къоймай эдиле халкъгъа,
Джартысын кёмюб джерге,
Ие барсала да джокъгъа.
Табмайын хаталарын
Елтюрюб аталарып,
Сталинибиз джапашын деб,
Дунияны сачамасы деб
Джырлатхандыла тёллюю.
Мен хомухлукъ этмегенме,
Халкъыма уа джетмегенди,
Айтханлыгъыма кёллюю,
Халкъны тарих джолу юзлюлюб.

Энди эпитиледи сёзюм,
Алай а сакъларгъа дурусду
Алай къыйынлыкъланы.
Ергеде ким болгъанына
Кёре хауаны таны.

12.

Къазанлаша къыйынлыкъла бла,
Мен назмучу болгъан эдим,
Къаршчылыкъланы къулакъгъа алмай,
Кертини къорутгъан эдим.
Тюз адамла табылдыла да,
Къайтартдыла окъууума.
Ма ол устазча бир къауумла:
Ол джырлады «Хасауканы» деб,
Бу хоншу элден къайтды деб,
Ол Сталиннге аман айтды деб,
Властха джарымайды къаны деб,
Кёб инсанны къыйнатдыла —
Къанымы без къайнатдыла.

13.

Сегизинчи классда окъуйма
Болуб ёхтем комсомолчу,
Школдан чыкъсам, юйде мычымай,
Къыргъа болама джолоучу.
Азыкъ алыб къачан джетер деб,
Дерсин эте скрюю кютеди
Анда гитче къарнашчыгъым.
Джетгенлейме, ол джолгъа чыгыб,
Джукъчукъ къаба школгъа кетеди,
Алай ёсебиз ёксюзле.

Дагыда ёчюгуб бизге,
Тузакъга алыр умут этеди,
Мени сартын, керти да сант,
Адамлыкъсыз ол комендант.

14.

Бир кюн кирди дерсибизге
Погонларын джылтыратыб,
Салам берди да ол бизге:
«Салам!» — дегенбиз сир къатыб.
— Байчоров, сен дерден чыкъсанг,
Комендатурада къол сал
Бу айда джукъгъа кетмезинг!
Салыб къояма эсинге,
Энди джылынг джетген джашса.
— Да мен да бир комсомолчу, —
Дедим анга бир бек джунчуб, —
Нек кёрюндюм быладаң башха?
— Унутма ким болгъанынги —
Не ючюн къол салгъанынги!..

15.

Ансына да джумушакълыкъ
Этегидик! — дегенинде,
Мен ол дерден къачыб чыкъдым,
Мийик сыртны этегинде
Къабырлагъа барыб кирдим,
Джылай-джылай, салам бердим
Анда джатхан ата-анагъа,
Джюрегимдеги джарагъа
Себеб болгъан сёзле айтдым:

«Сизни ючюн, халкъым ючюн,
Таусулгъунчу мени ючюн,
Тобагъа джау ачыкъ къайтыб,
Кечигиз деб тилер болум
Къурау болсун мени джолум!..

16.

Бир заманда сабырланыб,
Баш кёлтюрсем, — бютеу классым,
Бары мени арагъа алыб,
Кими — мыдах, кими — тыхсыб,
Узакъда уа, школ аллында, —
Къоллары хыны къымылдаб,
Директор, комендант, устаз
Даулашадыла. Бу класс —
Орус, къыргыз къызла-джашла.
«Джабсардыгъыз джюрегими,
Ол да сыйлар хар тенгими,
О сыйлы инет джолдашла!» —
Дедим да мен юйге кетдим,
Андан Минги таугъа ётдюм.

17.

Ма ол джылда эштдим ёлдю деб
«Аламланы бачамасы».
Ол табмасын тынчылыкъ кёрде да
Дедим мен кёлюмю басыб.
Эки-юч джылдан сора кёргенме
Хагъа-хыйгъа да ол тергелмей
Атылгъанын кешенеден,
Тюз джол тутхан кишиледен

Азаб табыб кѣбырында.
Эштген эдик андан алда:
Елтюрдюле санаб джаугга
Ол Берия самырын да.
Баш кѣлтюрдюк узакълада —
Къыргъызлада-къазахлада.

18.

Ойнама халкъ бла, къан къусарса,
Тюз бол, таны да орнунгу!
Ол саулукъдан дуняда барса,
Ол тюзетеди джолунгу!
Тюзлюк хорлаб, джуртха къайтханбыз,
Минги таугга салам айтханбыз,
Къучакълагъанбыз ташларын
Сау къызлары бла джашлары.
Ташла ийиси таулу ийисди,
Ала тартхандыла бери,
Минги тауну тѣгереге
Биз кѣб минг джыл баджаргъан ишди.
Халкъыбызны тарих джолу
Биз саулукъдан бек кенг болур!

19.

Алай къайтыб, нени кѣребиз?
Къайда малым? Къайда ююм?
Юйге кирит салыб кетгенбиз,
Азыкъ алалмай, не кийим.
Элим къалай мугурланганды!
Минг мекамдан джюзю къалганды,
Ала да бары — оюла.

Кѣб тѣлесент, юй къююла,
Алайсыз ичиндеп чыкъмай,
Тюйдю даулаб деб тарыгъа,
Терс учузлау а бизни джыккъмай,
Къарыу бериб тюзлюглюбюз,
Әседди ол тѣзгенибиз.

20.

Таш тартдыра да ёгюзле бла,
Тѣгерекде хуналаны
Къалаб тургъанбыз ёмюрле бла,
Джайгъандыла джерге аланы,
Джашырылгъан джукъла излеб.
Иелерин джокъ этгенбиз деб,
Сын ташларын кѣбырланы
Ташыб сала кѣбыргъаны,
Клуб ишлегендиге, турады
Мурдарлыкъны эсертмеси.
Да джарыкълыкъ берир неси.
Андан кѣбыр ийис урады.
Ёлгенлени сыйлы кѣачы
Дерт къайтармазмы да ачы?

21.

Малгъун терек бачха этгенди
Сюрюб бизни кѣбырланы.
Не сугъарса да, джер кебгенди,
Болгъанды къуу тамырлары.
Аккам джатхан джерни табалмай,
Джюрегим чырда тынчлыкъ алмай,
Бетими кѣз джаш ашады.

Къалай таралыб джашадым,
Муну айтыр мадарым болмай,
Къоркъа джазыб сакъларгъа да!
Энди чыкъды джакълар адам.
Кертиге энди букъу къонмай,
Палах къоннукъду зорлукъгъа —
Ачыкълыкъ кечеди джорукъгъа.

22.

Заман алай хыны эди,
Алай юзген эдик умут:
Ал кюнюнде назмунгу эт да
Экинчи кюн аны къурут,
Ненча керек чыгъармамы
Кыши кёрмей къалды дамын!
Озгъан джыламукъла кибик,
Хапарлары эге келиб,
Ачыкълыкъны кюнлеринде
Басаргъа джюрек къаугъамы
Джаздым ма бу поэмамы.

23.

Да ма кёб онджылыкъ ётдю
Кесим кесиме къалгъанлы!
Онглу кёсююм ма кетди
Болуб тамам да къаугъалы!
Елтюрюрге кюрешдиле,
Мен сау къалдым — гирешдиле.
Кюцден тесе, алай ёсе,
Кимге борчулу болурма мен?
Къралгъа? Атам бла анама?

Эгечиме-къарнашыма?
Ненча ачыуну-къыйынлыкъны
Унутдургъандыла джылла!
Кёчюрюлгенине халкъны
Анча джылдаи да былай джылаб
Джашайма къайтханлыкъыма.

24.

Кёзкёрмезге кетмес мени бла
Оюм берлик юлгюлерим.
Абба-аязда къалдым джерим бла,
Ишлейме тегюле терим:
Юй орундан ташны джыяма,
Хуна, ишлеб, малвы тыяма,
Юйюбюзню сыныкъларын
Атыб, ачама тамалын.
Джашау кеси юретгенича,
Тылданнга — таш, ташха — тылдаи,
Кирирге юй ишлеб джылдан.
Къарачайда джюз минг, менича,
Емюрню юзюлгенин
Джалгъайды ма табыб джерин.

25.

Халкъым, санга керек ишни
Болджалсыз баджарама.
Ол балжам болучанды да
Сени бла алгъан джарама.

Экибиз да бир къыйынлыкъ
Сынадыкъ кёб он джылда,

Айтыргъа кыйынды аны
Не хапарда, не джырда.

Ол джетген заранны ууу
Бюгюн да термилтеди:
Адамларымы кыбыргъа
Ол замансыз элтеди.

Сыйырылгъан эркинлигинг
Къайтса, аязыр эдинг,
Аны тындырыргъа уа
Мен, айхай, хазыр эдим!

Республика шекилде
Къайтсын автономиянг,
Джюрюдюм ма кече-кюн
Сенден къол ызла джыя.

Энчи ишими атыб,
Эртде-кеч деб къарамай,
Этген бу къазауатым
Къалмаз санга джарамай!

26.

Алгынча, энда бу Минги тау
Бизге этеди тейрилик,
Энда тошоб тегереги бла,
Биз кёргозобиз тейрилик.
Эсни кзурутмайыкчы ансы —
Тоюб унутмайыкчы ансы
Ол биз этген джаханимни,
Къырда джатхан ол кёб мингни!
Бизге ма аладан джукъгъанды

72

Туугъан таулагъа термилиу;
Ата джуртну сыйын билиу
Отубузну мында джакъгъанды.
О Къарачай-Малкъар джери —
Минги тауну тийрелери!

10-чу башы

ЕКСЮЗНО ЮЛЮШО 1.

Минги тау джанларын бурунгуларым
Элле этиб бизге кыйдула,
Халкъны джаулары бизни къоратыб,
Ырыскыбыздан тойдула.

Ата-бабадан къалгъан ташлагъа
Келиб олтурдукъ тансыкълаб,
Аланы огъуна кызгъанадыла
Иелерине пасыкъла.

2.

Тау этегинде тенгизча-теркча
Джери бар эди Къушайны,
Байлыгъы ючюн бугъоу-сынджыр сынай,
Узакъ Сибирге ташайды.

Джерини ортасында тилкем кыйдула
Бир джашчыгъына джашаргъа,
Андан къалгъанын юлешгендиле
Тутдургъан табсапарлагъа.

73

Ексюз джашчыгызы юйчюк ишледи —
Ичинде насыб кёрмеді:

Джуртун джау аскер теблеб келгени
Анга чырт тынчылык бермеді...

Сталинградда кьзауат этиб,
Хусей джан берген кёзоуде
Анга Кавказда кьыз туугъан эди,
Ма бу Теберди ёзедде.

Атасы Сибирь кьабырладады,
Кеси Сталинградда шейитди,
Юйдегиси уа халкы бла бирге
Сюрюн ачыуун джейибди.

Ма андан кьыйтыб олтургъан эдик
Атала басхан ташлагъа,
Ала да юлюшню боладыла энди
Бурундан келген ачлагъа?

3.

Ол алгъы бурун, халкь алгъышдача,
Таракъчы табды — кьзуандыкь,
Аны ызы бла таякъчы табды,
Дагъыда тууду уланы.

Аллах бермеді анга узакъ ёмюр:
Анга ол ауруу тийгенди,
Бу дунябызда сиратдан ётюб,
Кебинни алай кийгенди.

Ахыр сёзю уа не эди десенг, —
«Сабийлерими элге джый!»

Осиятынгы мен толтурлукъма,
Айтханынгы этюу — манга сый.

4.

Тамада джашынг джылай киргенди
Анасы кьойгъан юйчюкге,
Бюгюн да сейир этиб турама
Ексюз кёлторген ол джюкге.

Эшик аллында кёб дугъум кёкен
Кьыжгъыл тегеди кегетин,
Андан бал татытыб ашаучу джашынг
Кёрсе, кёз джаш джууады бетин.

Сынджыр ёсген да кёб алма терек,
Сен орнатханса алавы,
Сени кьыйынынгы эсине салыб,
Джылатадыла балангы.

Терекле арасы гардош бачханг да
Бир ариу чагъыб ёседі,
Джашынгы эсине сени тюшюрюб,
Джан тамырларын кеседі.

Огъары джаны биченлигинген
Минглеб минг гокга къарайды,
Хар бири сени эсине салыб,
Джашынгы джюреги тарайды.

Юй орунунгу темир бурууу
Кешененг кибик кёрюнюб,
Ексюз джашчыгынг сарнаб джылайды,
Джашаудан джашлай тюнголюб.

Биченлигими теблеме дейди
Мунга былайыч тутхан джурт.
Аны айтханын этдирирге деб
Чакъырмагъанды беря джурт.

5.

Къыдыргъанма джашауумда кѣб джуртланы,
Сынагъанма мен алада кѣб джуртланы.

Ырысхы амалтын болмагъанды ала аягъан,
Элтѣселѣ, элтир эдиле ол дуннягъа.

Джер байлыгъын киши алыб кетелмейди.
Ол юлгю уа джуртну юретелмейди.

6.

Тамбла барлыкъма биягъы тѣреге,
Кѣз иер манга улхучу тѣгерѣге,

Кеси биледи джукъ тошмезлигин,
Ары бурлукъ болур «сыйлы» кѣзлюгюн.

Бизден кѣорагъан анда ушайды да!
Болгъанны саууб, бай джашайды да!

7.

Элия айда джер джангурладан тойгъанды,
Джурталмагъанын джюзлеб джюз кѣллей
къойгъанды.

Аллай ангы инсанда да болса эди —
Тойгъапындан артыгъы алай къалса эди!

8.

Эксюзлени юлерине-джерлерине не болду —
Таб джарашхан джюн кийимге кюе болду.

9.

Ата-бабанг къойгъан ызла — сыйлыла,
Алапы уа скоймегенле сыйырдыла.

10.

Адамны экинчи ата-анасы
Туугъан джериди дейдиле.
Бу эксюзлени къаяры джуртла
Ары къоймазгъа излейдиле.

Ата-бабангдан къалгъан джеринги,
Къалгъан ююнгю багъалат!
Биреуге кѣюб бир джары турсанг,
Адамлыгъынга — минг валат!

11.

Ата-ана джыйгъан ырысхы
Алай къалгъанды кѣчюрюлмей,
Джангы иеле — анга да ие.
Бу, артыкълыкъ а кечилирми?

Къайтар, огъур болмаз ёксюз хакъ
Дегенимде, отдан — кёлек.
Не келлигин къайдан билсин
Ырыскы амалтын джан берлик?

Чыкъды кёб турмайып сырты бла
Ол къууаныб тутханындан,
Алдым аууз мардасына
Аны артында къалгъанындан.

12.

Къыйналсам да, юй орунну къайтардым —
Тюзлюк хорлаб, терси джюрегин джардым.

Ол терс манга къара къанла къуяды —
Сынамыш а чамлашудан тыяды.

Бир Аллахдан башха кишиден къоркъмайма,
Терс терелигин анларыгъын сакълайма.

14.

Джолубузну кесген эди бир зыйна,
Тебердини къайтаргъанма ызына.

Кел да джаша къарт атангы юйюнде,
Эскиликке тартады деб къарамай.
Шорбатлары эжиу эте кююуне,
Турады ол эски сыйы къорамай.

КЪОЛ ТИРМЕН

1.

Да сау кел, игилик бла
Джарыт джерими,
Айрыдан ёзеннге
Къанатын узатхан танг!
Кюч алады сенден
Хар бир джан тамырым,
Дунияны джукъудан
Джашаугъа уятхан танг!

Хоншум Ачемез да
Чыкъды арбазгъа,
Минги таугъа ол да
Къараб сыйюнеди,
Санлары ойнаргъа
Сюйгенден балтасын
Тёнгекден чыгъарыб,
Мийикке кериледи.

«Хах!» — деб берди
Балтаны Ачемез —
Эмен тёнгек тырс деб
Эки атылгъанды,
Дагъыда балта
Хауада сынджыраб,
Аны къатында
Тёнгекке къатылгъанды.

Алай бла джарды
Отунун сау сагъат,

Алай бла джаркыа тѣбе
Тауча ёсгенди,
Ийнекни сауаргыа деб
Чыгыгъан Айшаты
Къууаныб: «Сау ыйыкъ
Кюйдюрлюкбюз!» — дегенди.

Сыйлы танг бла тенг
Туруучанды Айшат,
Кѣзлери да ол тангча,—
Кѣкскюл алала.
Аладан арнунуму
Кѣрген болурла
Къарачай-Малкъарда
Гошаях къалала?

Къоллары — тѣгерек
Ариула, чемерле,
Къарамы да — сабыр,
Къарамы — скойюмлю.
Ачемез бек джигер,
Этимли джаш болса да,
Айшатыды танглай
Джарыгъхан юйюрню.

Ийнекге Айшат: «Быт!» — деб,
Тюбюне джарашды,
Чух-чух таууш, таб,
Орамгыа эштиледи.
Ачемез а, къошуб
Сюрюуге кюйларың,
Къайтыб, гаражын
Ачаргыа тебрегенди.

Кирсизчик кийиниб,
Таякыгъа да миниб
Чыкыгъанды гитче
Ожайчыкык эпикге,
Сейир-тамаша
Кѣзюуюдю аны —
Ма кѣб болмай
Киргенди бешге.

Къамчиси бла уруб
Чабдырады «атын»,
«Секиртеди», таб,
«Шын тургызады»,
Кѣзюне кѣргюзтген
Бир бѣлек атлысын
Джетеди да
Эрлай озады.

Да сора тохтаб,
Алашам терпеди деб,
Сууугъунчу джерин
Алыргыа джарамаз деб,
Тагыб илкичге,
Сылады-сыйпады:
«Бир ат да сени
Алынга чыгъалмаз!» — деб

Бир къол тирмен тот басыб,
Ненча джылыны
Киши да эс бѣлмей
Джатды кыйырда!
Ишге кечикдим деб,
Ожайчыкык ашыгыб,
«Тракторум!» — деб
Олтургъанды анга.

— Юсюнг кир болду,
Ёрге тур, ёрге тур!
— Огъай, ишлеген
Этерикме мен, аття!
Тракторум, тракторум,
Тыр-тыр-тыр-тыр!
Огъай, ишлеген
Этерикме мен, аття!

Джашы бла кюрешмеди
Сора ата,
Башына сагъышла
Басынадыла терк:
«Турады тирмен
Джашчыкъны ойната,
Сюрюнде уа керти ишге
Керек эди бек.

О къол тирмен, къол тирмен,
Ненча инсан
Тышгады тылингге,
Бир сыйлы макъамгъача!
Урунганса бизге
Ол тутмакъ джыллада,
Аджалдан къутхара,
Джашаутъа уа джолла ача...»

2.

Халкъ джуртдан сюрюлген
джышла,

Сиз узакъда
Тубандача,
Мудхуз кёрюнесиз.

Бюгюнлюк чомартды,
Сууугъу да — джылы,
Сиз а джанны
Джарсытхан бёрюлесиз.

Да нек эдигиз
Сиз алай огъурсуз?
Озгъан заманны
Бетлерин аудурама,
Ёргеде къан ичген
Джутланы эсгериб,
Ма соруугъа тюз джууаб
Деб турама.

«Ийеме салам
Сталинград шахардан!
Джауну толусу бла
Хорлар кюн джууукъду!
Хомух болмагъыз, Лейла,
Къаблан, Ачемез!
Чыдагъыз! Къайтсам,
Хар иегиз да боллукъду!..» —

Деб джазгъанды ата
Урушну тюз аллы бла,
Сыйюнуб къарагъанды
Эртден джарыкъгъа,
Аздан-аз, кёбден-кёб деб
Серменгенди къаллы бла,
Къаны джайылгъанды
Джанында къагъытка.

Юйюрю уа, халкъы уа
Хыны сюрюлгенди
Кавказ джуртундан

Азия тюзлеге —
Игилик орнуна
Къыйылыкъ келтиргенди
Вождубуз джерибиз ючюн
Ексюзлеге.

3.

Джангы-Джер совхоз, кенг тюз,
Улуу Азия тюз,
Ишчи кючюнг джетмей,
Сени кендиринг
Заводха заманда
Ашырылмай сакълайды
Кесинг ашыргъан
Джашланы келирин.

Лейла уа гетмен бла,
Кюрек бла чучхуйду —
Ол кендир кюлтени
Айырады къардан.
Лейлача кёбле
Арбала джюклетедиле,
Арыдым деб да айтмай
Болур арыгъан.

Лейла уа этеди
Кече сайын къол къаб,
Лейла кечеле бла
Тигеди тонла:
Джигит урушчу,
Бу саугъамды санга,
Хорла, джаным,
Ансы хорла!

Тирменчик а арбача
Къаты дынгырдайды —
Бурады, бурады,
Бурады Къаблан.
Бу тохтаб, Ачез
Нартюхден толтурады,
Бюртюгю да аджашмай
Джыйылады акъгъан.

4.

Аплыкъ адаргыды,
Ашлыкъ багъалыды,
Къаб ачха
Изленеди пудха.
Лейла джарманы
Ахырын элегенди,
Ахырын ол
Асханды отха.

Да къайнайды чоюн,
Боркъуздайды чоюн,
Юсюне салынган
Саханны келтюре.
Лейлагъа койюнде —
Урушдача къыйын,
Таукеллик-джигерлик
Лейланы келюнде.

Джашларын тойдуруб,
Тилегин да айта,
Башларын да сылай,
Джукълатды да къобду.
«Бюгюн — бар, тамбла — джовъ»

Бюгюн — токъ, тамбла — ач,
Джукъ тюшюрмей къойсам,
Джарсырла», — деб къоркъду.

Къатапа чебгенин
Чыгъарды кюбурден —
Кёз алдай джылтырайды
Аны окъасы.
Къыз болуб, тойлагъа
Къошулгъан кюнюнде
Саугъагъа деб бергенди
Аны анасы.

Атасы тюймени
Тутдургъанды анга,
Ийилген алтынданды,
Майна къолунда.
Къарнашы — кямарны,
Сюйгени — джюрегин...
Джюрюгенди Лейла
Насыбын джолунда.
Къууанчын къазауат
Сыйырды, насыбын а
Аулакъда къаралгъан
Джалыннга бёледи.
Чебгенин бир челек
Нартюкхе берирге деб,
Ахсынган да этиб,
Сагъышлы тебреди:

«Онгузум, кёзюме
Мугур къарама ансы,
Чыдарма мен
Бютеу джарсыулагъа,
Онгузуму, къадар,

Марама ансы,
Чыдарма мен
Бютеу джарсыулагъа!...»

Алай бла ана
Къабчыкъны къуру къоймай,
Джюреги хош болуб
Къоратды кечени.
Къаты джукълагъан
Джашчыкъла эстералмай
Къаддыла ананы
Ишине кетгенин.

Тирменчик а эртденбла
Арбалай дынгырдайды —
Бурады, бурады,
Бурады Къаблан.
Бу тохтаб, Ачемез
Нартюкден толтурады,
Бюртюгю да аджашмай,
Джыйылады акъгъан.

— Ання кийимин сатыб...,
Сен а тегесе.
— Тохта, Къаблан, джыяма,
Джыяма, тохта!
Бирчик бурайым,
Къаблан, сен терлегенсе!
— Гитчечиксе, огъай,
Отун сал сен отха!

5.

Тыркъ деб эшик
Ачылды да, киргенди

Экиси да танымагъан
Ала кёзлю къыз.
Ол ариу оюнчакъ
Кёгюрчюн келтиргенди.
Сорады: «Къайдады
Атагъыз-анагъыз?»

— Атты къазауат
Этерге деб кетгенди,
Анны къайтырыкъды
Ишден ингирде.
— Ма бу кёгюрчюн
Арнучукъду, кёрсези,
Болмазмышсыз алыб,
Нартюхчюк берирге?

Къаблан, Ачемез
Къарашадыла, сора:
— Кружка бла бир? —
Деб сорады бири.
Алыб къууанадыла.
Кесекден тынгысыз
Этеди ингирде
Ананы келири.

Бешикте Айшатчыкъ,
Кёгюрчюн бла ойнамай:
«Балбу!» — деб джылай,
Джерге хайда атды,
Анасы Айшатны
Кёгюрчюн «баласын»,
Майнама, келтирди да сатды!

Джастыкъ тюбуне
Салыб джашырадыла,

Лейла ашхамда
Келгенлей а — тынгылау:
«Этгенбиз терслик:
Сормай-ормай алгъанбыз.
Къайдаи табхын энди
Айтыргъа бир сылтау?»

— Бир зат айтайыкъ,
Урушмазмыса, ання?
— Атты сау келсин, шо
Урушмазмыса, айт!?
Бу сёзле Лейланы
Къайыгъысын ёсдюредиле:
«Не хата этдиле
Джалбарырча былай?»

Бутлары къыйылыб,
Олтуруб шендикге,
Лейла джанлагъа
Сагъынлы къарады:
Сабийле-джукъарыб,
Кёзлери — теренде,
Джюрегин такъырлыкъ
Бу джол бек тарады.

— Урушмам, джанларым!
Урушмам, балала!
Айтыгъыз, неди
Сизни къоркъутхан? —
Деб джууаб сакълады.
Ачемез а чабыб,
Джастыгъыны адуруб,
Кёгюрчюн суратны
Алды орундукъдан.

— Къайдан чыккыды ол? —
Деб соргъанды Лейла,
Урлагъан болурламы
Деб келиб кѣлюне.
— Кружка нартюх бердик,—
Дейди Къаблан,
Кѣзюнде
Джыламулкъ кѣрюне.

«Къазауат чыккыгъанлы
Былагъа оюнчакъ
Алынмай турду!» — деб
Сынсыгъанды ана.—
Непча джай, непча кыш
Алгъасаб джашадыкъ,
Джюрекле да джана,
Аулакъла да джана!»

Джашларын къойнуна
Ол кысханды къаты,
Бетлерин-бетлерин
Ол этгенди уша.
— Балала, мен сизге,
Ма кюрюрсюз, алырма
Сейир-тамаша кѣб гокга!

Тирменчик джангъдан
Арбалай дынгырдайды,
Бурады, бурады,
Бурады Къаблан.
Бу тохтаб, Ачмез
Нартюхден толтурады,
Бюрюгю да аджашмай,
Джыйылады акыгъан...

Андан бери — кѣб джыл,
Андан бери — кѣб джол,
Андан бери — кѣб
Игилик-ашхылыкъ.
Ачмез да — уллу,
Айшатчыкъ да — Айшат,
Заманны аязы да —
Джылыгырча джылы.

Тирменчик а, тот басыб,
Непча джылыны
Киши да эс бѣлмей
Джатды кыйырда!
«Ишге кечикдим!» — деб,
Ожайчыкъ ашыгыб:
«Тракторум!» — деб
Олтургъанды анга.

— Юсюнг кир болду,
Ерге тур, ерге тур!
— Огъай, ишлеген
Этерикме мен, аття!
Тракторум, тракторум,
Тыр-тыр-тыр-тыр...
Огъай, ишлеген
Этерикме мен, аття!

Ма была ючюн сау кел,
Игилик бла джарыгъ,
Айрыдан ёзеннге
Къанатын узатхан танг!

Кюч алады сенден
Хар бир джан тамырым,
Дунияны джукьудан
Джашаугьа уятхан танг!

12-чи башы

Х А У А Д Ж О Л

1.

С а б и й л и к д е Кавказымдан айырыб,
Джауларыбыз Азиягьа атдыла,
Джесирликде, мени да болушдуруб,
Атам-анам терекле орнатдыла.

Минги таудан келе-келиб, алагьа
Шууулдагьыз деб тынгларгьа ёчме мен,
Ала ёмюр узагьыны хапарын
Джыйгьандыла кеслерине джелледен.

2.

Булутланы башлары бла учуб бара,
Менден башха ким окьуду санга Къуран?
Сыйлы сёзю джюрютгеннге мени сана!
Мени сыйюб къууандыр да менден къууан!

Ма барабыз джулдузланы арасында,
Джердегиле былай бери къарасында:
Таралабыз уллу аламны азында,
Сыймеклигим — санга айтхан ауазында.

92

Сюйесе да — сыйеди деб зарланганла,
Ишлейсе да — учхарангы марлагьанла,
Кесибизни быллайладан джакьлагьанлай,
Къоратабыз джолубузну уча-атлай.

Булутланы башларында учуб бара,
Менден башха ким окьуду санга Къуран?
Сыйлы сёзю джюрютгеннге мени сана!
Мени сыйюб къууандыр да менден къууан!

3.

Кёкде учсанг,— эркинликни зауукьлугьу,
Джерге тюшсенг,— джер джашауну тарлыкь
ууу.

Сау кечени учуб келдик бу узакьгьа,
Энди былайдан кетер мадар хайда сакьла!

Онбирдеди Алма-Атагьа теберерим,
Ары дери келикди былайда терим.

Бишкекни ма бу кёзююю иссиди —
Къарачайны хауасыны терсиди.

Сериуюн Минги таудады ёсгеним,
Да сейирди бу иссиге тёзгеним!

Огьай, бери халкьымы кёчгени уа?
Онтьерт джылыны кыйынлыкь чекгени уа?

Ол джыллада былайгьа юренгенме —
Кыйынлыкьны бек инджиле дженгенме.

93

Аэропортда олтурама апшамда,
Аллах айтса, битер ма бу башланган!

Бери атландым докторлугьну джакъларгъа.
Ариуландыкъ сора айхай да джокъларла!

Мен кесими азмы салдым талкъыгъа,
Бу хауа джол ачылыр ючюн халкъыма?

Къарачайны эски ызларын тинтгенме —
Къалыушала джазмасын баям этгенме.

Болгъанлыкыгъа къара сабан сюрген кѣб,
Ким этадыр керти миллетими туб?

5.

— Къарачайлы, Къзаакъ—Къыргъыз джерге
сау кел!
Къалайды анда? Халкъыгъыздан бир хапар бер!

Не десенг да, онтѣрт джылны бирге турдукъ!—
Бушууну да, къууанчы да бирге къурдукъ!

— Халкъгъа джетген адамына да джетеди,
Сорууунга болумум джууаб этеди...

6.

Джесирлик сынагъан, джесирликде ълген,
Минги таугъа къайтхан саулары,
Джангыдан юрюлюб ъсген Къарачай,
Ичлери кюйген да джаулары.

Алма-Атаны тыкъ-тыкъланма базарлары,
Джыйышдырыб не халкъны да инсанларын.

Хар бирине сынаб къарай айланама,
Къарачайлы да барды деб ийнанама.

Халкъыма бу болгъан эди алгъын тюрме,
Онтѣрт джылдан кетдик Минги таугъа ѣрлеб.

Сыйлы таугъа турсунмай а ким къалгъанды?
Туугъан джерден тойгъан джерни ким
алгъанды?

Алма-Атаны базарларын аулаб бардым —
Кѣб инсанны тюрсуюну эсиме алдым.

Кесинг джокъса, ушашланы къалдыргъанса —
Минги тауну энин мында болдургъанса.

8.

Акъ башлыды джай да Алатау,
Алма-Ата джасайды этегини.
Ассалам алейкум, къзаахла,
Кѣб шохларым, кѣб иги тенгим!

Кюн исси бла сериуюн аяз,
Къатышыб, бередиле асыу.
Къонакъбай сыйлы къзаахларым,
Былай джашагъыз, кѣрмейин джарсыу!

Къарачай келди да кысдалыб,
Къарачай келди да тоналыб,
Джеригизде онтёрт джыл къалыб,
Къайтды минг-минг къабырын салыб.

Къазакъда болду джылауубуз,
Анда къууанч да этди сауубуз.
Къазакъны талпыйбыз кёрюрге,
Къазакъны сойгенбиз ёмюрге.

Акъ башлыды джай да Алатау,
Алма-Ата джасайды этегин.
Ассалам алейкум, къазакъла,
Кёб шокларым, кёб иги тенгим!

9.

Тау тюрюнде — сейир Алма-Ата,
Джокъду бизге былайда хата,
Джюрюйбюз биз кёкюрекни кенгнге ача...
Мындан иги боллукъ болурму дача?

Тау тюрюнде сюследи юйчюк,
Тегереги — терекле, тахта,
Памидор, дугъум, нанькъ, джиплек,
Кетиб къалмай, ашай бар, тохта!

Къарнашымдан туугъан Азаматха
Мен келдим узакъ Къарачайдан.
Деу къолун сау кел деб узатхан
Бу джашдан иги манга къайда?

Биз джиплек джыябыз тахтада,
Бир челек, зки, юч, тёрт... челек.

Башлары ёрге-ёрге къаланыбды,
Къыб-къызыл, уллуду хар джилек.

Тау тюрюнде — сейир Алма-Ата,
Джокъду бизге былайда хата,
Джюрюйбюз биз кёкюрекни кюннге ача,
Анга себеб — мелхум битген бу дача.

10.

Илмугъа доктор этгендиле тюнене —
Басыб тургъан ауур джюкюм къорагъанды
юсюмдеи.
Мен а — джюксюз аз да, кёб да джюрюрге
юренмеген —
Бир бек джунчуб кюрешеме тёзерге.

11.

Къонакъ этиб къазах-къыргызыла
Алгъыш айтыб ашырдыла ызыма.

Мени ючюн болмаз эди ол,
Онг береди халкъым салгъан джол.

Кёчюрюлюб алада турду —
Къарнаш халкъ бла келишим курду.

Къонакъ этиб къазах-къыргызыла
Алгъыш айтыб ашырдыла ызыма.

Алтмышджылыкъ ёрлеу

Ёмюрюм

6/IV-60. НАЛЬЧИК, КБГУ:

Туугъанлы джыйырма бла юч джылым
толгъанды —
Атламым тик ёрге болгъанлай тургъанды.

Мийикден джаб-джарыкъ нюр Чолпан
ышарыб —
Мен тауну башына ёрлерге ашыгъыб,

Аллыма сюелген тыйгъычны чачханлай —
Мийикден мийикте джолуму ачханлай,

Баргъанма тузлу тер бетими джуугъанлай.
Мазаллы иннетден джангы кюч туугъанлай.

Бир узакъда бир джанил талагъа джетгенме,
Былайда солуюм деб мурат этгенме.

Таланы башында кёрюндю бир къая,
Къатында — акъчеген къайынчыкъ сымная.

Къаяны тюбюнден гара суу боркъулдаб
Чыгъады, саркъады эниште шоркъулдаб.

Мен андан кёб кере бек скойоб тогъудум,
Терекни тюбюнде солургъа олтурдум.

Башымда чууакъ кёк джуддуздан толубду,
Чолпаным алагъа тамада болубду.

Атады таулагъа ол джаухар таягъын,
Ол барда башханы шо къалай сайлагъын!

Сагъышлы болуб мен гарагъа къарадым —
Теренден: «Боркъ-боркъ-боркъ!» — дегенча
англадым.

— Огъай, боркъ демейме,— деди ол,— къоб
дейме,

Былай солуй турууну тыйыншлы кёрмейме.

Ёрген улу Авретни халкъ алгъан джырыма —
Кёрюкде-джюрекде къыагъанма — джылыма.

Чолпаннга тюб-тюз бар, этме да мурукку,
Джолунгда кёзлеуден кюч-къарыу боллукъду.

Джырчылыкъ ишингде чемерлик къаныгъыр,
Тюбеген тыйгъычны тас этер кеси джыр.

— Халкъымы тини, сен тюз айтдынг —
къууандым,

Тюбер халкъ кёзлеуден кюч алыргъа
ууландым.

Къаядан къаягъа тыйгъычны чачама —
Чолпаным, мен санга алкъын джол ачама.

Сен — поэзиямы эм ахыр мийиги,
Ма санга учунур джырымы хар джиги!

6/IV-62. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР, КЧГПИ:

Ёмюрню сау тёртден бирин быйыл
Ашырдым излеуде джыр сёз мен.
Къыйналад менден бек
Деселе, ийнанмазма,
Таулада магъадан излеген.

Мен кессем, чартлаб къаи чыкъгъан
сау сёз

Табылгъынчы излеудю ишим.
Мен аны табалсам,
Иги танг кёрюнюкдю,
Халкъым, джыр хазнангъа юлюшюм.

Ол болур къанымы амалсыз кюн
Сагъышсыз мерекеб этдирлик.
Олду сау кечени
Олтуртуб джаздыргъан,
Ышартхая, джетгенлей эртденлик.

Таулада эртденликча тазады
Джюрегим ма санга, джамагъат,
Мангылай къыйыным
Бютеулей халалынгды,
Турсун авсы джетген кюн джараб.

Ёмюрню сау тёртден бирин быйыл
Ашырдым излеуде джыр сёз мен.
Къыйналад менден бек
Деселе, ийнанмазма,
Таулада магъадан излеген.

24/XII-72. МОСКВА, МГУ:

Джашаууму джылла бла ёлчелесем,
Ол — ёмюрню ючден биринден аслам.
Былай ызыма бурулуб къарасам а —
Ётген джолум бютеулей да — бир атлам.

Аллымда уа — таула, таула, тик таула,
Барындан да ётерге мен борчлума,
Ол секебден амалсыз керекди да
Тенглещирге бу ёмюрню кюрчу бла!

15/XI-78. МОСКВА,
ЛЕНИН АТЛЫ БИБЛИОТЕКА:

Джайны ызындан къач келгенча,
Джашилликни саргъалтыб,
Мен да чал болдум кёреме,
Джашлыкъ джыр джырлай къалды.

Барды тахсада тутхан
Багъалы бир муратым,
Анга элтген джолуму
Асламысын къоратдым.

Джетиб бопагъынчыма
Джаным чыкъмазын билеме.

Аягъым — ат, къолум — къамчи,
Кесими ары сюреме.

Елсем, ёретин ёллюкме,
Аурусам да, джатмайма,
Не ючюн десенг, якориу
Бир джерге да атмайма.

Джайны ызындан къач келгенча,
Джашилликни саргъалтыб,
Мен да чал болдум кёреме,
Джашлыкъ джыр джырлай къалды.

6/IV-82. ЧЕРКЕССК:

1.

Да, тенглерим, хар бир джылым — бир айю,
Терилери — Сосланбекни бу юйю.

Къыркъ алты айю ёлтюрдюм, къыркъ
джетинчи,
Сени ызлай атландым чегет ичин.

Бир айюю мамурачыды апрель,
Алтынчысы, туугъан кюнюм, бери кел,

Бир дженгиллет джюрекни ауурлугъун —
Белгилейик Сосланбекни саулугъун.

2.

Къыркъ алты айю сопаладым:
Бешдсиен мен Тебердиде къакъгъанма,

102

Ончюн — узакъ Къыргъызстанда,
Къалгъанларын Кавказда атханма.
Джетдиралсам санларын джюзге
Доб, чыгъама сауутум бла тюзге.

3.

Да, джашла, мен тохтасам джарты джолда,
Сиз джетигиз толу джюзюшер джылыгъа!

Джюз айюню бойнун бургъанма дерге
Тюшюн сизге таулу юйюрте, тёрде!

Къыркъ алты айю сопалагъанма мен,
Умут этеме атлатыргъа джюзден.

13/XII-90.

КУРОРТ ТЕБЕРДИ — КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Не этейим? Джашар заманым джюкъду:
Хаман мен — къызыу чабыулда,
Къауумла — сыйдам джоллада, сый бла,
Мен баргъан джерле уа — чауулла.

6/IV-91. ЧЕРКЕССК:

Туугъан джылым — минг тогъуз джюз отуз
джети,
Туугъан кюнюм къараб къарагъынчы ма
джетди.

103

Апрелни алтысында кѳз ачханма,
Андаи бери элли тѳрт тыйгыч чачханма.

Ала халкыны кысыб тутхан джылладыла —
Ол джыллада минглеб мингле джылладыла,

Кыйын салыб, юлюшлерин табалмайын,
Джазыуларына иелей кыалалмайын.

Бу болумда назму тизгиним тунчугъа,
Ерлеб келдим ушаб таукел уучугъа.

Аз тюлдю элли атлаууч, элли тѳрт джыл,
Басхычымы кыалгъаны да бери ачыл!

9/IV-91. ЧЕРКЕССК — КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Эй бююнмеми, тамбламаны эте
Элли тѳрт джылымы джашадым —
Ауур сагъышларым а таугъа-ташха джете,
Элли тѳрт китабымы бошадым.

21/VII-91. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Элли тѳрт джылыны солуу кюн алмай,
Джерге урундум оюмла тагъа,
Элли бешимде хар бир иш кюном —
Алгъындан элли беш кере багъа,

Не ючюн десенг, айтыр сѳзюмю
Азысын айтдым джарым ѳмюрге.
Кеси кесиме бу салгъан борчум
Толгунчуму тюшерикме кѳрюме?

30/VII-91.

КУРОРТ ТЕБЕРДИ — КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Терк ѳтерге кыймайдыла чырмаула:
Элли джылыны ѳрледим джыллыкъ таугъа.

Кысыха джолда эталгъан джетишимим —
Тѳлжюлеге тамал болалса ишим!

12/VI-93. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Кыйынлыкъ болдургъан тюшлеча тюшлерим,
Кыагъытха тарыгъа ѳтдюрген кюнлерим,

Сиз — джашау ызымы чыгъанакъ атламы,
Сиз ѳте кѳреме замансыз кыартланы!

7/V-94. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Джангылыгъланы сынджыры — бютеу
джашауум,
Хар тогъайына джангыдан сюзюб кыарадым:
Хар бири оюм бере ѳтгенди ангым бла,
Энди алдай атлам ѳтдирмезге ол джарады.

12/V-94. ЧЕРКЕССК:

Сынджыр кибиб тизилгендиле джылла,
Чауул тикле — ала ѳтдюрген джолла.

21/IX-94. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Энди мен ахыр джылла джашайма,
Ахыр кюнле джашай эсем а?

Финишге аз-буз джетмеген не этеди?
Ишлени толу тауусургъа!

25/XII-94. ЧЕРКЕССК:

Къыйынлыкъда джашаууму ашырдым,
Аны уа мен хар заманда джашырдым.

Не ючюн десенг, игиди деб турмасаыг,
Властыбыз этерик эди къасаб.

20/I-95. ЧЕРКЕССК:

Мыдах эсем, не этерими табмай эсем,
Халкъым ючюн ишлерими толтуралмай,
Алгъасадым-мудхузландым,
Ол халымы хорлар ючюн, къарыу табыб,
Атламланы таукел салдым.

6/IV-95.

КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — ЧЕРКЕССК:

1.

Туугъан кюнюм болду ма былай:
Таугъа ёрлейме, кюуюмю джырлай.

2.

Джюрегимден къыйынлыкъым къорамады,
Насыбдан тюнгюлжорге уа унамадым,

106

Элли сегиз джылны хайда оком эндим —
Элли сегиз апрель бла тубешдим.

24/IV-95. ЧЕРКЕССК:

Элли сегиз джылымы
Къазауат эте ётдиом —
Элли сегиз къыйынлыкъны
Тюбсюз джарлагъа тюрдиом.

Азауларын агъарта
Чыгъадыла джангыла,
Манга сора джарамаз
Джолумда джангылыргъа.

27/IV-95. ЧЕРКЕССК:

Энди джетер джериме ма джетгенме,
Джер тубюнде джатадыла менлейле.
Тергешейик ким не къюуб кетерин,
О ёмюрюн махтау чакъыра ётгеи!

7/VI-95.

КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — ЧЕРКЕССК:

Мени къайда джашарымы
Магъанасы айхай да барды!
Умут этеме къобарыр
Тебердиде мени машхар деб.

107

16/VI-95. ЧЕРКЕССК:

Къошулгъандан къоранч кѣб,
Умут юзмей джашайма,
Келмей къалмаз къууанч дей,
Алкъын мен ѳрлей ушайма!

17/VI-95. ЧЕРКЕССК:

Элия сегиз болду манга,
Былайда тохтаб къалсам да — хо!
Къоркъуу салгъан къралда ѳсдом —
Сѳзю артха салдыммы шо?

Халкъгъа джетген къыйынлыкъны
Айтсам, этгучюле бырнак,
Кърал чачылыб бошалгъанлай,
Вашладъла аны аманлаб.

«Къарт ит артдан юрюр» деген
Нарт сѳз келеди эсеме,
Аллайланы арасында
Мен кѣл этеме кесиме.

24/VI-95. ЧЕРКЕССК:

Тизилышиб ѳтуб кетдиле кюле,
Джолум болмай алгъасаума кюле.

Келир замаи — ала джылаб, джибитиб,
Къууанырма мелхумлу тирлик битиб.

29/VI-95.

ЧЕРКЕССК — КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Ауузунг къандан толса да,
Къаллынга билдирме:
Тилинге тыйгъыч сал: —
Пасыкъны кюлдюрме.

Ол айтыб ийгенинг
Санга джукъму къошду?
Джау марлаб турады,
Бек джыртхыч къушду!

23/X-95. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Мен кюрешдим кече-демей — кюн-демей,
Адам ѳрлер мийикликге ѳрледим,
Къара халкъны разылыгъын эшитеме,
Амантишле онгсунуб а кѳрмедим.

Кѳксюл кѳкню тубюндеди джашауум,
Алпинистлик кереклерим мюлкюмдю,
Эли сегиз джылыны алай келеме,
Амантинни бай джашауу кюлкюмдю.

11/I-96. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Джууукълашханма алтмышха,
Кѳчгенча джайдан къышха.
Не къадар ишлеб турсам да,
Кѳчмеди джашау тынчха.
Алай а юзмейме умут:
Кѳгюмю басмаз булут!

18/1-96.
КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — ЧЕРКЕССК:

Чабмайма мен кишини да аллына,
Сен бол алда, санама да къаллынга!

Не кѣлтюрюб баргъашындады да иш,
Ол джанындан болалгъын аисы тентгш.

10/V-96. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Киргенме быйыл алтмышха,
Къачдан ѳтген кибиъ къышха.
Алай а алкъын къаушалыр
Базыб мени бла къарышхан.

11/V-96. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Алтмыш джылы — Минги тауну туурасында,
Ма аны ючюн къурманлыкъла тууралында!

25/V-96. ЧЕРКЕССК:

1.

Толду манга элли тогъуз,
Энди барады алтмышым.
Къартлыкъ джорукъну, Сослан, буз —
Кеси кесиме сагъышым.

Джайгы джашау къураб башла,
Джашамагъанса алкъын сен.
Кесинг умут этгенлеге
Ушамагъанса алкъын сен.

2.

Бюгюнмеми, тамбаламамы?
Ма бу соруу кѣб кере
Бу озгъан алтмыш джылымда
Турду сагъышла бере.

9/VI-96. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Бу болумгъа келликме деб
Джетги джокълаб эсимде джокъ,
Джашадым къолну силдеб,
Етдю ѳмюрюм ѳтгенча окъ.
Сезиб ахыр кюллерими,
Ашыкъгъандан кюулерими
Кѣломдеча тамамлаялмай,
Къыйыннга бойсунуб а къаламай,
Тентек болдум аралыкъда!
Алай а, Сослан, иги тут —
Барамтадан чыгъар умутну,
Ушама да къорарыкъгъа!
Андан эсе тунгюлсюнле
Елсенг къобуз согъарыкъла!

26/VI-96. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Джетер джериме джетдим,
Дагъыда къошду Аллах.
Игиликге — игилик —
Олду джууабым анга.

4/ХП-96. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР —
КУРОРТ ТЕБЕРДИ — ЧЕРКЕССК:

Къазауатым созулгъанды алтмыш джылгъа,
Алтмыш бирде да барлыкъма ма ол джолда.

Унамагъан барыб тутсун джылкъымдан тай,
Ол джууб бла болмай эсенг, къатымдан тай.

Хар такыкътам — джюрегиме бирер сюнгю,
Аланы ууата ашырама хар бир кюнню.

Ма аны кюню окулмазла хорламларым —
Тюнголтюрле аман кюнню къаргъаларын.

11/1-97.

КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — ЧЕРКЕССК:

Минг тогъуз джюз тогъузсан джети
Джангыча да, эскича да джетди.
Туруб, туруб, тюнюб къалгъан къары,
Теренлиги эм аз да — къары.

25/11-97.

КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — ЧЕРКЕССК:

Байрамларгъа алтмышымы
Къалды ай бла тогъуз кюн.
Джашауумда пенча ишим
Эсге тюшор да ёкюн,
Джетдим табба — тазаланыб;
Энди алтмышдан озалыб,
Алсам къолгъа этерими,
Тыч элтирме элтирими.

112

Баджары ишим а — уллу,
Бир бек керекди тирилик.
Менден сакълайды игилик
Ызымдан келген улум.
Да кёчейим таукелликге,
Разы болурча келликле!

9/III-97.

КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — ЧЕРКЕССК:

Нени эте эсем да тас,
Джылай эсем да къоранчча,
Мен ышаныбма: болур харс,
Къууанч къошарма къууанчча.
Алгъа ма алай къарау
Урунургъа бериб къарыу,
Ачы сагъышлагъа кёмюлтмей,
Джюкню меи алгъындан кем элтмей
Къоратама джашау джолну,
Тахтадан къараб кёб къаранчча,
Къууана бу къоранчча
Ашырады алтмыш джылны.
Байрамлайма алтмышымы
Артха къойдум деб къышымы.

1/IV-97.

КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — ЧЕРКЕССК:

Игилик бла къайтсала этилген игиликле,
Бир кере да юрмез эдиле итле.

Къазантешер Калкайны тауушлары
Турадыла сасытыб тау ауушлары.

Тёжомюме таш тагъайым да чыдайым,
Алай хорлай келген эдим да дайым!

Джетиб келген джаш тёлюге игилигим
Белгили этди кёб джаууму тигилирин.

4/IV-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

1.

Бюгюнмени, тамбламаны, джокъду башхасы,
Джашаууму ётдюралсам болмайын ассы.

2.

Алтмышым ётдю бир кюнча,
Алымда уа — такыкъа,
Багъалыды сау ёморча:
Миңдим ахыр къайыкъъа.

5/IV-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Туугъан кюнюмдю мени тамбла —
Толады тамбла алтмышым.
Тенгиш болдукъма тамбла атам бла:
Джаншлай кетгенди ауушуб.

6/IV-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Туугъан кюнюм байрам эсе да манга,
Тюбедим да джолумда кёб аманнга,

Джюрек джарсыу менде алай уллуду,
Бюгюнюмде алай ачы улуду.

Ачыгъанын сёнгдюрлюк бу ишти деб,
Тапг атханлай, къолума алыб кюрек,

Ма бюгюнлю кюрешеме бачхада.
Аны къайдан ангылатырма джашлагъа?

Ат басханы джер биледи дейди нарт,
Джетмиш толса, байрамларгъады мурат.

21/IV-97. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Барайым ишими баджара —
Да ашланмай турлукъду джара,
Урунуб къайгъымы унутсам.
Ансы бек тюгенгенме джана.

27/IV-97. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — ЧЕРКЕССК:

Не этесе сен охну-ахны?
Къулагъынга алма мудлахны!

Ол этгенни артыгъы бла эт —
Бу дуняда ачыыр джандет.

30/IV-97. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Энди эне-эне, барлыкъ болурма
Алтмыш джыллы ёрлеб чыкыгъан тауумдан,
Алай а ол болумда да онгума
Тау этевде зарлыкъ тутхан къауумдан.

Къарачайгъа «насыб» чексиз берилди —
Бир Носорог аны беклеб керилди.

5/VI-97. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР
КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

1.

Носорогну ким болгъанын айтайым —
Манга ёчюгюб джашагъанны сагъайтайым.

Аны бурну бурунладан уллуду,
Невча адамгъа мойнос кибик бурулду!

Джювден артыкъ илму ишни джазгъанма —
Мен тыйышлы болгъан затны кызгъанма!

Огъай, манга иги дегенге ол — джау.
Ким айталыр, не ючюн болур бу алджау?

Халкъгъа урунсанг, Носорог теберикди,
Алына барсанг, бурну танг кёберикди.

2.

Мени юлюшсюз къалдырыргъа кюреше,
Бу Носорог джетиб къалды къарлыккъгъа.
Бу да къалыр джол джанында гиреше,
Мен а Джашау Таугъа ёрлей барлыккъа.

Сакълай эдим мен бюсюреу,
Аманлады менн биреу,

Ёрге къара къагъыт джазыб,
Алай ёсерине базыб.

Кёлтюрюлген да этди ол,
Сатлыкълыгъы ачды да джол.

Эсге алмады джакълаучуму —
Даучуладан сакълаучуму.

Тюндю кёсюу джакълавыргъа —
Ол да кесин бир тавыргъа.

13/VI-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ —
КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Эртденбла эрте уяналмай
Къалыргъа къоркъа,
Ётдюрюком алтмыш джылымы,
Уруна халкъгъа.

Шохларым кёкге чыгъара,
Этдиле алгъыш,
Джауларым ичлери кюе
Айтдыла къаргъыш.

Эки къауумгъа да джууаб —
Баджаргъан ишим,
Аны кесгин кёрлюкдюле,
Джетсе джетмишим.

26/IX-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ —
КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — ЧЕРКЕССК:

Излеуде ётдю эсе джашауум,
Нек боласа аны ючюн джауум?

Алай а сени къанынгдады ол,
Сора къайдан бергин манга джол?

Илмум ючюн доктор этдиле —
Безлеринг аны ючюн кёбдюле.

Илмум ючюн этдиле профессор —
Аны ючюн бетинг болгъанды бек мор.

Академик этгенди илмум —
Аны ючюн болдунг былай зулму.

Излеуде ётдю эсе джашауум,
Нек боласа аны ючюн джауум?

28/IX-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Мени муратым: ёлсем да, ишлей ёлейим —
Кёрюрге боллугъуму толусу бла кёрейим.

13/X-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ —
КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Кёрюнмеген бугъоу салдынг
Аягъыма-къолума:
Эм азы бла ай кетеди
Кюн джюрюрюк джолума.

Ол болумда да чыгъалдым
Бек азла чыккъан таугъа,
Тёбенден къараб кюесе,
Ичингден санаб джаугъа.

Кёрюнмеген бугъоулань
Джетишимим джокъ этди —
Энди келлик тёлполеге
Тик чауулну джол этди.

7/XI-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Манга джаумай ётмегенди бир джауум,
Мен таулада тарих ыз ызлай туруб,
Сора не этиб болгъанма сени джауунг,
О заманы джетиб келген Носорог?

Халкъ тарихин кёргюзтдюм китаблада —
От тошпордюм джюрегинге-къанынга;
Алтмышымда бюсюреу сакълай эдим,
Сен а мени санагъанса къаллынга.

Къараллада айтылгъан сёзге къара,
Сени иннетинг болгъандыгъына къара,
Ала мени кеслерине чакъыра,
Ишлерими турадыла чыгъара.

Алимликни баш дараджа атларын
Ататдыла ма ол ишлерим манга,
Сенлейле уа бургъандыла артларын,
Да не этгин бабадан келген къаннга?

Ма аны ючюн этгенсе мени джауук,
О заманы джетиб келген Носорог,
Манга джаумай ётмесе да бир джауум,
Мен таулада тарих ыз ызлай туруб.

15/XI-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Да кёрдюгюз кылай ётгенлерин кюле,
Асламысы — кюрешде, азы — кюле.

Мындан ары мындан игими боллукъду?
Кыайда ахыры бу мен баджаргъан
кыуллукъну?

21/XI-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ.
КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Мен сабийликден кыартлыккыга дери урундум,
Не кыалдырдым деб, ётген джолума бурулдум.

30/XII-97. ЧЕРКЕССК —
КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

— Сослан, не излейсе Кыабландан?
— Кыыш джерими толтурсун кыардан,
Джас ёсюмон кючлю кыутуртсун,
Джай джангурну кёб-кёб улутсун,
Тырликден дженгерча бутакыла,
Ким да сюйюнюрча бу чакыга;
Кюз болурча тау-тау киреле,
Тырликни, Кыаблан джыл, кереле!

Кыууанч болсун — той болсуи ызы,
Юйлениб халкыны джашы-кызы.
Бу болса, боллукъду кыалкыаны,
Ишлейик аймай санланы!

31/XII-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ — ЧЕРКЕССК:

1.

Джылны ахыр кюню, сау кел
Кыар сууугъунг бла, оразанг бла!
Сенсиз джарыкъ болмаз эди кёл,
Джангы джыл джетиб ызынг бла.
Сенден ары атлагъаным —
Тюбери ючюн сакылагъаным.
Олду дуняда джашатхан,
Насыблы адамкыа ушатхан.
Алай уллуду умутум —
Ётгенимден кёбно ётерге,
Алтымыш джыл — джукъ да тюл дерге.
Ол кыарт болду деген кыым-тым
Етюрюкге тергелирлей,
Джазыугъа ийнам кереленирлей.

2.

Джылны ахыр кюню — кимге тынч,
Кимни джюрегинде — сыйыргыч.

Джарсыуну уа чурumu кесингсе.
Айхай заманындамы эслериксе?!

3.

Джангы джылгъа эки сагъат къалды,
Бу оюмну манга ол салды:

Бу эки сагъат бошалмайын турса,
Емюрюм аныча созулса.

Алай заман тохтаса, ёлюмдю,
Ол учханча учуу мени кёлюмдю.

4.

Къыркъ минутдан бошалады джыл,
Джангы уа сый-огъур бла ачыл.

Ары дери джылагъаным а
Эжиуюдю джырлагъаныма.

1/1-98. ЧЕРКЕССК:

1.

Джангы джылны биринчи кюнюн
Ашырдыкъ кюн ёргеден кюлюб.

2.

Джазыб туругъа сёз бердим Тюркде,
Санай болурса энди ётюрюкге.

Джети джылны басыб турады стресс,
Къралда джашау оюлгъаныды терс.

2/1-98. ЧЕРКЕССК — КЪАРАЧАЙ-ШАХАР —
КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Толгъанында алтмышым,
Ма бу болду сагъышым:
Джетсем эди джетмишиге,
Барлыкъ тюл эдим ишге.

Мен джолгъа кесим Джангыз чыгъама

Романс

М. Ю. Лермонтовдан

1

Мен джолгъа кесим джангыз чыгъама:
Чаре ичинде — таш джол джылтырай,
Сёләшеди джулдуэ да джулдуа бла,
Шош кече аулакъ кёкге тынгылай.

2

Кёкледе къуанч бар, тамаша бар!
Джер джукълайды кёксюл джарыкълыкъда...
Мен а нек ачыйма, нек мыдахма?
Не сакълайма? Сокъуранамамы джукъгъа?

3

Сакъламайма джашаудан бир джукъ да,
Къыйналмайма озду деб да заман:

124

Излегеним тынчыкъ бла бошлукъду,
Бир джукълар эдим къутулуб къайгъыладан!

4

Алай а мен къабыр джукъутгъа кирмей,
Эмиорлюкге былай джукълаалсам:
Джашау кюче къалкъый кёкюрегимде,
Мени ёшпоном кёбе-чёге турса.

5

Кече, кюн да ийнакълаб татлы ауаз
Сюймекликни джырын манга айтса,
Джашилленген къара эменни джазгъы аяз
Манга ийилте сабыр шууудатса!

* * *

«Мен джолгъа кесим джангыз чыгъама» —
Поэт айтхан ма бу джыр тизгин:
«Дунияда чырт каниге ушама,
Бар кесингча», — деб берди изин.

Бешикден анам джерге салды да,
Таулагъа къарай джюрюб кетдим,
Туугъан джуртдан кюч-къарыу алдым да,
Джыр эте узакълагъа джетдим.

Кюн, ай тюл, узун сынджыр джылла бла
Ёрлетеди ёрлеге умут,
Джел, джыгъалмай быллай бир джылама,
Дертинги бир тюнгилюб унут!

«Бюгюнден иги боллукъду тамбла», —
Бу инвет джарым ёмюр элти.

125

«Бюкюнден иги боллукъду тамбла», —
Бу иннет кючлебди джюрекни.

Ассалам алейкум, наратлы джурт,
Эски уям, уллайыб къайтдым —
Бурунча, шоркъа ауазларынг бла
Джюрекни джангыча сагъайтдынг.

Не ючюндю мен сенде джашамай,
Къууанча ёдюрмей кючлени,
Ёмюрюмде ух дерге бошамай,
Излеуде былай термилгеним?

Сюймеклик менен санга тартады,
Халкъым ючюн баджарлыкъ борчум
Мени узакъ джерге атады,
Таймаздан болубма джолоучу.

Хар джырым энчи джолну излеудю,
Ушалаб къуралыудан а — кенг,
Хар сёзю джашауумдан миндеудю,
Ратмасы — джюрек тебиу бла тент.

Джырлада джюрек сезимлерим бла
Оюмла къаты чалышдыла.
Кавказгъа исси сюймеклигим бла
Тёлюле айхай танышдыла!

Билдиле мен бюсюреу излемей
Этгеними халкъыма къуллукъ.
Борчубузну чеги барды демей,
Кече-кюи да урунуб турдукъ.

Ахыры — джазгъан китабларым бла
Елчелейме джолуму сыйып,
Да мындан таукел алгъа барырма,
Джарасын ансы мен салгъан къыйып!

8/IX-90. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Джюрегими къыйналмагъан кюню джокъ.
Чархым тёнгерегинчиннге къайда джакъ?

Бир-бирлени алайды халилери:
Истемезле хорлангычынчынга дери.

Ол себебден къуру кесиме базама,
Лорларыкъма, не ючюн десенг, тазама.

Ёмюрлюкге джабалмазла кертини,
Ол ачыкълар сени кир иннетинги!

18/IX-90. ЧЕРКЕССК:

Къыйып болса, бу тефтерни алама
Быланан джаза унутургъа джарсылуу,
Джалалмасам, кёсеу бола къалама,
Джалалсам а — отха къуйгъанма сууну.

Алай — айла, алай — джылла, ёмюрюм,
Мен ётеме бу джашауну ыз къоя,
Аз болса да мындан ары кёрюрюм,
Халкъыма мен джол ачама буз оя.

19/IX-90. ЧЕРКЕССК:

1.

Не этиб да керекме мен чыдаргъа,
Бир-бирледе джетгенликге джыларгъа.

Кёб заманмы джауарыкъды ма бу буз?
Келир кёзюу — джюрегим согъар къобуз!

2.

Ма ол ачыу аллай бир ётген эди —
Мени къаным тохтаргъа джетген эди,

Хорладым да заманы ол миндеуюн,
Кёр, къалайды къанатланы сидеуюм!

17/X-90. ЧЕРКЕССК:

Ачыгълыгъым башыма джау болуучаиды,
Ма бу джол да аны ючюн джюрегим джанды.

Джанын непча джарсыу макъамларын сокъду!
Чыдам болса, хорлам келмез мадар джокъду.

24/XII-90. ЧЕРКЕССК — КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Къыйын ишни хорлаб джюрегни къандыра
Джашагъан насыблы толюнюдю?
Айтыб а айталмаз къыйынлыгъла сынай,
Сослаи аны ючюн ёлмедн.

Сермешуледен кесими тыймайма,
Мен ол джашлыкъдан чыкъгъанма,
Халкъны юлюпсюз этген эмегенин
Тюбюз кюрешиб джыкъгъанма.

15/XI-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Мындан ары барлыкъ джолум кёрюнюд:
Тубан басхан тик ёргеди, ташлыды,
Биреулени сыйдам джолун ётгенден
Быллай ёрлеу минг кереге ашхыды.

20/XI-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Эй къалай тарайды джюрегим!
Дунияны шайтанын-джегин
Тюзлюгом манга къаршчы бургъанды,
Эселик аны бла къуругъанды,
Эй къалай тарайды джюрегим!

Кюрендим джыйыб джазыулань,
Джазыууму аны бла джармаладым,
Иги болуб кетеди деб къоймайдыла,
Хорлатмасам, ичлеринден къайнайдыла,
Кюрендим джыйыб джазыулань.

Джылгъа толлукъ ишим оннга баджарыла,
Аны ючюн а мен да, джаула да джарыла,
Халкъ эс бёллок энчи ышанлы ыз къояма —
Джол болсун деб тау башында къая олма,
Джылгъа толлукъ ишим оннга баджарыла.

Кёк бла джерни арасында кьалгъаима мен,
Джекиргенле бир кёбдюле къараб юйден,
Алай а тюз хапарымы халкьым эшитсе,
Джакълайды да, мени ийнымым кючлю ёсе,
Кёк бла джерни арасында кьалгъанма мен.

9/III-91. ЧЕРКЕССК:

«Мен джолгъа кесим джангыз чыгъама»:
Аллымда чауул тик — кьырпакълы,
Непча мискин тик ёрге баралмай,
Буз кьабхакъдан ызына акъды!

Акъыртын ёрлейме тагъайла бла,
Огъаргъыны кюч этиб джыра.
Джууукъ иймей тыргъа излейди
Мийикден Къызыл Фук кьыджыраб.

Ерюзмекни эсинге салырма,
Къайтарырма халкьгъа берекет,
Тохтамасаг, уягъа барырма,
Тынч болсанг а, къайтармазма дерг.

«Мен джолгъа кесим джангыз чыгъама»:
Аллымда чауул тик — кьырпакълы.
Непча мискин тик ёрге баралмай,
Буз кьабхакъдан ызына акъды!

30/IV-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Мең ма бу болумдан а къайры къачаргъа
билмейме:
Халал къыйыны мени юйсюз-кюнсюз этеди;
Излейме да, ол сыртха-кьолгъа злтеди,
Джерге киргизеди, таугъа да ол ёрлетеди.

Бек къыйналама, банша джолну уа скоймейме,
Ол джолтун ёрлемей чырт заманымы иймейме.
Не этерикме бёрю азыгъы боллукъ байлыкъны?
Озгъан ызым а келлик тёлполеге кьаллыкъды.

8/V-91. ЧЕРКЕССК — КЪАРАЧАЙ-ШАХАР

Мени окъларым назмуларымдыла,
Оюмларым а отумду.
Тынчлыкъсыз ишимде къаршчыла туудургъан
Халкьгъа ёсюм излеген чотумду.

Шкоқ отуму кьургъакъ тутханма,
Биргеме алыб барама,
Кёб ачы джаууму атыб суутханма,
Адам бол, замансыз кьорама!

23/VI-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — АЛМА-АТА

Ишинги эт сен, мени ашырыб къыйналма
Деб кюрешдим мен, Бийболатымы тыялмай.

Ма экибиз да аэропортха атландыкъ,
Бу татлылыкъ а эсинде болур кьаллыкъ!

Бийболатым зм гитчеди, сабийди,
Туугъанында, кюн артыкъ джарыкъ тийди.

Андан бери хар ишимде дагъанды,
Бек скойгенден ызымдан джылагъанды.

Самолётда бек скойюноб барама,
Иги джапчыкъ, кёнге мыдах кьарама!

Туугъанлайыма огъуна къадар
 Къалдырмагъан эди мадар,
 Джетишимле этген огъай,
 Таб, къыйышлыкъла сынай
 Джашаргъа ачы дуняда.
 Сабийлей ёксюз къалгъанма,
 Къысталыб туугъан тауладан.
 Эс джыйыб, сезим тыяла,
 Къадалыб ишлеб тургъанма —
 Аджалны тюбге ургъанма.
 Энди болсун бу джашауум
 Тёлюлеге кесгин юлго:
 Джетишимим ючюн джауум
 Джюреги джарылыб ёлдю.

8/Х-91. ЧЕРКЕССК — КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Ауур сагъышла майыма къатыла,
 Мен энтда джолгъа чыкыгъанма.
 Хар къарачайлыны бу болумгъа салгъан
 Ёлмончу, чырагъым, джукъланма!

21/ІХ-92. ЧЕРКЕССК —
 КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Да джашауум туугъанлы да джолдады —
 Кюн тийсе да, къардады-джангурдады.

Къартлыкъда да юзмей барама умут:
 Къаллыкъ тюлдю мени кёгюмде булут.

Джашаууму джашлыгъын,
 Халкъым бла бирге тутулуб,
 Джесирликде ашырдым;
 Кетмез ючюн джутулуб,
 Ачы Джелмауузладан
 Джазгъанымы джашырдым,
 Джырладан-назмуладан
 Толтуруб, кёб ташыдым
 Ауур тефтерлерими,
 Бурунгу джазмабыз бла,
 Киши билмезча джазыб.
 «Джесир Къарачай» дейме
 Ол китабы атына,
 Мен кёргенни сынагъан
 Салыб турады къатына.

5/1-94. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Къыйынлыкъны хар кюн сайын джыгъама.
 Ма аны ючюн тамам арыб чыгъама.

Алай эте ётдюм ётер джолуму,
 Салышама энтда анга джолугъуб.

16/IV-94. ЧЕРКЕССК:

Джаш чыбыкчыкъ уллу алманы кёлтюргенча,
 Уллу сыйны алгъанды бу джаш адамчыкъ.

Имбагында джюгю аны тау-къаяды,
 Аякълары ташда терек ыз къолды.

Къыйын болса да, тѳзейим —
Кеси кесими эслейим,
Ерлеб, ѳрлеб барырча,
Келликте ызым къалырча.

17/1-95. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Энтда келе келиб, юч джол айырылгъанда
тохтадым,
Алгъа баралмай, иги кесек туракъладым.

Саулугъумдан а бошаб тебреучю тохтауду,
Сора кетейим, барлыкъ джерим майна ол
тауду.

29/1-95. ЧЕРКЕССК — КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Къыйынлыкъны унутур ючюн ишлеб,
Чырт солумай — кесими кесим кючлеб,
Кюнюмио да, кечеми да ѳдюре —
Кѳлтюралмаз джарсыууму кѳлтюре

Джолгъа чыкъсам, къалтырауукъ мешнада
Болалмайма харифлени къошаргъа,

Къыйтыкъ-къыйтыкъ ма быланы джазама,
Былай буджуй озарымы озама.

Джолоучулукъ манга адет болгъанды:
Микоян бла Черкесскени арасы
Ма ненча джыл кюн сайын ѳлчеленди!
Къыйналсам да, миллетиме джарасын!

7/VI-95. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — ЧЕРКЕССК:

Бютеу аулакъ энди ачылды манга:
Ол къыйыры — кюн ташайыб баргъан джер.
Энди муну суратын бир салгъаннга,
Кѳрююрмю менден саркъыб синген тер?

11/VI-95. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Аллах иймеди башка джолла бла,
Атланыр чурум чыгъыб турса да.
Ма аны ючюн энчи муратым
Джууукъдан джууукъ бола барады.

21/VI-95. ЧЕРКЕССК:

Къаяларыбыз аушундула
Къара топракълы джерлеге,
Ол мелхумлукъгъа кѳл салалмадыкъ,
Болмады анга Ата Джурт дерге.

Ташларыбызгъа къайтханыбызды
Туугъан джерли-суулу халкъ болгъаныбыз,
Атадан къалгъан ташын сыйламагъан
Къалдыралармы туудугъуна ыз?

10/ХП-96. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Кёб турмайын къармаллыкды чырагъым.
Таусулмаймы турлукъ эди да чагъым?

Хар къуру да тик ёрге ёрлегенме,
Не ыз къюб кетерге тебрегенме?

15/ХП-96. ЧЕРКЕССК — КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Декабрны тамам узун кечелери —
Дыгаласлы джашаууму ёлчелери.

Къарангыда чабыб чыгъыб тохтамышка,
Кёлтюреме къолуму хар автобуса.

Мен барлыкъма ёзенни ёрге, Микояннга,
Ма аны ючюн адетимди бешде уянган.

24/V-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Неден къуру къалама деб къоркъама?
Не джетмейди? Некме былай къайгъылы?
Джашау Таугъа ёрлеб бошай шойма да,
Къаяланы тебенледе къалдырыб!

1/VII-97. ЧЕРКЕССК:

Сабийлякде джуртдан узакъ атылыб,
Толу ёксюз болгъанымда, джакъ излеб,
Кавказымы кёзюме кёргюзтюрге
Дермонтовну китабларын окъудум.

Ол сезимни тохтаусуз джюрютгенни
Джазылгъаннга багъа бериучолеге
Алай сыйлы кёрюнмегенин кёрдюм,
Аны ючюн а тюгенмеди къарамым,
Джакълыкъ излеб тауларыма чыгъама —
Джашынача сююннеди Минги тау,
Алагъа атай джорек мактамларымы,
Ёмюрюмю джырла бла ашырама.

1/1-98. ЧЕРКЕССК:

Къобан сууну джакъгъасын ёрге
Танг къурум бла керекме кетерге:

Хурзук башында сюелген Минги тау,
Сенде энгда бир болайым джаным сау!

Къарачайдан — Тюркге

1

Тюенели къуядыла джангурла,
Къулагъымы ийнакълай тамчы
джырла.

Аэропортда къайдан къайры
сакълайма —
Тюркге учар умутуму атмайма.

Ма бюгече Истамбулда къоизалсам,
Анкарагъа автобус бла джол салсам,

Эртденбла Конгрессге джетерме,
Алимлеге салам-келам этерме.

Нальчик, аэропорт, 28.04.94.

2

Шауайланы Исмайылны койюнде
Телефонну бура-бура сакълайма
Истамбулгъа учар учакъдан хапар,
Бюгюн — ары, алайдаи — Анкарагъа.
Тамбла — Конгресс, анда уа — айтыр сёзюм.
Уллу джолну къыйырында
Мен сакълайма самолётну,
Къачан тебреригин билмей,
Ма аны ючюн джетмей тёзюм.

3

Кеталмайын къалыргъа да болурма,
Таякъ джангур аллай сагъыш береди,
Анкарада сёлеширге тюшмесе,
Гюнахсызма, уллу Аллах кёреди.

4

Кетмеди самолёт тюенене Тюркге,
Сыйлы Аллах кёкледен джангурла бюрке,

Етдюрдюм кюнюмю Нальчик къалада.
Къаллай бек уллу ишим толмай къалады!
Сакълайым, кёгюбюз тамбла аязыр,
Кеч этиб джетсем да, айтырым — хазыр.

Джангыдан танг атды, кёк а — булутлу,
Тыйылыб турсам да, алкъын — умутлу.

5

Умут толмай, къайта-къайта барам,
Джазыб буджуй, кесими къуткарама.

Кѣл этеме: кьоркьма, энтда джол чыгьар —
Таукеллигинг хорлаб, бачханг гюл чагьар.

Нальчик — Мин-Воды, 28.04.94.

6

Кьызгьаимасаит, кьызгьаимайдыла джашла,
Берген кьолгьа кьайтхан андан кем тюлдю:
Турциягьа кеталмай тургьанлайыма,
Улоу кеси мени аллыма келди.

Мин-Воды, 28.04.94.

7

Сюймеклигим саныма сингиб кьаи бла,
Турциягьа барама деб чыкьгьанма.

Алим тенгле, сизни кьорюрге тамбла,
Емюрлюк тау тыйгьычланы джыкьгьанма:

Азатлыкьны излейдиле деб бизни
Джазыу тартды теренине тенгизни,

Кьорюнеди энди аны тюб кьуму,
Кьебейеди Кьарачайны тукьуму.

Кьраллагьа чакьырылыб джашлары,
Азат кюреш тирлик бериб башлады:

Ма барама Турциягьа Конгрессге,
О, дуня, оюмуу ал эсге!

Мин-Воды, аэропорт, 10.05.92.

142

8

Джангыз затха келиб тургьанды кьарыу —
Халкьым ючюн кьаллай иште да барыу.

Той-оюннга, заукьулукьгьа кесиме,
Заман джожьду, келгенликге эсиме.

Ол болумиу кьередиле халкьчыла,
Ма барама джабылгьан джол ачыла.

Черкесск, 07.02.92.

9

Кьарачайлы ити сьез айтса Тюреге,
Кьралымда джолугьа эди тюртге.

Джетмиш джылыны ийиб турду тынгылауну,
Энди арада ол темир буруу ауду.

Анкарагьа Кьзурултайгьа барама,
Оюмуу тюрк тилде чыгьарама.

25.04.94.

10

Ариу Турциягьа мени алыб баргьан
Мен сакьламагьан джазыуду,
Бу джолоучулукьну манга файдасы —
Халкь джумушуи этсем, асыуду.

143

Хар ким — билгенин, мен билген — излеу
Халкъны тас болгъан ызларып,
Манга ачыкъды Кавказдан Тюркге
Минглеб минг ахлум озгъаны.

Бир ёмюрде тюл, бир минг джылда тюл,
Бютеу тарихин ичинде
Кетиб баргъанды Къарачай-Малкъар,
Келмей бегирге кючюндюс.

Шумер дейдиле, булгар дейдиле,
Алан дейдиле, бары — бир.
Тенгизле арасын толтургъандыла,
Къазауат сайын бар да кир.

Ма ол ачылгъан кёб тарих ызла
Баям этдиле кёб терси,
Кёлюмю айтыргъа чакъырылгъанма
Тюркдеги Дуния Конгрессге.

Ариу Турциягъа мени алыб баргъан
Мен сакъламагъан джазыду,
Бу джолоучулукъну манга файдасы —
Халкъгъа джумуш этсем, асыду.

Мин-Воды, аэропорт, 10.05.92.

11

Солда — таула, онгда — тенгиз,
Аллымда уа — узакъ джол.
Турциягъа автобус бла
Ашыкъдым бу маймул джыл.

Ары джаны Къарачайды,
Бери джаны тенгизди,
Арада бу мийик тау а
Джолуму бир кёб юздю.

Тау этеклерин тогъайлаб
Экинчи кюн келеме,
Тау тешилсе, Къарачайдан
Эки сагъат кёреме!

Аллах алай джууукъ этсин
Эки тюрк къарнаш халкъны!
Энди киши болалмасын
Бери оракъ, ары чалкъы!

Сочи — Сухуми, 11.05.92

12

Кече джетдим чекни аллы Батумгъа —
Экинчи кюн кетерикме Стамбулгъа.

Не тюрлю да басыннганды да чекге,
Кёб тюбейсе къара шайтаннга-джевге:

Бет-къол джуумай джашагъан бир шимирле,
Кёсден иймей, гыи тюшюрюрге излеб,

Ызынгдан кёб къарайдыла, сакъ атла!
Бир акъыртын ётедиле сагъатла!

Мешна сакълай экинчи кюнюм батды.
Тёзюмлю бол, кесинги тамам къатдыр!

Бу джолундан, Сослан, санга не асыу?
Башханы кьой, бир тюменди стакан суу!

Шагырей бол кёб кёрюр мадарла бла:
Ма, Тюркге мен тохтай-тохтай барама;

Кавказ тауну этеклерин ма кьайдым —
Муратымы толтурургьады кьайгьым.

Самтредиадан Батумгьа — нигирде,
Андан таигьга дери джокьду кетерге.

Хата болмаз, билейим былайын да —
Айлавайым, Аджар, джарыкь айында!

Самтредия, 11.05.92.

Кьыйынлыкьла джуртдан скоргенни излеб,
Ма минглеб минг аллайларымы эслеб.

Турцияны узуну бла кенгине
Ызлагьаима джыламукуьла тегюле.

Анкарадаи ма атландыкь да кери,
Истамбулгьа барабыз сау кечени.

Джудузсуз кёк, айлы кёк, кьоргьашын кёк,
Дженгилрек кьыйырындан багыр тёк!

Эки кьатлы автобусубуз, ариу СЭТ,
Истамбулгьа садакь тартхан кибик джет!

Анкара — Истамбул, 25.05.92.

Негерлерим — кьауум-кьауум, мен — джангыз,
Кёб даулетден келечиле — Истамбулда,

Кьарачайны азлыгьына кьыйнала
Баджарама халкь джумушуи мен мында.

Кёб ткол эсек, мадарыбыз — джаигыз бир:
Джангызыбыз сау джыйыннга тенг болсуи,
Кьырылса да, байрагьын тас этмеген
Халкьыбызны сыйын алай кьорусун!

Европа бла Азиягьа джайылгьанды
Бютеу халкьла тигим этген бу Истамбул,
Арасында кьоншулады эки тенгиз,
Узун-узун кёпюрле бла элтеди джол.

Истамбулну бешджюз отуз тогьуз джылы
Муслиманнга болуб турду артыкь джылы,
Хар исламчы байрамлайды ол хорламны,
Бирикдириб Истамбул хар тюрк адамны.

Мен Истамбулгьа салыб келгенме
Тюркlege салам айтыргьа,
Кьонакьбайланы ичликлери
Кьоймайды юйге кьайтыргьа.

Боспорда тургъан ол акъ кемеге
Миниб, Кавказгъа джюзейим,
Мында джашагъан таышларым бла
Узакъ байламлыкъ излейим.

18

Истамбулну алгъан кюню Фатихни
Тюркню бек кѣб джерине элти мени.

Бир митингден бир митингте барабыз,
Бу тамаша Истамбулгъа къарагъыз!

Истамбул, 29.05.92.

19

Истамбулну хар неси да — поэзия,
Зауукъланды джюрегим кесине джыя.
Джырны орун Истамбул кеси тутханы кюнчю,
Джетмей къалды назму джазаргъа кюнчюм.

Истамбул, 30.05.92.

20

Муслиман топракъ излеб келдиле
Кавказдан бурун бу джерге,
Энди айыбды, энди бедниши
Къуран окъуй билмейме дерге.

148

Къарт атанг джуртун дин кюнчю ташлаб,
Сен а къумгъан бла джюрюмей,
Аны улуу сыйны нек тошюресе?
Джаша аны дини — диним дей!

Истамбул, 29.05.92.

21

Ашхам намазны — джолда,
Джассы намазны — джолда,
Эртден намазны — джолда,
Аллахлы таза джанла.
Хар тохтамында — межгит,
Абдез ал да, намаз эт.

Истамбул — Хопа, 04.06.92.

22

Кѣб кюнлени ашырыб, къайтдым Тюркден,
Бираз солуб джайынгъае ётюрюкден.

Бизде тюлдю мелхум джашау, андады,
Джаханим деб ненча аллахсыз алдады!

Черкесск, 06.06.92.

Къарачайгъа къайтама

24/IX-90. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Къалайынга да джетиб къалайым,
Езенле аягъы Къарачай-Шахар,
Бир терк озады мени ёмюрюм,
Табылмай къалыр артда аллай мадар!

Ташкёнюр таба элтди орамынг,
Ызыма къайтдым чегет сыртыкъыны.
«Бууну» къатындаи сени къарамынг
Кесине тартды санга тансыкъыны.

Эниб келдим да энтда къарадым
«Горянка» деген къыз эсгертенге,
Бирлик элинге кетиб барама,
Теберди суудан джыр магъам келе.

Ол бир джаныны къаяларына,
Суудан ары ётюб, ма салам бердим,
Таулагъа ёрлей, тауладан эне,
«Азатлыкъ тюзю» майданнга келдим.

Къалайынга да джетиб къалайым,
Езенле аягъы Къарачай-Шахар,
Бир терк озады мени ёмюрюм,
Табылмай къалыр артда аллай мадар!

7/XII-90. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Танг атаргъа Черкесскеден кетеме —
Къобан башы тау шахаргъа джетеме,

Кюн джарьмыны береме анда дерсле:
О джаш тёлкю, халкъ этген джолну эсле!

Бергенимден кёбдю сенден алгъаным —
Бек сыйлайма билим деген саугъангы!

15/III-91. МОСКВА — МИН-ВОДЫ:

Джерни, кёкню да сени амалтын
Аулаб джюрюдюм, билесе.
Алай болса да, мийикден къараб,
Бойсунмагъан деб кюлесе.

Сен джашауумса, сен бойсун манга,
Алкъын кюрешиб турлукъма,
Кёб тыйгъычланы атылтыб чачыб,
Мен хорлам тойла къурлукъма.

26/III-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Чайкъалгъан тенгизни чулгъанган
толкъунлары

Къайыгъымы ёрге-энишге атадыла,
Кече демей, кюн демей кюрепгенимде,
Бойсунганча бир рахатланадыла.

Тенгиз юсюн сылыб барады энди уа
Джити бурнун ёрге тутхан къайыгъым,
Мен да рульдан суу аулактыга узакъ къараб,
Джыр джырлайма тас да этиб къайыгъымы.

7/IV-91. ЧЕРКЕССК — КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Тёбенде тубаила
Джерлени къучакълаб,
Огъарыда таула кюн кюле,
Къарачайдыла,
Энди джашагъыз
Туугъан джуртутъузда кюн кёре.

18/IV-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Ингирде — тауладан,
Эртденбла — таулагъа,
Алай оза-оза джыл болду,
Мен Къарачайгъа
Къуллукъ этер эсем,
Ма тутхан джолум тюз джолду.

30/IV-91. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Бюкюн мен къайтдым Тебердиге —
Кёмюлдум тарихча кертиге:

Джазыууму къурагъан ишле
Эсге тыюуб, чаичдыла тишге.

2/V-91. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

1.

Тутханлай, тебрейсе джерлерге,
Унутуб алгъын джюгеилерге.

Ычхынъб кетеди да аджир,
Къакъдырады кесине азат джел.

2.

Кетейимчи энди элиме —
Джаз тансыкъ болгъаима джериме.

Сюрдюрейим да, тегерегин къолум бла
Къазыб, урлукъ салыб, солурма.

Эркелетиб къарайма бачхагъа:
Минг джылланы келгенди ол чагъа.

Бериб тургъанды джыл сайын тирлик,
Иеси кёргюзтгени ючюю тирлик.

Джазы кюню джылны асырауцанды,
Джерни сыйген Аллах алгъан бир джанды.

Бир кетейимчи энди элиме —
Джаз тансыкъ болгъанма джериме.

4/V-91. КУРОРТ ТЕБЕРДИ — ЧЕРКЕССК:

1.

Теберди шахардан экиб келебиз
Экибиз эки сагъында:
Мени кыйнайдыла тарих джаралары,
Сен — ариулугъун алгъышлай.

2.

Огъарысында — бачхала сюрюлмей,
Тёбенде — чага этиле.
Къарачай гитчеди деген ауур оёзле,
Бир ангылатыгъыз, недиле?

3.

«Тенгизча-теркча», — дейди Къарачай
Асыры кеинге, тамам тереннге.
Терк сууу сыйлы болгъан болурму
Къачан эсе да тарих ёмюрледе?

Джетеклерини бирине Къобан деб
Къарачай атны ким атагъан болур?
Эшта, алайтын ёггенди аны
Джарсылуу, онглу, тарихли джолу!

4/V-91. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Темир таякъ бла ташла къобарыб
Ачхан джерибизни биреу кючледи,
Энди савларын толу ауруу талаб,
Джазыкъсындыра, дарман ичеди.

5/V-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — ЧЕРКЕССК:

Юрендим сени джолларынга
Тарихни къазгъай джылларында:

Мешна ашайды отлукъву эки къат,
Сора не этсин тикледе джаюу къарт?

Джашаргъа сие эсенг, джюрю —
Къарачайны аллайды джери.

18/V-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Аманнга да джалынма,
Игиге да джалынма,
Бара тура эсенг да
Къызыл от бла, джалын бла.

Джашау тюлдю джалыныу,
Ол — абыныу, джангылыу.
Сюрген плуг табады
Джылтырау бла джангырыу.

18/V-91. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Тебердини ай джарыгъы
Джарыкъладан башхады:
Кюмюшге къарасаутча,
Таулагъа джарашады.

22/V-91. ЧЕРКЕССК:

Джангур джауду горюлдетиб юйню башын,
Арбазны уа сагъят кибик джырылдатыб,
Кёкден эннген сынджырларына къаратыб,
Джюрегиме насыблы джырыи джырлатыб.

29/VI-91. АЛМА-АТА — КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Самолёт бла аяча сагъат келебиз —
Къуб-къуру бир джаисыз тюзно кёребиз.

Къарачайды дуняны джандети,
Аны ючюн халкъгъа къыйынлыкъ джетди.

Таулу, уян, туугъан джерни багъалат!
Къарны ючюн джурт ташлагъаннга — ялат!

2/VII-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Автобуслар — Тебердиге, Хурзукга,
Джаугъанлыкъгъа, кюн тиери айхай какъды!

Емюрлюкге ол шахарла, ол элле
Башха тюрюлю тиерикдиле кёлге.

5/VII-91. ОГЪАРЫ ТЕБЕРДИ:

Бу арбаада бушуу кёрдюм, къууанч кёрдюм,
Бу эки хал аякълашханни эседим.

Джаугъанлыкъгъа, кюн тиери айхай какъды!
Анга ийнанганни кёрюмю бек узагъды!

19/VII-91. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Тамбла джыйылады Байчора,
Джамагъатда тойла бла джырла
Уягырла агъачны-ташны:
Кёб болгъанбыз озгъан минг джылгъа.
Тамбла джыйылады Байчора.

Ташыргъа деб хар бир къарнашны,
Таныргъа деб хар бир эгечни,
Атларгъа ёхтем туугъу башны
Тамбла джыйылады Байчора.

19/IX-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Аджал бюгюн эсе, бюгюн кетерикме.
Буйрукъдан къалыкъ ким барды?
Айырылырым бир кемсиз ачитхан
Бу тааа Къарачай-Шахарды.

26/IX-91. АЛМА-АТА — МИН-ВОДЫ:

Булутладан мийикледе уча джаазым
Джырларымдан сыйлы кёрген джырларым,
Ала мени кёз туурама тутадыла
Ёрлеуледе ашыргъан кёб джылларым.

Ма бу джол да кюртле кибик булутлагъа
Самолётдан тик энишге кёз джетдире,
Джарсылуаны унутургъа умут этиб,
Былай булджуй кёб сагъатымы ётдюрдюм.

Ачы сагъыш бугъан чакъда сакълапалсанг
Уллу ишни тындырыргъа джетген кюнде!
Алай болмай, от сагъыш эркин джол алса,
Джюрегинги терк кёмюр этер кюйдюре.

Ма аны ючюн кюртле кибик булутлагъа
Самолётдан тик энишге кёз джетдире,
Джарсылуаны унутургъа умут этиб,
Былай булджуй кёб минг къычырым ётдюрдюм.

9/X-91. КУРОРТ ТЕБЕРДИ —
КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Сиз мени озар ючюн, джашла,
Чыдамыгъыз тенгленсиң ташка!

7/1-93. ЧЕРКЕССК — КЪАРАЧАЙ-ШАХАР

Невча джарлы бу таулагъа сойюндю,
Сойюнсе да, буту-къолу туююлдю:

Таш къоратыб джерчик ача ашырды,
Сора бу джурт бауурунда джашырды.

Сабаннга уа тышындан келген — не,
Не этерикме? Джашайма бише-кюе.

13/VI-93. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Бу бачхачыкъдан а атылгъан ташны
Юйлеге тамал да этдиле.
Чауулдан-ташдан да джер эте таулу,
Алай мингджыллыкъла ётдюле.

Энди кимлеге да джетди ол къыйын,
Таулу эслеринде да бармыды?
Бачхадан ташчыкъны атылгъаны сайын
Кёзге кёрюзтеме джарлыны.

20/VI-93. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Сау дунягъа айландыргъан джолларымы
Тебердиден башланганнга тергейме,
Тебердиде тюненели болгъанымы
Черкескени джылына да бермейме.

17/IV-94. КУРОРТ ТЕБЕРДИ —
КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Мен энди къарт болдум —
Къарачайгъа къайтама,
Ташлы джер джууургъаным
Болур заман джетди.
Алай а алкъын мен
Бу джашладан онглума,
Къайда, тутушайыкъ,
Мен бирме, сиз — джетти.

22/VII-94. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Арыб ёлорге джетиб
Къарачай-Шахарчыкъда,
Гетменими да атыб,
Къала аллына чыкъдым.
Сагъат олтурдум анда,
Къарай мийик таулагъа —
Ауруууму алдыла,
Кюч бердиле саугъагъа.

31/V-95. ЧЕРКЕССК:

Барыб къайтдым энгда Къарачай-Шахаргъа,
Джарсыу басыб, эс джыяргъа кюреше,
Тенгте-шоуха кюч таба ышарыргъа.
Иги тюлдю мыдах бет бла тюбешген!

9/VI-95. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — ЧЕРКЕССК:

Аланларым тау башлагъа клисала орнатдыла,
Аланы къонгураулары ёзенлени уятдыла.

Андан ма бюгюннге дери эм азы бла — бир
мигджылыыкъ,
Тарих таш клицаланы къарамларында —
джылыыкъ.

28/VI-95. ЧЕРКЕССК: КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Къарангыда кёк кюкюреб джаншайды —
Тереземи джангур джуууб башлайды,

Берекетни джюрегим алгышлайды —
Басыб тургъан къайгылыларын ташлайды.

1/VII-95. ЧЕРКЕССК:

Джылда беш къралда болуучу Сослан
Къарачай-Шахаргъа джыйылды,
Уллу илмудан, адебиятдан —
Уллу джашаудан тыйылды.

Киши сыйыралмаз заты уа аны —
Халкъны эски ызын излеудю,
Шахарчыкъ джети джукъудан къайтса,
Бу джукъламайын ишлеудю.

31/III-96. ОГЪАРЫ ТЕБЕРДИ:

Къайтханча ахырат джолдан,
Къарачайгъа къайтдым ма энгда.
Джыламукъла тёкдюор, джазыу,
Атам салгъан ташлагъа элт да!

Джюрек алай бла джазылсын,
Аны бир кёб джарсыу джыйгъанды,
Туугъан джуртумдан айырыб,
Джауум джашаууму джойгъанды.

Алай болса да, джау ёлдю,
Кечиксе да, келди хорлам.
Элим, джарыт энди кёлню,
Дерс алсынла мындан зорла!

Къайтханча ахырат джолдан,
Къарачайгъа къайтдым ма энгда.
Джыламукъла тёкдюор, джазыу,
Атам салгъан ташлагъа элт да!

9/V-96. ЧЕРКЕССК:

Тереклени чакъгъанлары тёгюле,
Бутакъланы арасындан кюн кюле,

Байрам аллай ашхы болуб ётгенди,
Бир джумушакъ, бир шош ингир джзетгенди.

18/V-96. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — ЧЕРКЕССК:

Исси ышара ётдюле кюле,
Джюрегимде уа къалдыра кюле.

Тёгерегимде насыб — тенгиз-терк,
Мен а бу уллу, джарсыулада нек?

29/V-96. ЧЕРКЕССК:

Бийболат аскерден келгенди бюгюн —
Насыбым къанатын кергенди бюгюн.

Къарачай-Шахардан учханча джетдим —
Дуниянда эм уллу зауукъну чекдим.

2/VII-96. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Бу сахар ма муну ючюндю хычыуун:
Чегетивде сѣгндю джюрекини ачыуу.

18/VII-96. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Джазыу элте эсе алгъа,
Элтгенча къайыкъны Къобан,
Мен да къалакъ алыб къолгъа,
Тюз аллымда ол шын тургъан
Толкъунлатхан къаяладан
Къайыкъны ары-бери бура
Кюрешеме къутулургъа.
Быллай джолну сайлаялгъан
Болса, болур эди туура.
Кюн тюл, ай тюл, джыл тюл, ъмюр
Былай тохтаусуз кюрешалгъан —
Тамам джашауну сюйген бир.

29/IX-96. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР —
КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Тенгизден джел келтирген джангур,
Берекетни Тебердиге бур.
Джылтгыраужъ таякъларынг а
Ойнасыла джаякъларым бла!

Мен джырлайым таулагъа къарай,
Бир тансыкъма этерге алай!

21/III-97. ЧЕРКЕССК — КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

1.

Энди мен кетдим Тебердиге —
Джандетни санайма кертиге.

Тюбюндең къобан чыкъгъан сад буду,
Тау тѣппеден анга къарагъан бууду.

Къарт атамы сыйлы мюлк джери,
Сиратдан ътюб келдим бери.

Сират кѣнюр ол худжу сюргюндю,
Етелмейин бир кеб минг ългенди.

Мен а ма джетдим Тебердиге —
Джандетни санайма кертиге.

2.

Къыш хорлатыб сынсыды бюгюн,
Къыбла джелден эрийди къар.
Буз чегетли бу Теберди ъзен —
Кѣнге ърлеб баргъан мѣнар.

Болдум сени джангы кѣргенча,
Туууб ъссем да былайда!
Сууунг ъмюр эжиу айтады —
Джюрек айтады «Орайда».

Эски юйчюкге къайтайым да
Анда ътдюрейим кечеми!
ъмюрюмю къыска этеди
Андан кенге кечиннгеним.

23/III-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Кёкге къараб алай кёресе
Бу таулары тёппелерин,
Тик бетлеринде чегетле ёсюб,
Джашилликни тёкгенлерни.
Алай а бею сейири неди?
Чыммакъ мамукъгъа бёленеди
Джуртум кечени ичине,
Къышха, ызыбызгъа, кёчюре.
Эртденликде къарлы таула
Джаякъларын тутуб кюннге,
Джазгъы джылыу джараб кёлге,
Болуб манга уллу сауугъа,
Мен да кьоркъуб эририне,
Алай къарайма джериме.

30/III-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

1.

Тебердиге келсем, кьолда — кюрегим
Неда балтам, чёгючом не кьол мычкым.
Къара ишни баджара бир солуюм
Дегенликге, сагъындан къайры къачкын?

Минг джыллаы теренинден бюгюннге
Халкъым келген джолла бла ётеме —
Юйде джазгъан, мында сюзген ишми
Студентлеге окъутургъа элтеме.

2.

Сау кюнню эшик ишлеб турдум —
Битдириб, гёзенчикге урдум.

Тоналгъан, сыниган гёзен, джангыр,
Сени ичингден кьорагъан къайтыр.

7/IV-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ —
КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — ЧЕРКЕССК:

Тау тёппеле къарангыны хорладыла,
Да мени уа сагъышларым джолдадыла.

Башы кюндюз, тубю кече тау ёзенни
Тик энинге кетер заман джетди энди.

Бир кесекден ёзеннге кюн тёгюлнюкдю —
Студент къауум окъургъа манга келликди.

Алагъа дерс — кюнде кюнню сагъышларым,
Билимлик болсалады алгъышларым.

Муну джаздым танг кьурум бла Тебердиге,
Гугурукла ма кычыра тебрелле.

Тау тёппеле къарангыны хорладыла,
Да мени уа сагъышларым джолдадыла.

21/IV-97. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР —
КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Ма бюгече шуулдайды огъаргъы —
Чыккырдайды эски юйню шорбаты.
Билгенимча бу халлы кьорарыгъын,
Билсем эди джолум къалмазын джаргты!

22/IV-97. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР —
КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Бир кёзюуде Къара тенгиз къобады —
Джели таудан Тебердиге ауады;

Тангга дери шорбатлада шуулдаб,
Не аязыйды, не да аз-буз джауады.

6/V-97. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР —
КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Аллай джер кёреме Теберди:
Барсам, къал деди да тебреди!
Ма аны ючюн бурупгуларым
Сюйгендиле ма бу тауларым!

9/V-97. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР —
КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Тебердиде бир кюнюмю
Башха джерде джылымдан
Онглу кёрюб джашайма мен,
Бу сезим бла джылынган.

10/V-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

1.

Мен энди къарт болдум,
Тебердиге къайтама,
Кимин сюйюндюре,
Кимин къыйнай ачы.

Кими игиликге
Иги деученди да!
Кимни уру къазыу —
Джашауда джубаичы.

2.

Джашил тауну къарлы тёпесинде — ай,
Тебердини майда ингири — алай.

3.

Энди мен кёбге барлыкъ болмазма,
Тёрт джандан тюбге чабарыкъ — кёб.
Неми джойсала да, чырт къорама,
Теберди бла анга къарагъан кёк!

19/V-97. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР —
КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Къыйынлыкъны хорлай этген атламларым
Кенген санга къайтардыла, о тауларым!

Былайда да кёб тюшеди сермеширге,
Керек болуб азатлагъа тенгеширге.

22/V-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ —
КЪАРАЧАЙ-ШАХАР

Танг атханлай, аргъы тауну тёпесинде —
Фонарь киби бир джулдуз,
Аны алтын джарыгъындан
Джылтыраб джаиады буз.

Берги тауну тѣпесинден
Чолпан анга кюледи,
Экисине да, эки таугъа,
Бирча ѳрлерим келеди.

23/V-97. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР —
КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Тамбла чарсха чабарыкъдыла атла
Къарачайны къайтханыны сыйына.
Аллах, тыйма меникин артха,
Мен джашайма джоругъунга сыйына!

24/V-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Да келгенди бизни орамгъа да байрам!
Андан сыйлы кюнюм бармыды, къайдам!

Джаханимни башы Сират Кѳнорден
Джуртум эди джаным саулай ѳтдюрген.

25/V-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Байрамны ийдим таш къотара бачхадан,
Кулдаланы туйюб ууата сабанда,
Топракъларын къагъыб, тамырларын а
Ташыб къалай чауул басхан ырджыда.

Джаула халкъны сюргенлеринде джуртдан,
Азияда джесирлениб кѳб туруб,
Бу джерчикден тансыгъымы алыргъа
Тенгиз бла къачыб кетдим къутулуб.

Бюгюн халкъны азатлыкъ байрамыды,
Манга асыуду бу джерчикге кюч алыу.
Алай джашаб турлукъма мен джеримде,
Алай къошулуб барлыкъды кюч-къарыу.

1/VI-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

1.

Эки тауну арасында
Чалыш джангур таякъла
Есдюрюрге джарасынла
Джашилликни джай чакъда.

2.

Талай кюнню джыртдым къол бла бачхада
ханс.
Хата джокъду! Урунмасанг, къайда харе?

Бу джерчикни джарашдырыб бошайым —
Тирлик джыйыб, халал ашны ашайым.

6/VI-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Тебердиде къанатлы джырла
Мени алай булджутадыла,
Унутама къайгъыларымы —
Бир тюрлю бир тынчайтадыла.

7/VI-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Джангыдан джер сюрдюм таула ичинде бююн,
Кишевлеб ийдим атлашы джайлыкыгъа.
Бир кеб къанатлы уа сабадан къурт джыды,
Джырлайды хар бири къуаныб байлыкыгъа.

8/VI-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Ипинги эт деб сакълайдыла джангурла,
Тёгюлдиле сора сынджыр бурула.
Тырнау салыргъа къойдула таммайын,
Энди таякъ джангур тюбюнде къалмайым.

9/VI-97. ЧЕРКЕССК —
КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Къобуста салгъанма бачхагъа,
Хар бири суукъ сууну ичеди,
Бу ёсюм бир белгили ёседи:
Хар тангига джангы бетге кёчеди.
Къобуста салгъанма бачхагъа.

19/VI-97. ЧЕРКЕССК —
КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Эки-юч кюнден чагачыгъын этербиз,
Шукур болсун Аллахыбызгъа дербиз,

Танг тырликге кенг джолну ачды,
Од а тамалыды къууанчыны.

25/VI-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Кел мен сени Тебердиде гюлле бла буз
Хоншу тургъам тау этегине элтейим!
Кел мен санга Тебердини шоркъа сууун
Джанкъылычлы фонтан этиб саугъа этейим!

12/VII-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Талай джылны сюрюлмейин,
Тамырланганды бачхам,
Къаралтыб, тырнау салдым да,
Къыйынды кулда чачхан.

Тюйюб, тамырларын джыйыб,
Бир уллу гебен этдим,
Айдан дагъыда бир сюрюб,
Баразалаб, урлукъ себдим.

13/VII-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Джазаргъа дедим да кюнлюкле,
Кёрюндюле кёзге кюнлюкле.

Бачхада тамам къаты арыйма,
Джукълайым, мени тешекден тыйма!

23/VII-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Къайдан келесе, булут,
Джашнаб, кюкюреб-улуб
Эки тауну арасын?
Кюн бери бир къарасын!

11/IX-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Тебердини джулдузлары
Башха тюрлю джанадыла,
Алагъа ышаргъан кѣб джылларым
Кѣзкѣрмезге джанладыла.
Емюрюмю къалгъанын да,
Эртде иннет алгъанымлай,
Алагъа къарай ѳтеме,
Аны ючюн тынч элтеме
Ахыр таугъа ауур джюкню.
Да ышарыгъыз, джулдузла,
Ышаргъан кибик къызла,
Нюрден толтуруб кѣкню,
Таулары арасында
Аланы баласына.

4/X-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Ауушлада туюшоуб, джигле
Къобардыла ѳзенде джелле,
Ахырында джыламукълары
Турадыла джерни сугъарыб.

8/XI-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Эришгенча къышны къыямыгына,
Чыкъырдашыб джанадыла отунла.

Нарат джаркъаланы чайыр ийиси
Мыдыхы уа — бир къыб-къызыл, бир исси

Ол мыдыхха кѣзюм чыракъ барады —
Андан манга джаш кѣзююм къарады.

Назму этеме от джагъада олтуруб,
Ол мыдыхха бютеу эсими буруб.

Кѣб миллион джылны ма бу джанады.
Мен шахаргъа мындан нечик джанладым?

Емюрюмю анда ѳтдюрюб къайтханма —
Отджагъама исси салам айтханма.

Эришгенча къышны къыямыгына,
Чыкъырдашыб джанадыла отунла.

Ол мыдыхха кѣзюм чыракъ барады —
Андан манга джаш кѣзююм къарады.

Игиле кетгендиле эртде

25/VIII-81. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР —
КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Джашатыргъа суйгенлерим кетдиле —
Бек кѣб кере джыламукъла ксбдиле.

Ызымдагъы ишими алгъа элтирма?
Аны ючювме он къат ауур кѣлтюрген.

25/IX-91. АЛМА-АТА:

Бу дунягъа тууайым деб ким туады?
Туугъанны уа ълюм къыйынлыкъ буады.

Арасында — джарсыу, зауукъ кѣзоулешиб,
Джолубузну къоратабыз бек кюрешиб.

Ол кюрешни дараджасы кибик — сыйынг,
Ишлерикди кюрешинге кѣре мыйынг.

Къарыууму аямайын ътейим,
Ызымдагъын юреталсам, юретейим.

20/I-92. ЧЕРКЕССК:

Мен эртде хазырма кетерге,
Кѣрюрюмю кѣргеннге терге!

Елме сен! Ексюз — ана ълседи,
Бир къызынг, эки джашынг ъседи.

23/I-92. ЧЕРКЕССК:

Джыр, назму да этиб турдум джюрегимден,
Къууанчдан кѣб бушуу айтдырды алавы.
Энди барын унуттурду джангы келген:
Таралтады анагъа бу балаланы.

16/XI-92. ЧЕРКЕССК:

Елген кетди къутулуб,
Саугъа джетеди къыйынлыкъ.
Ма ненча джыл джашайма мен
Джашау дегенни унутуб!

Кетген-кетген джюрегиме
Салыб кетди да джара,
Не джарымай, не тюгенмей,
Барама ма бише-джана.

13/VI-93. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Хар кюн сайын джандет чыбчык келеди —
Мени бачхада чага эте кѳреди.

Ол эсе уа сени, джанчыгъым, джанынг?
Сауунгдача болуб турайым джагъынг.

20/VI-93. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Бир-бирибизден не кыйынлык да
Айыралмайын ѳсгенбиз,
Сабийлей ѳксюз къалыб, беш къарнаш
Не палахха да тѳзгенбиз.

Алтмышха джетмей кетди тамада,
Талай джыл ѳтдю арадан,
Аны кичиси джатханды энди,
Ол худжу арууду къадалгъан.

28/VIII-93. ЧЕРКЕССК:

Тулпарларым, къобугъуз бери,
Азат болсун халкъымы джери,
Къалсынла бу сууукъ къабырла,
Этилсинле сизлеге джырла!

1/III-94. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Мен къоркъмайма мычымай джан берирге,
Къоркъсама мен ахлumu ѳлюб кѳрюрге.

17/IV-94. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Бушууумда, къууанчымда табылмасанг,
Джууукълугъунг не тенглигинг не джерингди?
Биз къоя кет сени билген адамлагъа:
Ѵмюрню ахыр сагъаты не дженгилди!

19/VII-94. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

1.

Игиле кетгендиле эртде,
Джюрегимде къалдыра ѳрген.
Къалдым эсе аладан артха,
Юлтюдюле бу менлей къартха.

2.

Игиле кетгендиле эртде,
Турмайыкчы биз болуб эрке!

Дунияда къалыр мадар чырт джокъду,
Бош туруу кеси кесинге отду.

28/VI-95. ЧЕРКЕССК —
КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Нек тюшгенди сау ѳмюрню джыларгъа —
Джылаууму билдирюден джанларгъа?

20/IX-95. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР

Тюшдю эсе кыйынлыкъны сынаргъа,
Хазыр болуб къалма чынча сынаргъа,

Мадар табыб, кеся кесинги тездюр —
Джарсыуунгу чыдам кылыч бла юздюр.

10/XI-96. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — ЧЕРКЕССК:

Бирсиюн ауушканды Халимат,
Тышда болуб, эшитмейин квалгъанма,

Шохларым, алай бек кыйналгъанма —
Бушууум джангур къар джаудурады.

21/X-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Аубекир, къайтыб келлик тойюлсе,
Емюрлюк орнууг белгиленди:
Сыртынгы джерге киши салалмай
Джашай эдинг, къабыргъа эдинг.

Сохталыкъдан докторлукъгъа джетгенме

17/XII-90. ЧЕРКЕССК:

Миллетни асламын Сарыубек джутуб,
Онг джетмей туруб хапарын джаргъа,
Эсгертмеле бла тилни къарачай институтун
Ачханма халкъны тарих ызын джыяргъа.

Советге къагъытларын элтир-элтмезиме
Бу не айланады деб чыкъдыла къаршчыла,
Да аллайланы джол джанлагъа чѳргеб
Джашайма, ѳр джолум ачыла-ачыла.

Эсгертмеле бла тилни къарачай институтун
Ачдым, ызлатырма минг джылла ызларын,
Шаркъ тиллеге, тарихке окъутуб
Халкъымы болумду джашларын-кызыларын.

28/2-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — ЧЕРКЕССК:

Джолларымда мадар барды джырларгъа,
Къалгъан кёзюуде уа хаман индеме.
Унамайын джюк тюбюнден джанларгъа,
Джашайма мен солууну чырт истемей.

Ма бюгюн да сау кюнню тарих тинтиб,
Къарачайны джазма институтунда,
Тебрегенме Черкескеге кетиб,
Къалыр кююм болмай туугъан джуртумда.

Ай джарыкъды, къар бузалабды, сууукъду,
Автобусну кёб сакълайма вокзалда,
Сагъышым а назмулагъа джууукъду,
Буюрады къаламгъа узалыргъа.

Джолла — джырла, джылла — джолла
ёмюрюм,

Поэзиям ма алай къуралады.
Тыкълаб-тыкълаб кюрешичюю кюбюрюм,
Мен джырласам, зарманыб къаралады.

1/III-91. ЧЕРКЕССК:

Ангъланмайын къалама деб къыйналама —
Эссизле бла демленшуден тыйылалама.

Тюшюнюрле келе-келген заманлада —
Учунайым ишлернми тамамларгъа.

Ала халкъны тарихледе бетидиле —
Джалгъан оюмланы ойгъан кертидиле.

Кёбмингджыллыкъ джолда тамгъан къан
ызлары
Деген кибик, сыртда-къолда — джазыулары.

Кытабла этиб мен аланы бердим халкъгъа,
Аны ючюн а алмагъанма джугъун хакъгъа.

Аны этдирди сау ёмюрлюк дыгаласым,
Аны ючюн а джаулукъ этген невча ассы

Джылгъа этиллик ишни онгга
создургъанды —

Кёб заманны ийне бла кёр къаздыргъанды.
Аны ажыры болгъанында энди китаб,
Барына да аны ичинде барды джууаб.

7/III-91. ЧЕРКЕССК — КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Ташха зртдеден керкиле келген джазмабыз
Къытай хунадан Дунай къобаннга деричин
Акъялманлыкъ бла оюмлулукъну сакълайды,
Бурунгуладан ма манга богуб келечи.

Неге керекди бурунгу джазма деб сордунг,
Атауул атанг къайда джатханым билирсе,
Неда джазарса тарихни айтхан илму иш —
Кёзюнг ачылыб дунияда бир керилирсе.

10/III-91. МОСКВА:

Чаба баргъан таба барыр деген сёзге кёс
ачдым:
Къарачайгъа, гитче эсе да, бир институтну
къошдум.

Аны ёсдюрюк, джашатырыкъ къагъыт
алырға барама —
Джазма эсгертемелерибизни ёлюмден
къутхарама.

Джер юсюнде, джер тюбюнде ала бир да
кёбдюле,
Тарихи джокъ деучюлени камхотлары кёбдюле.

13/III-91. МОСКВА:

Болгъан эдим мен бюгече Олжасда,
Къонакълагъа къарай кёреем уста!

Кече арасына дери олтурдукъ,
Назму айта ичгини бойнун бурдукъ.

Терс ишлени тюзетирге борч алдыкъ,
Тюбешуню тюлбюз унуталлыкъ.

Болгъаң эдим мен бюгече Олжасда,
Къонакълагъа къарай кёреем уста!

14/III-91. МОСКВА:

Чакъырадыла энтда къзахла
Джер-суу атланы, адам атланы,
Миллет атланы тинтейик, кел деб,
Аны ишине сен да эс бёл деб.
«Къарачаны» тинтиб, «аланны» тинтиб
Къошулурму эдим ол джыйылыгъта?
Белгисизлиги джорекни эритиб,
Къарачы кёзге ургъан джылыгъта?

27/III-91. ЧЕРКЕССК — КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Адамны ангылай эсе адам,
Къалай болмаз аллай джерде дам?

14/IV-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР

Артха къараб кёралгъанындан кёбню
Алгъа къараб эслеяллыкъ туйюлсе,
Минглеб минг джыл не ишле болуб ётдю—
Билмей эсенг, билгичледен кересе.

20/IV-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Мен айландым Къарачайда элlege,
Талай туйюл, бир, эки деб эллиге.

«Къарачайлы» дер орнуна алада —
«Эй алаңла! Эй алаңла! Алаңла!»

Юйдю тарих, «алан» — аны эшиги,
Бар эсе, алаң, къулагъыңгы тешиги!

19/V-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Къарачай--малкъар орузламаны
Халкъ тас этгенли — джюз джылла,
Миндеучюкледен джыйыб джанлаңдырдыңг,
Энди, Сослан, къууанчылы джырла!

8/VI-91. ДЖЕГЕТЕЙ-АЯГЪЫ:

Баралмасам, юлгю излейме тархде,
Анда кёб зат этеди мени ёхтем.

Ма эсимде эски халкъ джыр — «Къайсынла»,
Джигитлиги юлгю тюлдю къайсынга?

Ол джатады джелли бели къурушуб,
Джауларын а ол хорлайды урушуб.

25/IX-91. АЛМА-АТА:

1.

Гитчечиклей споргюнде ёксюз къалыб,
Иннетиме джашаууму салгъанма:
Джер тюбюнден таугъа тырнакълаб чыгъыб,
Джитисиден джудлузгъа узалгъанма:

Илмугъа доктор этгендиле тюнене —
Ауур джюгюм къорагъанды юсюмден.
Мен а, джюксюз джюрюрге юренмеген,
Бир бек джунчуб кюрешеме тёзерге.

2.

Докторлукъ джакъладым кечиге,
Ол джетгенми болур кючюме,

Бир солуб эс джыр кючюннге
Ма сингдим чегетни ичине.

Сериуюн салкъынды бутакъла
Туракъла дейдиле, туракъла.

Кёб джылны ийлендинг талкъыда,
Кёб оюм да ала халкъынгдан.

Тюнене докторлукъ джакъладынг,
Бир солу сериуюн салкъынды.

Биз сени турайыкъ ийнакълаб
Дедиле шыбырдаб чапракъла.

Мен а хайда этеме сагъыш:
Кёб барлыкъ болур энтда салыш.

Кеслерин акъылман сунганла бла —
Кертиси — тонна кир сыйынганла бла.

Аладан ишлерим джакъларла,
Хорламла ма алай джокъларла!

3/X-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — ЧЕРКЕССК:

Къайгъыладан джетмес ючюн кючюме,
Джолларымды назмула бла кечине,
Сохталыкъдан докторлукъгъа джетгенме —
Бу ёмюрю къыйынлыгъын чекгенме.

9/X-91. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Оджакъдай чыгъа эсе тютюн,
Сослан алкъын ашырады кюн,

Таукел кьайт да бол анга кьонакь —
Отджагдада этигиз ушакь.

Къарачай тарихни кюсюнден
Кёлюнгию айт анга кёсюнден.

21/XII-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Халкь тарихни билмегенле — сокьурма,
Кёрюр ючюн, кесн кесинги зорла!

Ол заманда джарарыкьса халкьынга,
Тартмаз ючюн нюр сьфаты салкьынга.

7/IX-92. ЧЕРКЕССК — КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Игилик джукьдуралсам деб кюрешдим
Халаллыгы башына джау халкьыма:
Къара ишчиден докторлукьга джетдим да,
Тырмашыуум тюшюреди талкьыгьга.

Талкьыда да эзилмейме-ёлмейме,
Халкьыгьга кьуллукь этмес чурум кёрмейме:
Не кьадар бек ийленген эсе тери,
Ол кьадар аз андан сууну ётери.

25/VI-95. ЧЕРКЕССК:

Ач кьарным — тынч кьулагьым деб турмадым,
Токь джашауну сюрюб кьууанч кьурмадым,

Тарих бетин ачар ючюн урундум,
Иш тынды да джокьлукь кеси кьуруду.

25/V-96. ЧЕРКЕССК:

Да джарсыуну упутургьа керек эди,
Ол мадарны окьуу булджуу бере эди.
Энди, алай эте доктор болгьанымда,
Ол адетим кьалыб кетгенди кьанымда.

16/VI-96. ЧЕРКЕССК:

Сагьышланы унутдурлукь иш эталсам,
Былай алгьасаб турмаз эдим де да кюреш,
Бурунгу тюрк тилден уста болуб чыкьдым,
Немца тилге, араб тилге да юрендим.
Энди аладан дерс бериб джал алама мен,
Ол джалны уа китабла ашайдыла.
Ол болумда тизгинлешиб джаш джылларым,
Чал урдура, кёзкёрмезге ташайдыла.
Ма бюгюн да кьартлыгьымда араб тил бла
Кюрешеме сагьышладан кьутулургьга.
Кьыйынлыкьгьла кьанымь бузуб турсала да,
Мен алай терк боллукь болмам джутулургьга.

14/IX-96. ЧЕРКЕССК:

Аланланы сюедиле таулула,
Бир кьауумла аны ючюн джаудула.

Алан деген эс бёлдюдген айттымды —
Тилибизни тарихине кьайтымды.

Аланланы сюедиле таулула,
Бир кьауумла аны ючюн джаудула.

23/III-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Кларшчылыккыга тийиб турганды
Игидякге учунганым,
Авы ючюн артык болганды
Инетим ючюн джанганым.
Ексюз, джакъсыз джашчыкъ эдим да,
Ерден кырай эди хар ким да:
Джангы тюлдю кийими...
Къайдан джетсиң сабийими!..
Да кюрешим этгенди доктор,
Профессор, энди академик.
Къайдан джетсин джашымы деме,
Кюреш ёрлетмез мийик джокъду,
Алай а бум — кимге — кыуанч,
Кымни джашауундан кыоранч.

10/V-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Кюрешгенле мени джолдан тыяргъа,
Сиз керексиз башыгызгъа джыяргъа,

Джукълаб кыалыб кечикгенсиз тамам бек:
Джюзден артыкъ илму нин чыгъаргъанек.

Таугъа чыкъсанг, дагъыда — тау.

*Устазым Россияны Илмула
академиясыны керти члени,
Халкъла арасы тюрк акаде-
мияны президенти, МГУ-ну
профессору Эдгам Рахимович
Тенишевге.*

1.

Эдгам Рахимович, салам!
Джюрегими ачыкъларгъа
Алгъанма бу джол мен кылам,
Тюшюб тамам тапсыкъларгъа
Джашлыгъымда тюбешлени,
Ол сен берничю дерслени,
Сёгююнгю-махдауунгу,
Илму джолумда дауунгу.
Илму Таула — бирер тюрлю,
Сени тауунг — алыб тёрню.
Анга чыгъама деб кёрдюм —
Мийиклеге кёлтюрюлдюм:
Таугъа чыкъсанг, дагъыда — тау,
Бир ёрлесем ары мен сау!

Төбен таудан кырайма ма-а,
 Чачым — аны кырыча акъ.
 Мындан узакъ төбенледе
 Бери чауул тикни келген
 Джангы джеткен джашны эседим —
 Ол менме деб сескеклендим.
 Ол — джангы кыанатланганым,
 Илму Таугъа атланганым.
 Андан бери ётдю отуз,
 Андан бери — бир отубуз.
 Тюрк тил билмни дунясы
 Севи этиб кесине баш,
 Кыраллада илму даулаш
 Кыурай, тюрклюк дараджасын
 Чыгъардыкъ керти орунга.
 Ким болур севлей урунган?!

Бери чауул джолтуу келгенме,
 Кырда ётгендиле джылла,
 Джетер ючюн азаб кёргенме,
 Айттайым аны бу джырда.
 Минги тауу төгереги
 Езевлени кыялары
 Джетдиргендиле бери
 Мингджылланы джасмаларын.
 Джыйгъанбыз. Не тилди тили?
 Айтхан айтады экили.
 Тинтсе да бир кыауум алим,
 Тынгылайды джетмейин билдим.
 Да мен да кёб сыбабадан
 Ёткен эдим излей ачкыч,

Ерлер эдинг салыб баскыч
 Ол мен тинтген китаб таугъа.
 Эртде ёлген бек кёб тилни
 Джангыз бири ачкыч берди.

Мен некемы быллай? Хар кыуру
 Джюрек джангы кыайгъы табады,
 Иш толтуру ючюн уруб,
 Не баджартады, не джанады.
 Ма бу джол да ишлейме мен,
 Башлаб, толу уа тындыралмай.
 Мени джангыз кёллендирген:
 Джашау турады сындыралмай.
 Тангнга джангы кюч бла тубеб,
 Мен эвгта иш ишлеб башларма;
 Хорлам бла майданны ташларма,
 Джюрек турсун алай тебиб.
 Ахыр солугъа дери мен
 Айырылмам ишлеримден.

Уллу кыагыт тауу кызама,
 Тёжюм бериб юренчеклик.
 Ишени эбин табыб кызама,
 Алай бла кёб асыу чекдик.
 Профессор Тенишев — башчы,
 Учхаранга тамам кыарычы,
 Джаратмаса оюунгу,
 Терк табдырады орунгу.
 Кыатыныкыгъа джетмей чыдам,
 Кыооб кетер кёлге кыресе,
 Бу акылыгъа артады кюлесе,

Этесе да джангы атлам.
Ашыкъмайды аспиранты
Толургъа тутхан бу мураты.

6.

Джауса да, кюн джарыб турса да,
Манга кёрюнмейин ала,
Етгендиле кюнле, айла
Мен китабла бла къала.
Алдынг алим болур мурат —
Зауукълукъну бютеу да ат,
Кеченг-кюнконг илму иш тинт,
Оюмунгу къалам бла черт,
Ачыкъласанг, джукъламай джаз,
Бегинги да кетиб шюрю,
Профессоргъа алай джюрю,
Алай агъар, алай да аз,
Мен, тенгле, ашырдым джылла,
Ма бюкюн да мен — ол джолда.

7.

Теджей кинге да тенглигин,
Джерде джашайды кёб иги,
Азгъа санайды билгенин,
Сынаб айтыуду сюйгени.
Тинте келиб аны ишин,
Сёгюб кеталмайды киши.
Профессор Тенишев — ма аллай,
Анда окъугъан къалмаз къууанмай.
Академикге, джашха да
Бирча тсигди бу ашхы адам!
Тюбешиб кенгеширге
Кёбдю мунга джюрюген.

Илму ишлерин сюзюб,
Терсия, тюзюн да кёргюзюб,
Барына джараб барады,
Аны ючюн энчи иши
Турады нги бишиб.
Дерслерине джюрюб джылла,
Бошаб, чыкъгъанма мен джолгъа.
Кавказды да ёрлегеним,
Мында — джангы негерлерим.

8.

Эдгям Рахимович, салам!
Джюрегими ачыкъларгъа
Алгъанма бу джол мен къалам,
Тюшюб тамам тансыкъларгъа
Джашлыгъымда тюбешлени,
Ол сен бериучю дерслени,
Сёгююнги-махдауунгу,
Илму джолумда дауунгу.
Илму Таула — бирер тюрюю,
Сени тауунг — алыб тёрню.
Анга чыгъама деб кёрдюм —
Мийиклеге кёлтюрюлдюм.
Таугъа чыкъсанг, дагъыда — тау,
Бир ёрлесем ары мен сау!

Джылларым деб китабларымы ачама

14/III-91. МОСКВА:

Юй кьайгыладан, иш кьайгыладан
Кьутулуб чыксам, джюгюмю ташлаб,
Джолоучулукьда мен бир кере да
Кьыйналмагьанма назму этиб башлаб.

Джюкю болумум, кёб дьгаласым,
Джолда бош барсам, кёрюнедиле,
Джыр сёзле болуб, назмула болуб
Джан тефтериме ма киредиле.

14/IV-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Энди уа мен ахыр атламгьа келдим —
Джан алыгучу, санга ёхтем кьараб кюлдюм:
Кеч чыкьгьанса мени аллыма, джангылыб,
Кьтабыма ётдюргенме джаньымы.

2/V-91. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Кёк кюкюреуге, джангургьа тынгылаб
Этген джырларым джаньымдадыла,
Сослан эшикни кьадауун беклеб
Джазады дегенле джангыладыла.

Элиялагьа кьойнуму ачыб,
Джангур тамчыла бетимде ойнай,
Кьыйынлыкьлагьа джюрегим ачыб,
Ауазым кёкде тейрини кьыйнай

Джырлаб тургьанма джарым ёмюрню.
Аллай бир эгеб турчу темирни!
Андан билirse — мени ием кьалды.
Байлыгьым болса, алапгьан алды.

Кёк кюкюреуге, джангургьа тынгылаб
Этген джырларым джаньымдадыла,
Сослан эшикни кьадауун беклеб
Джазады дегенле джангыладыла.

19/V-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Сират Кёпюрден мен бу дунямда ётгенме,
Аны юсюнден бир китаб назму этгенме.

Тарихибизни кёз джаншдан мылы бетлери
Энцида урсувла Сталин бла Гитлери!

14/I-91. КУРОРТ ТЕБЕРДИ —
КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Керилб чалкы тартычу джашла
Окзууну сюрюб не болдукъ?
Кёб, аз эселе да китабларыбыз,
Миллетни тиния кюрорудукъ.

30/VI-91. ЧЕРКЕССК:

Къзаха шохум Менжанов Донат,
Бу саугъанг бла джырымы джазама,
Китабым болуб манга къанат,
Энда сизге учарга базама,

Оюмуна сиз бериб багъа,
Мен сизге болур ючюн агъа,
Джетген кюн Къарачай бла Къзаахха
Джаныбыз болурча садакъа.

21/VII-91. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Юйден озуб, элден озуб, къралдан озуб,
Тыш джерледен манга салам недиле,
Турциядан, Венгриядан, Сириядан...
Алим теуглени сюеме, сюедиле.

Ала бла мен тинтиб чыкъдыкъ эскиликни,
Джазыуларын окзуб, китаб этиб салдыкъ,
Ол себеден кесгин кёребиз келликни,
Туудукълада бизни ючюн болмаз къызарлыкъ.

28/VII-91. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

1.

Сезимими тефтерим билсин,
Анга тегюлююм кесиме асыуду,
Къалгъанлагъа джокъду сейри:
Тамалы ёресине джарсыуду.

Езге окзумаз джазма бла джазыб
Сууутайым къабынганьымы,
Тефтерими джабыб ишлейим,
Сериюн этсем а къанымы.

2.

Не джазгъанды Сослан дерик чыгъарыкъды;
Сыйламаса, окзуялмай чыдарыкъды.

Сюе эсе, айтханымы багъалатыб,
Бу джазманьы билрге замаң кюроратыб,

Кёз ачар ол меденият тарихине.
Мен а къайдан джеталырма аллай кюннге?

22/VIII-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — ЧЕРКЕССК:

1.

Къауумлагъа лирика — гокга ханс,
Не субай сёз джаратханына.
Мен а халкъны джазыуун айтама,
Ритмала салыб ол къаныма.

Халкыма кьулдукъ этер иннетими
Тунчукъдурсала, ол аязый,
Назума-джырыма сингдире джюрюйме
Керти азатлыкъны аязыи.

Алайсыз джырчыгъа саналырма эдим,
Саналырма эдим алимге?
Къойгъан оюмларым кбгетле берсинле
Къарачай джуртума-элиме!

19/I-92. ЧЕРКЕССК:

Джашаууму джырларымда кбргюзюм —
Излегенге болсуи ол кюзюм —

Менден маджал бтдюрлюкге бмюрюн,
Менден арлакъ созарыкъгъа блюрюн.

15/X-92. ЧЕРКЕССК:

Нек туудум деб атгеним сайын сагъыш,
Китабларымы кбзюме кбргюстеме.
Сюймегенле бардырсала да согъуш,
Ишлегенме мен алаыи истемей.

1/XII-93. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

О адамла, Тау кириинге джетеме—
Сизге джарар сынамымы элтеме,
Токгаларын китаблагъа тошюрюб,
Андан чыккыган кбб оюмгъа тошюнюб.

9/V-95. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — ЧЕРКЕССК:

Бир-бирлерин кьуууб бтдюле джылла,
Ахыр кюннге ызсыз джетишген, джыла,

Мен а кьууанч этсем да, этерчама:
Джылларым деб китабларымы ачама.

24/V-95. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Бир кбб айтылмагъан сбзюм
Джырда, илму ишлеримде да,
Халкыгъа квалсын деген сбзюм
Джашау ючюн сермендиреди.
Къайгылыаны кваланкыу
Джюрегими урукъдуруб,
Нени банларымы билмей,
Кбб назум квалды этилмей.
Кбб илму оюм джазылмай,
Токтаусуэ мени кыыйнайды,
Джангылыкъ ачаргъа казырма.
Алай а хайда къайгылла —
Кбмеуюлле къайыгыма.

4/VI-95. ЧЕРКЕССК:

Поэтик иш бла алимлик ишни
Бирге баджара джашадым,
Бирле байлыкъны теблеб турсала,
Мен халал ашыи ашадым.

Эскирек кийдим, джауу джюрюдюм,
Алай а джолум — тау тикле.

Къартлыгъым келиб, багъа берилди
Мен ары чыгъаргъан танг джюкге.

Доктор, профессор — бары да бошду,
Неден да онглу — адамлыкъ.
Андан джакламай бир ёрлей барсам,
Ерде аз къарангылыкъ.

Поэтик иш бла алимлик ишни
Бирге баджара джашадым,
Бирле байлыкъны теблеб турсала,
Мен халал ашны ашадым.

7/VI-95. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — ЧЕРКЕССК:

Хар кюн сайын джолда назму
Джазалгъаным кибик джаздым,
Поэтигим ёссюн деб тюл,
Басмагъа бу кёчюн деб тюл,
Джюрегими ачыгъанын
Унутдуруп булджугъаным
Деб, тиз да тиз, китаб этдим —
Биринчи вариантда — кертим.

8/VIII-95. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Кимледиле тенглерим, кимле?
Кем эселе, саналдым кемге,
Баш эселе, мен да — ала бла,
Хар бири ишлейди къалам бла.

9/X-95. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Сериюн этелмелле джылла,
Анга шагъат — сыймеклик джырла,

Эм уллу шагъат а — къучагъым,
О мени ариу къубулчагъым!

27/VI-96. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Былай тола баргъаны бу тефтерими,
Эталмайын турсам да кёб этерими,

Аз берсе да, бере келди манга хонлукъ —
Халкъ хазнагъа талай джангы китаб

къондукъ.

29/VII-96. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Хар кюн сайын — сагъышла,
Хар кюн сайын — къайгышла,
Ол ишибиз толмады,
Бу ишибиз джарсыды.

Къайгы этгенни кьой да
Ишлеринги джаз дейди,
Къайгы бла джазгъанны уа
Быр болгъанын билмейди.

Бир затха сагъын этиб,
Баниханы юсюнден не джазгъын?
Ишинги баджаралмай,
Болуб турлукъса азгъын.

3/V-97. ЧЕРКЕССК:

Не сагъын эте эсенг, аны!
Назмунгу айхай болур джаны!

11/III-97. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — ЧЕРКЕССК:

Ахыр кюннге джетгенме, сора,
Керекмиди джазартъа джыр
Дерге джарамайды, о Сослан!
Джюрек отну хайда ышыр!

25/III-97. ЧЕРКЕССК — КЪАРАЧАЙ-ШАХАР —
КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Тебердини кюню, бир къыздыр,
Сен манга болуб тураса джыр!
Энтда санга кесъми береме!
Сенде кюйген джаш бола кёреме!

3/V-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

1.

Хар кюн сайын бир джукъ эте джашайым:
Нааму джазыу, бачха къазыу, юй ишлеу.
Алай а ам бек къууандырған мени —
Бир кёбдоле мени бла эришле!

2.

Китабымы чыгъаргъандыла Тюркде
Манга сормай, излемейин эркинлик.

Тиражындан бирчигин ийселе уа?
Дуниябызда не кёрдюк — не кёрмдик!

3/VIII-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Бююнмеми, тамбламамы?
Къалгъанды бек аз.
Къалдыралсам оном берлик
Бир зичи ауаз!

13/VIII-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Тау джитиге солумай чыкъдым —
Алтымш джылыны ёрлей талчыкъдым.

Тынчайыр мадар джокду джитеге —
Кесими тюндю инджитирге.

Суратласам ётген джолуму,
Къаадан бергенча къолуму,

Ерлеуюмю тамамлау болмазмы?
(Аны бла бир муратым толмазмы?)

28/IX-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Тёбенледе оклуб-джазыб кюрешеме,
Огъарыда башха болумгъа тюшеме:

Къууатындан толмайма Тебердини,
Бу кёреме поэзияны эркини!

21/X-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Ачылырма, айталырма сөз да!
Хаманмы тутуб турлукъду стресс?
Сослан, сен тамам кьаты бир тѳз да,
Налмаз болуб, миланы кес!

24/XII-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

1.

Декабрны джыйырма беши —
Асланбекни туугъан кюню.
Сурат салыгуду да иши,
Бек кѳб болсун салыр кюню!
Ол сюргюнде ѳксюз ѳсюб,
Хаман джокълукъгъа тѳзюб,
Окълуун да бардыра,
Фахмусу уа джандыра,
Джоюб турду боюулагъа
Авыкълык ачхачыгъын.
Энди уа таугъа чыгъыб,
Теберди ѳзенни саудан
Суратын салгъанды да,
Хар джерин таныгъандыла.

2.

Музейими кьабыргъасын
Джасаб турады ол саугъа.
Берликди ол сурат асыу
Хунерликни сюйген саугъа.
Тебердини кѳрюнюмю
Джасаб турлукъду тѳрюмю.

30/XII-97. ЧЕРКЕССК — КЪАРАЧАЙ-ШАХАР —
КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Егюз джылны ашырдым эсе джолда,
Ма бир китаб джазыб тутама кьолда!

Джегиб келе турады да Къаблан джыл,
Аллах, болдур хар ким насыб табхан джыл!

3/I-98. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

1.

Къарачайны махтаб кѳбле
Джазгъандыла назмулары,
Кюнюн кълуйгъан кибик кебге,
Кесгин турады ызлары.
Сен да махтаб турлукъ эсенг,
Джангы поэт, бол сау-эсен!
Аланыгъын окълусам а!
Тилегим барды савга:
Рифмалы ханар тизген бла
Толду мурат деб турма да —
Поэтме деб олтурма да,
Бир суратла муну сѳзле бла!
Анга кетер да эсибиз,
Кѳлден махтарбыз кесибиб.

2.

Тебердиде танг кълурumu бла
Чыгъыб къларайма таулагъа:
Акълан Азгек нюр сырыуу бла
Кълуб ийди кълалгъанлагъа.

Сора ма ол алтын сырыу,
Къарангыдан джер сыйырыб,
Джайыл да бар, джайыл да бар,
Тауну бети болду джаухар,
Ергеде кюртлери — саргъыл,
Нарат чегет — джарыкъ джашил,
Андан тѳсѳ, ѳаен башы, ал
Алкын — мутхуа, алкын — салкын,
Пош тынгылайды шоркъа джыргъа,
Сюйюб алача джарыргъа.

3.

Бир кѳзюуде берги таудан
Кюн кяршиклерин узатды —
Алтышлады ѳсенни саудан,
Кѳзкѳрмезге кетди салкын.
Адамларым да ма алай,
Къарангылыкыны хорлай,
Джайгъандыла билимни —
Алан халктым тирилди:
Уллу джазыучулары,
Уллу алимлери бар.
Кюнден толгъан хар бир тар —
Сыртха-таугъа чыгъарылыб
Кенгерген элли-шахарны,
Алада бек аады джарлы.

Огъай, биргеме — тюзлюк

17/X-90. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Адам сѳзюн аузуна ашай эсе,
Андан къуру къалама деб къыйналма,
Сѳзлериңе керти тенгле бла ѳсе,
Халилерин мен ангыма джыйгъанма.

27/II-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Бююнмеми, тамбламаны, башхамыды?
Емюрюмде кюрешгеним бошхамыды?

Къоркъмай-юркмей орунларын табдырайым —
Кѳб-кертини мыйыларына урайым.

Аны ючюн бир игиликми кѳрлюкме?
Аз тюзлюке, огъай, джаулукъ этерикле.

Ангыларыкыла ангыларла да уянырла,
Былай турсала, сатлыкыладан кыйналырла.

7/III-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Хар кыйда да тюртоле келеме даугъа,
Джашау кыйында, чыкыгъанча ёре таугъа.

Алай а мен квалдыргъанма даучулары,
Кенг кетмеди тешиклеринден джоллары.

10/IV-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР-ЧЕРКЕССК:

Мен къара таныткан къарачайлыла,
Аны игиликте буругъуз,
Халкыны аман бетге чыгъарыучулары
Керти сёзюгюз бла уругъуз!

18/IV-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Эй, калай тошеди арыргъа!
Аны ючюн а керекме къууаныргъа:

Баджаргъаным — халкымы иши,
Бюсюреу а этмесин киши!

17/V-91. ЧЕРКЕССК:

Халкы ючюн алмайды бу джугъун,
Ма аны ючюн болду мени джууугъум.

Анга не бла кыйтарырма — билмейме,
Сыйлы Аллахдан игиликте тилейме.

8/IX-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Джангыз эдим, джангызма,
Огъай, биргеме — тюзюк,
Аны ючюн биогалмады
Къаршчы огъай, ёксюзюк.

25/V-93. ЧЕРКЕССК:

Сени бла киши да кюренмей зсе,
Кесинг сагъыш эт, не джюк элтесе.

7/VII-95. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Ишия кёрмей, айтханына ийпанма!
Ушакъ эте тура эсенг а зийна бла?

25/V-96. ЧЕРКЕССК:

1.

Тюз адамдан бай ким болур дунняда?
Тас этеме деб кьоркыгъаны джокъ аны.
Ачха-бочха, рысхы дегенни кююб,
Сен аллайны кенг джюрегинден таны.

2.

Манга джетген кыйынлыкыла
Къатылгъандыла кыдыкыгъа:

Кыйсыкылыкыгъа болмаз тёзюм,
Олду мени ахыр сёзюм.

3.

Минг кереге кыарыусуз эсенг да,
Хорлам болсун сени эсингде!

27/VI-96. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Айхай да мен билеме кёб терслигими,
Кёб дыгалас этиб турдум тюзетирге.
Алай а мен биринге да теждемейме
Джаз этерик ишлеринги кюз этерге.

21/VIII-96. ЧЕРКЕССК — КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Ким да болсун, болмагъанны кыошуб айткан
Чырт магъана бермегенледенди айыбха.

6/V-97. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР —
КУРОРТ ТЕВЕРДИ:

Кыауумгъа ачы сбадю тюзлюк —
Кёб аллайдан араны юздюк.

Туудукълагъа кыайгъырыу

19/IX-90. ЧЕРКЕССК:

Титчени — титче кыайгъысы,
Улуну — улуу.
Есдюрдюм дегенлигеме —
Джарсыудан толу.

3/V-91. КУРОРТ ТЕВЕРДИ:

Эки бутум — ат, кёолларым — кыамчы,
Кёб джол кыоратдым сизни кючюм.
Болушлугъуму кёрюб турлукъсуз
Тюгенгинчи мени бу кючюм.

24/VI-91. АЛМА-АТА — МИН-ВОДЫ:

Джашау болум кыуаргъа деб юйюрюне,
Джангыалыкъда минг абына — минг сюрюне,

Юй ишледи, рыскы этиб салды ичине —
Маразлыкъгъа дженгди, татыб кючюне.

Джашыны уа сууукъ суугъа къолу тиймей,
Кеси ашарыкъ ишни баджарыргъа сыймей,

Джууаб эте джанагъанын эсгереме,
Тойгъанлыкъ бир къолайсыз юлгю кёреме!

Гырджынлыкъын кеси табар болум къура,
Ол заманда болур аны джолу туура.

21/VII-91. КУРОРТ ТЕВЕРДИ:

1.

— Сен кетсенг да, джерингде
Не болуб турса сюесе?

— Хар туудугъум не болуб,
Кесине юй сюесе.

Эримейин-талмайын
Баджарса баш ишлерин,
Андан сора джокъласа
Орамда каришлерин.

2.

Удлу кёллю болмасынла туудукъла,
Есдюрмейди, хаман артха атады.
Ол а сизге заранмыды клуб-къуру?
Ол ма бютеу Къарачайгъа хатады.

1/X-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — ЧЕРКЕССК:

Да не этейим, неге джетишейим?
Хар кимими да къайгъысындама.
Бир — джетишимле этгенлигиме,
Бирлени ишине бек ахсынама.

Джаугъунчу юйно джабаргъа,
Буэлатхынчынига печин салыргъа
Амалсыз керек болуучусуча
Керекди илмум тамамланыргъа.

Мен а Русланны излеб джюрюйме,
Хаулеликден юйге къайтса деб,
Мен Бийболатны излейме ызын,
Дерслерин этиб бир тюз айтса деб.

Аланы табмай, джерни тирлигин !
Ма кесим джыйыб къайтыб келеме,
Илму ишимден тыйгъан бу болум
Ачы къайгъыгъа тенгча кёреме.

Кёб къайгъыланы ол бирчигиди,
Сагъышларым а — къайгъы сынджыры,
Ерге барса да, къачанига дери
Былай мыдах болур Сосланны джыры?

Да не этейим, неге джетишейим?
Хар кимими да къайгъысындама.
Бир — джетишимле этгенлигиме,
Бирлени ишине бек ахсынама.

17/11-95. ЧЕРКЕССК:

Сынгаи джюрек бёрю кибик улуйду,
Джарсыудан а урунууум кьоруйду.

Туралмасам хар кьуру кьаты ишлеб,
Эсге тюшюб, джарсыуум тебрер тишлеб.

Бу калымы билдирмейим кишиге,
Ала окьумаз харифле бла джазайым,

Джаш тёлюге алгьасау тюл, таукеллик
Юлгюдени кёб кёрюзте оайым.

4/VI-95. ЧЕРКЕССК:

Июнну тёртю эм насыбли кюномдю:
Егер джолум бек джууаблы кёрюндю,

Кьызым тууб, кьойнума алгьанымда.
Отуз бир джыл ол иннетим — кьанымда.

Анасы джокь, эгечи джокь, кесиди
Кьарнашлагьа, атагьа да кьарагьан.

Юйюрюмю кьайгырыучу кесиди
Дейме, туугьан кюню бла алгьышлагьан.

10/V-96. ЧЕРКЕССК:

Джангыз бир зат кьыйнайды бек:
Кимим кьалады артымда?
Джыйгьан кёб минг китабымы
Кимле багьалатырла?

Табхаланы бу толтургьан
Кьол джаамаларымы кимле
Бу мутхуз кабинетден
Чыгьарлыкьдыла кюннге?

Таша джазма бла джазылгьан
Кюнлюклерими ким окьур?
Кьыйыныма багьа бериб,
Аны басмагьа ким урур?

Джаш тёлюню окьутайым,
Джаш тёлюге билдирейим,
Чархымы джер джухтанлыкьгьа,
Тиними ары иймейим.

10/VII-97. КУРОРТ ТЕВЕРДИ:

Энди мен барлыкьма да кете,
Айтайым сени эркелете:

Кьалдырлыкьма мен санга неми да —
Тут кьоратмай, айтмазла тели деб.

17/IX-97. КУРОРТ ТЕВЕРДИ —
КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — ЧЕРКЕССК:

Сау джарлыды, кьутулду ёлген,
Энди ата, анагьыз да — мен.

Мен кьайгьылы болгьанча сизге
Кьайгырмайсыз сиз кесигизге.

Ангыларыкь а тюлсюз мен кетгинчи —
Манга джетген сизге да джетгинчи.

20/X-97. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Кесигизни этмегиз джарлы!
Бирлешигиз — болдукъсуз джырлы.

Бирер джары тартсагъыз а — тас,
Не ючюн десенг, чюйре джолу — чарс.

Биригиуню арасы — ата,
Сабийине излемез хата.

Ахыратхамы элтирикди ол?
Мюлкю ары джокъду элтир джол.

Атаныкъы бары — сизники,
Эт да бар хар бир затын эки.

Кесигизни этмегиз джарлы,
Бирлешигиз — болдукъсуз джырлы.

Уллу ишле энди этерикме мен

14/III-91. МОСКВА:

Эталмадым мен бир талай ишми,
Бирлерин а къайтдым иги бишириб.

Ол ишлени хайыры халкъымады,
Апхы умутум кёк кенгинде къалкъады.

Халкъны бетин чыгъаралсам ишим бла,
Къоралсам дуниядан кюрешим бла!

18/IV-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Бюгюн барбы, тамбла джокъбуз биз —
Джашаб турлукъ ишлеринги тиз.

30/IV-91. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Джашлыкъдан къартлыкъгъа бир иннет бла
джетдим —

Туугъан халкъыма — игилик.
Анга заран салгъан кёблени кёргенме
Къара ишлери ючюн тиггилиб.

Къыйынлыкъларыма аны ючюн чыдайма —
Таща джауларыбыз ёлюрле,
Аллыбызгъа тургъан буруула ууалыб,
Ахлуларым насыб кёрюрле.

19/VIII-91. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Да джюрегим болур эди атылыргъа,
Къойсам анга палахланы къатылыргъа.

Иш бла буджуб унутургъа къыйынлыкъны —
Адет этдим гитчеликден бу къылыкъны.

26/IX-91. АЛМА-АТА — МИН-ВОДЫ:

Къыйынны ётдюм деб къууангаилыгъыма,
Ачылыб келеди андан да къыйын иш.
Да сора бойсунмаймы къаллыкъ болур
Эм артда туберик Джашау Тау кириш?

27/XII-91. ЧЕРКЕССК:

Халкъым, джетдиралмагъаным бар эсе, кеч,
Баджарырма, болмагъанды алкъын кеч!

Оюм кесинг этерсе деб, юлгюле
Тургъандыла джюрегимден тегюле.

19/I-92. ЧЕРКЕССК:

Бёрю аууз байлагъанды Къарачай,
Ол фахжунгу башха ишлеге да джай:

Къыйынлыкъны, джарсыуну аузун байла,
Мен аланы къууанчдан кёб сынайма.

Юрет манга тил байлагъан дууала —
Заранчыны ма алай бла къууала!

7/II-92. ЧЕРКЕССК:

Джангыз затха келиб тургъанды къару —
Халкъым ючюн отха, суугъа да бару.

Башха ишлеге, зауукълукъгъа кесиме,
Заман джюкьду, келгенликге эсиме.

Ол болумну кёредиле халкъчыла,
Да барама джабылгъан джол ачыла.

4/III-93. ЧЕРКЕССК:

Ыйыкъла кетедиле, айла,
Къалдырлыкъ, этген ишинг къайда?

1/VIII-93. КУРОРТ ТЕБЕРДИ:

Манга джюклениген юсюмден кетер,
Мен кыуанырма-кюлюрме,
Ма ол кююме джетер кючки а,
Не кыйынлык да кёрюрге.

19/IX-93. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Нек болганма былай кыйгылы?
Джюрегими умутлу джыры

Кыйры кетди? Нек болганды тас
Мийиклеге элтичю ауаз?

Терк тынарга тыйыншы ишле,
Баджарама мен сизни кючден,

Сиз а бирден излейсиз мени.
Мен а кыалай юлешинейим?

9/II-94. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Ел да кыал — ызынга ыкдырылма,
Тышыуунг тохтагынчы кюреш!
Ма алай джашасанг, алалыкыса
Билиминг ючюн кеб-кертти беш.

20/II-94. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Не этеринги бил да эт да тур —
Кыйынлыкны ол халинг бла ур.

16/IV-94. ЧЕРКЕССК:

Мен ух дерге заман табмай джашай эдим,
Таб, джукьумдан заман урлаб башлай эдим,

Ол кюрешде этгендиле кеб он джылла,
Муратыма джетдим энди — хайда джырла!

28/IV-94. КЪАРАЧАЙ — ТУРЦИЯ:

Ма не керекди манга бу дуниядан:
Кыысха ёмюрюм этимли ётсюн,
Этимлилингим балама джугъуб,
Аны ангысы халкы ючюн ёссюн.

19/VII-94. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Насыб болса, ишими бардырырла
Къарачайны билимди балалары,
Бюгюнлюкде былай кыйналганлыкыга
Джюрегими сермешден джаралары.

23/IX-94. ЧЕРКЕССК:

Кёзлеу эсенг, кёзю болган кёрлюкдю —
Ичиб кёрюб, тыйыншы сый берликди.

Кюрешме да энчи махтау джасарга,
Ашыксанг а халкь оюмун джыярга!

17/II-95. ЧЕРКЕССК:

Махтау сёзюнг манга керек тюлдю,
Сёгом салсанг, джууабынгы табарса,
Мени ишим иннет ючюн кюйюудю,
Къаршчы чыксанг, эрининги къабарса.

30/V-95. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — ЧЕРКЕССК:

Джашау алай къыйын эди манга —
Джорек эртде боялыр эди къаннга,
Ишлеб, ишлеб, ишлеб, ишлеб кечиндем —
Аджалымы хайда алгъа кёчюрдюм.

Энтда аджалым кенгден къараб тебсейди —
Кёлкенгдире тынгкайтыргъа кюсейди.

Аны унутур иш баджарыб туралсам —
Ол аджалны энтда узакъгъа къууалсам!

21/VI-95. ЧЕРКЕССК:

Ары-бери этген кибик эте
Кюн ашыргъанладан тюлма,
Тавг атхандан кечеге дери
Ишлеб джыйылама юйюме.

Аны ючюн артыкъ баймы болама,
Не зат табама аны ючюн?
Зауукъ береди китабла болуб
Хакъ да излемей къоратхан кючюм.

9/III-96. ЧЕРКЕССК:

Киниге ышанмайды бу джаш,
Болмаз ючюн скоймегеннге аш.
Эталса, ишин кеси этеди,
Эталмаса, тываргъа джетеди.

25/V-96. ЧЕРКЕССК:

Алданмайым махтаугъа
Бу ёрлеуюмде таугъа,
Керти джолну ёгеним
Берген хошлукъну саугъа.

2/VI-96. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР:

Уллу ишле энди этерикме мен,
Ансы башлаб, бошму кетерикме мен?

Алтмыш джылыны джырла этиб тургъанма,
Басмагъа уа джюзден бирин ургъанма.

Уллу ишле энди этерикме мен,
Ансы башлаб, бошму кетерикме мен?

Ёски къалсын, джантыгъа кюч саллыкъма —
Насыб ючюн алгъындан бек джанлыкъма.

Уллу ишле энди этерикме мен,
Ансы башлаб, бошму кетерикме мен?

Мени ишими бардырлыкъла къурайма,
Джетишимлерин эслесем, джырлайма.

Уллу ишле эиди этерикме мен,
Ансы башлаб, бошму кетерикме мен?

10/XI-96. КЪАРАЧАЙ-ШАХАР — ЧЕРКЕССК:

Аллах, мени джашаууму юзер болсанг,
Джаагъанымы тамамлатмай ёлтюрме!
Сени аллында чёб багъасы да тюлме,
Башламыма ачы къоранч келтирме!
Ачыкълауум бёлюнюбдю джюз джерге,
Джыйышдыргыб, андан сора сал кёрге!
Сёлешсинле халкъны тарих ташлары,
Билинсинле — кимледиле джашлары!
Андан савга не барды деген соруу?
Джашырмасын мингджыллыкъланы буруу!

«Джесир Къарачай» деген назму китаб

Байчораланы Сослап джашауун поэзиягъа берген адамды. 1962 джыл аны «Дугъум кёзлеринг» деген назму китабы чыкъгъан эди, 1968 джыл — «Джигитликни эсгертмеси», 1973 джыл — «Отубуз», 1985 джыл — «Уллуду, байды Джамагъат эл», 1989 джыл — «Мен джолгъа кесим джаныгъыз чыгъама» деген назму китабы бла бурунгуларыбызны джазыу эсгертмелерини юсюнден «Древнеиюрские рунические памятники Европы» деген илму китабы. Бу ишлери ючюн аны СССР-ни джазыучуларыны союзуна алгъан эдиле. Аны чыгъармачылыкъ иши кеси бла халкъыны джазыуларыны бирлиги бла байламлыды. Къарачайгъа эм уллу къыйынлыкъ джетген кюн этиб башлагъанма назму дейди.

Къайсы джылдан бери джасаса
Деб соргъаннга — бир джууабым:
Джюрек джарама узаласа,
Эм ал назмум — ол джылауум.
Мал таппыучу эшелонла
Таулу халкъдан толуб — джолгъа.
Аз эштилик ючюн сарын,
Этгендиле къадауларын.

Сыйытланы Аллах эштеди.
Къаргыыш бла байламлы, ала
Мени эсимде къала-къала,
Назму этиб айтханым бешдеди.

«Къара кюле» деген назмудан.

Байчора улуну хар бир китабы аны поэзия деген тауну мийигине ёрлеуюнде белгили бир басхычыды. Поэзияда ауазы китабдан китабха кючлюден кючлю бола, эчи сыры белгилиден белгили бола келгенди. Алай бла Байчора улуну «Джангыртууу атыздан» деген назму китабы аны улуну тин ишини кёгегиди, эчи сынамы бютеу-халкъ сынам бла байламлы джыя, тохтаусуз ачыкъ ёсгенини белгисиди, ич, тин байлыгыны ашхы тукъум ёсгениди.

Автор кесини айтырыш не къадар эркин, не къадар суратлау джорукъ бла кёрюзтоуюно кесине борч этеди, къуру бир лирикалы жанр бла чеклениб къалмай, легенда, биль дегенча сюжетли назму, философиялы сагыш, лирикалы оюмлау, басня, афоризм дегенча формала бла да хайырланады.

Назмуларыны сан бирниден къалгъаны терен лирикалыды, эгчи сезимлерин, джорекки къайгырыуларын, оюмларын тамам кёлюнден айтханы эсленеди. Ол бош поэтикадан, декларациялы айтхыладак, бош ушаш сёзлени тагыб барычуладан кенгдеди, поэзиясыңы магъанасы эркин назму композициялагъа сыйынады. Тематикасы кёб тюрлюдо. Китабы бютеу ичи бла ётген ара темасы Ата Джуртду. Аны бирге адамны кыйын джазыуу («Къара кюле», «Ачыкълыкъ»), поэт бла поэзия, сыймеклик, адеблик деген ёмюрлюк темала ачыкъланадыла. Аланы барыш автор, за-

ман бла джашауну саркъыуун тохтаусуз сезе, адам бла ёмюрню бир-бирине кёре къуралыуларыш ангылай, поэзияны джорукъларыш уста хайырландыра тинтеди («Тот джорек», «Сюйген-лерими саны», «Бир иште джууукъла»).

Посэтни экинчи иши илму бла байламлыды да, анга аталгъан назмулары да китабда кёб тюбейдиле («Аспирант», «Бурунгу джазмабыз», «Тарих тилки тигимлери», «Излеу», «Неге джетдим», «Тарих хазнам», «Мек тутхак иш», «Къарча»). Аны илму излеуюно бютеу тарихи, ол кеси къылы къалыб, тамам кыйналыб ишлей ачыкълагъан керти зат, бютеу адам улуну керекли керти иш — ма ол назмулада поэзияны кючю бла кёрюзюледди. Художникни джашаууну бу экинчи джаны аны поэзиясын илму логиканы кескинлиги бла, терен тинтиуле бла байындырады.

Автор, назмудан назмугъа кёче, кесини джашауун окъуучугъа, ашыкъмай, ышаныб, ачыкълай барады. Кюнде-кючлюк къайгылылада, борчланы толтурургъа кюрешиуде кёронеди автор бир джаны бла, алай а, аны бла бирге, поэт тыш къарамлары кёзге тюртюлген ол ишлени ич, тин дуниягъа къалай къатылгъанларыш, джашауда ишлени иннетте, оюмлагъа, сезимлеге бургъан ангыны ишин, алай демеклик, материал турмушу тин байлыкъгъа бурулууун суратлайды. Ишлени, аланы ышакларыны сынамгъа кёчгеклерин, джыйылгъан сынам а акъылмаплыкъ, джашауну философиясын бергенин, тин байлыкъны, адеб джорукъланы чыдамлылыкъларын ёсдоргенин кёрюзюеди автор. «Толмагъан умут», «Ашхы умут» деген, бир-бирин магъана джаны бла толтургъан, ол теманы ачыкълагъан назмулары былайда эсге тюшюрюрге тыйыншылды.

Толмагъан умут кыйнагъан джюреки
Ачыгъаны да башка тюрлюдо.
Аны мен ёте келген джолумда
Кесим минг кере сынадым-кёрдюм.
Толмагъан умут кыйнагъан джюрек,
Сыгын джашыртын кюе баргъанча,
Эсертмегенлей, терк къарт этеди.
Толмагъан умут кыйнагъан джюрек,
Терекни юсюк кыйракъ ургъанча,
Къара чачынгы терк акъ этеди.
Алай а аны ашкы халиси —
Толтур мени деб алгъа сюрсени,
Чаба баргъан таба барыр деб,
Джолда кёб джангы оюм бергени,
Оюмгъа кёре умут туугъаны,
Ол да, толтур деб, алгъа къуугъаны.

«Къара кюнле», «Ачыкълыкъ» эмда башка кёб назмуда поэти джашауу, халкъны джашауу бла байламлы, кескин кёргюзюледи. Ачы кыйынлыкъланы сынаб, адамлыкъны уа тас этмей, халаллыкъ бла акъылманлыкъны, джашаугъа учуруну сакълагъаны кюлюю суратланганды. Халкъны кёчюрюлгенини юсюнден бююнлюкде кёб поэт, кёб прозачы джаза эсе да, Байчора улуну ол палакны юсюнден назмулары чыгъарма ланы шоркъасында белгилениб турадыла болумну болумуча бергенлери бла, кёлден айтылыулары бла, ётюрюк джукълары болмагъаны бла. Алай да — аны кесини, аны юйдегисини, аны халкъны тюб-тюз биографиясы. Ма ол тюзлюгю, чыгъармачылыкъны халкъ тамырлары, окъуучугъа асыу берген сезимлери аны поэзиясын Семелланы Исмайылны поэзиясына джуууклашдырадыла.

Ачыкъ-джалапгачлыкъ,
тели ауруу,
Безгек, талау кёбню аудурду.
Не палакдан да асыры ауру
Сыйлы Джуртдан къорау болду.
Ала къатыш ёлюб къалсам деб,
Термилиуден къутулалсам деб,
Сабий джюрегим эзиле,
Джката эдим биргесине
Ёле тургъан тамадамы,
Джан ауалдагъы атамы,
Ахыр кюндеги акамы.
Ала ёлюб, мен къалгъаным
Ма бююн да кечалмайма,
Джазыудан а къачалмайма.

Байчора улуну туугъан юйюн, туугъан элин, туугъан Джуртуна къайтхан кёб минг къарачайлы бла бирге джангыдан ишлегенин кёргюзтген строфаларында джарыкъ суратлау кюч артыкъ да бек эсленеди. Адам болургъа, Ата Джуртну сюерге кеслерини ёлюмлери бла огъуна осият этгенлени, энди игиликге джолугъуб, тойгъанлыкъдан, унутуб кёймасынла адамла дейди. Бу китабны темаларыны, оюмларыны, поэзия джаны бла джангылыкъларыны, магъанасыны юслеринден энтда кёб айтыргъа боллукъ эди. Алай а баш иш недеди десенг, поэти поэзиясын ол неда бу джаратыргъа, джаратмазгъа да болур, поэт кеси кесине кертиди, кёлюнден айтады, суратлау кюлю болгъан, толу назму китаб хазырлагъанды.

Китабны магъанасы аны атына келишеди, атыны магъанасы уа «Джангыртууну атындан» деген назмуну бу тизгинлери бла ачыкъланады:

Бу джашауну тюрлендире тюрленейик —
 Туудукълагъа игилликке керелейик.
 Джарамайды тюенеча джашаргъа —
 Кетгевлеге кесибизни къошаргъа.
 Ишлеринги тинтиб-тергеб, оюм эт —
 Къарыуунгу игиликге джоюм эт.

Дагъыда чертирге тыйышлы бир зат: Бай-
 чора улу орус тилден къарачай тилге да бек уста
 кѣчореди. Майковну бютеу китабны иннет ма-
 гъавасына келишген «Емшан» деген назмусун
 кѣчоренинде кѣронедр аны ол фахмусу.

Байчораланы Сосланлы назму китабы къара-
 чай поэзияны кѣб бояулу сыфатында бир джангы
 джарыкъ бояуду.

*КЪАРАЛАНЫ ЗУХРА,
 филологика илмуланы доктору*

БАШЛАРЫ

Алтмышджыллыкъ ёрлеу (автобиография
 очерк) 3:

Джесир Къарачай (Поэма)

1-чи башы. Ачыкълыкъ	21
2-чи башы. Тау башына чыкъгъанма мен	23
3-чю башы. Дунияны мийлиги	38
4-чю башы. Къарачай деген Джандет	44
5-чи башы. Зар Къабланы буйругъу	50
6-чы башы. Атам	51
7-чи башы. Как чоюнчукъ	54
8-чи башы. Къара кюле	55
9-чу башы. Сират кѣпорден — бу дуня- бызда	59:
10-чу башы. Ёксюню юлюшю	73
11-чи башы. Къол тирмен	79
12-чи башы. Хауа джол	92

Алтмышджыллыкъ ёрлеу

Ёмюрюм (назмула) 98:

Мен джолгъа кесим джангыз чыгъама (романс)	124
Къарачайдан-Тюркге	140
Къарачайгъа къайтама	150
Игиле кетгендиле эртеде	174
Сохталыкъдан докторлукъгъа джетгенме	179
Таугъа чыкъсанг, дагъыда — тау	189:
Джылларым деб китабларымы ачама	194
Огъай, биргеме — тюзлюк	207
Туудукълагъа къайгъырыу	211
Уллу ишле энди этерикме мен	217
«Джесир Къарачай» деген назму китаб	225

БАЙЧОРОВ СОСЛАН ЯКУБОВИЧ

ОПАЛЬНЫЙ КАРАЧАЙ

Стихи и поэмы

На карачаевском языке

Редактор *М. М. Кубанов*. Оформление и художественное редактирование *В. В. Сиротиной*. Технический редактор *М. М. Дышкова*. Корректор *Н. С. Салпагарова*.

Сдано в набор 15.05.2000. Подписано к печати 12.07.2000. Формат 70×84^{1/32}. Бумага офсетная № 1. Гарнитура «Школьная». Печать высокая. Усл. печ. л. 7,9. Усл. кр.-отт. 8,0. Уч.-изд. л. 8,1. Тираж 2.000. Заказ № 990. с. 16.

Карачаево-Черкесское государственное республиканское книжное издательство. 369000, г. Черкесск, пл. Кирова, 23, Дом печати. Лицензия 040617 от 06.05.98.

Карачаево-Черкесское ОАО «Полиграфист». 369000, г. Черкесск, ул. Перемомайская, 47. Лицензия 040035 от 14.06.99.

Б 65

Байчоров С. Я. «Опальный Карачай».
Карачаево-Черкесское государственное республиканское книжное издательство, 2000—232 с.

ISBN 5—7289—0147—6

Стихи, вошедшие в сборник С. Байчорова, отличаются самобытностью поэтического звучания, актуальностью тематики, широты взгляда на жизнь. С особой теплотой написаны стихи о родном крае, о его трудовых и мужественных людях.

84 (2Рос-Чара)6—5

Б 440229020—15
9П(03)—99 16—2000